

тема:

Відбулося
засідання РАУ
в режимі
онлайн
23 жовтня
2023 року

с. 3

Названо
переможців
Всеукраїнського
конкурсу
«Молодий
правник року»

с. 7

Дайджест
діяльності
комітетів та
секцій НААУ
за вересень –
жовтень
2023 року

с. 9

Історія
адвокатури:
Юлій
Олесницький –
адвокат,
громадський
діяч, меценат

с. 60

ЗМІСТ

Новини та події

23 жовтня 2023 року відбулося засідання Ради адвокатів України в режимі онлайн	3
Названо молодих правників року	7
Оприлюднено звіт Опікунської ради НААУ	8

Комітети НААУ

Дайджест діяльності комітетів та секцій НААУ за вересень — жовтень 2023 року	9
--	---

Земельне законодавство

К. Рибалко

Землі водного фонду: особливості «комплексної» оренди попри триваючий воєнний стан	24
--	----

Цивільні справи

О. Розгон

Згода іншого з подружжя на вчинення договору позики позикодавцем та оспорування договору позики іншим із подружжя	32
---	----

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Ізовітова Л. П.

Голова Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Гвоздів В. А.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Кухар О. І.

Заступник Голови Національної асоціації адвокатів України, Ради адвокатів України

Вилков С. В.

Голова Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Крупнова Л. В.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури України

Місяць А. П.

Заступник Голови Вищої кваліфікаційно-дисциплінарної комісії адвокатури

Болдін М. Я.

Голова Вищої ревізійної комісії адвокатури

Дроздов О. М.

Член Науково-консультативної ради при НААУ

Офіційний бюлетень Національної асоціації адвокатів України

Реєстраційне свідоцтво
серія KB № 20370-10170 P
від 19.11.13 р.

Засновник

Національна асоціація
адвокатів України

Юридична та фактична адреса засновника:

04070, м. Київ, вул. Борисоглібська, 3,
поверх 2

Секретаріат НААУ

(044) 392-73-71
факс: (044) 392-73-70
E-mail: info@unba.org.ua
www.unba.org.ua

Партнер НААУ

Цікава тема

І. Ковальчук, М. Ковальчук

Про необхідність додаткового нормативного врегулювання деяких питань щодо відстрочки від мобілізації та звільнення в запас під час дії воєнного стану 45

Судова практика

Правові позиції Верховного Суду за вересень — жовтень 2023 року..... 49

Історія адвокатури

10 років Науково-методичному центру досліджень адвокатури і права 54

С. Кобута

Юлій Олесницький — адвокат, громадський діяч, меценат..... 60

Головний редактор
Ізвітова Л. П.

Редактор
Ковтун М. С.

Загальний дизайн
Гладченко Ю. О.

Реєстраційне свідоцтво:
серія KB № 20370-10170P

Видавець
ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА»

Редакція:
вул. Сумська, 106а,
м. Харків, 61002, Україна
тел.: (057) 76-500-76

e-mail: mskovtyn@gmail.com

www.i.factor.ua

Періодичність виходу
раз на місяць

Дата виходу
31.10.2023 р.

© ТОВ «ФАКТОР-МЕДІА», 2023.
Усі права на публікації захищені.
Відтворення та поширення
(розповсюдження) у будь-який
спосіб творів (окремих частин

творів), розміщених у бюлетені
«Вісник Національної асоціації
адвокатів України», допускається
лише за дозволом Національної
асоціації адвокатів України.
При відтворенні матеріалів,
що містяться у бюлетені «Вісник
Національної асоціації адвокатів
України», посилання на видання
і вказівка імені (псевдоніма)
автора твору обов'язкові.

23 ЖОВТНЯ 2023 РОКУ

ВІДБУЛОСЯ ЗАСІДАННЯ РАДИ АДВОКАТІВ УКРАЇНИ В РЕЖИМІ ОНЛАЙН

ПРАВИЛА ЕФЕКТИВНОГО СУДОЧИНСТВА — ЦЕ ЗАКОН, А НЕ ВНУТРІШНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Під час розгляду справ суди можуть керуватися виключно положеннями Конституції та законами України. І під час вирішення процесуальних питань не можуть застосовуватися жодні регламенти судочинства, засновані навіть на найкращих рекомендаціях, адже вони не є джерелом права.

РАУ під час засідання розглянула напрацювання нідерландсько-українського проєкту «Судова влада і суспільство в Україні» в рамках програми «МАТРА», які передбачають запровадження Правил ефективного судочинства у господарський судах, Рекомендацій здійснення ефективного адміністративного судочинства, Правил ефективного судочинства у Київському апеляційному суді.

Документи готувалися з метою підвищення ефективності здійснення судочинства, сприяння розгляду справ у межах розумного строку, уникнення можливого зловживання процесуальними правами учасниками провадження та запровадження єдиних підходів до вирішення процедурних питань під час розгляду справ. За задумом авторів, рекомендації мають застосовуватися з усіх процедурних питань, які чітко не врегульовані в процесуальному законі.

«Ці рекомендації розроблені для заповнення прогалин в процесуальному законодавстві. Тобто нам пропонують нові норми права, які мають замінити процесуальне законодавство при здійсненні всіх основних видів судочинства. Це неприйнятно, бо повністю перекреслює національну доктрину права, — наголосила член РАУ **Оксана Каденко**. — В межах проєкту легалізується індивідуальна практика, яку називають рекомендаціями. По суті ж формуються обов'язкові до виконання правила судочинства, не закріплені жодним нормативно-правовим актом».

Вона навила один з прикладів суперечливого регулювання. «У Рекомендаціях, які начебто покликані розширити права людини, пропонується виключити

з переліку підстав для заявлення відводу судді реєстрацію заяви про вчинення ним кримінального правопорушення. Але це звужує права, — переконана член РАУ. — Автори беруть на себе відповідальність звужено тлумачити норми процесуального закону і давати імперативні вказівки, які ми не вправі розглядати як норми права».

Крім усього іншого, переконана О. Каденко, коли рекомендації носять імперативний характер, то відбувається підміна понять, здійснення законотворчої діяльності суб'єктом, який на це не має права.

На коло суб'єктів, на яких можуть поширюватися подібні документи, звернула увагу член РАУ **Ганна Лазарчук**. «Хочу нагадати, що ми вже розглядали аналогічне питання, коли до нас надходили правила поведінки в судах. Якщо розглядати сьогоднішні проєкти як певні правила поведінки в судах, то ці правила мають стосуватися лише суддів та працівників суду, — вважає член РАУ. — В жодному разі рекомендації не повинні замінювати процесуальні норми для осіб, які звертаються до суду, не кажучи вже про адвокатів та прокурорів».

Г. Лазарчук також відзначила приклади невідповідності рекомендацій процесуальним нормам. «Судам пропонують приймати лише друковані документи, які виготовлені в текстовому редакторі. Письмові документи прийматися не повинні, бо є нечитабельними.

Але кожен з нас стикався із ситуаціями, коли у судовому засіданні треба негайно написати якесь клопотання і подати його до суду, — говорить адвокат. — І після затвердження таких «правил» ми з вами позбавляємось такого права».

Вона навела ще один приклад щодо порядку визначення дати судового засідання. Так, якщо суд вже встановив дату засідання, то просити змінити її відповідно до рекомендацій можна лише за 10 днів. «Виходить, якщо звернутися пізніше, то суд має відмовити в задоволенні такого клопотання, — коментує Г. Лазарчук. — Але ж ми не знаємо, що може відбутися за десять днів, два дні чи за три години до засідання. Можливо, іншого клієнта адвоката затримують і він має в терміновому порядку працювати саме у цій справі, адже там ітиметься про позбавлення волі людини. Чи не є це поважною причиною перенесення судового засідання в якійсь цивільній чи адміністративній справі? Звичайно, є».

У цьому контексті цікавою видається позиція Голови ВС про те, що парламент працює над удосконаленням судочинства, але суддівська ланка може самостійно вирішити це питання шляхом затвердження таких типових правил поведінки в судах. «Не може, адже вони стосуються не лише суддівської ланки, а й нас із вами», — резюмувала член РАУ.

Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** розповіла, що 12 жовтня цього року проєкт «Судова влада і суспільство в Україні» провів міжнародну конференцію «Процесуальні правила суду як методологія забезпечення передбачуваності та прозорості здійснення правосуддя». Зокрема, Голова ВС Станіслав Кравченко розповів, що правила здійснення ефективного судочинства, які розробляються в межах проєкту, нині проходять апробацію у судах Києва, Вінниці, Одеси. Він висловив переконання, що запровадження цих правил забезпечить прозорість, економію ресурсів і безпеку для учасників процесу». Також голова Ради суддів України зазначив, що робота над правилами практично завершена і вони стануть керівництвом для всіх, хто залучений до процесу здійснення правосуддя. Проєкт підтримали також Посол Нідерландів в Україні і Генпрокурор.

«Отже, участь у заході взяли і судді, і прокурори. Але представників інституту адвокатури, яка знаходиться в розділі Конституції «Правосуддя», на конференцію вирішили не запрошувати, — звернула увагу Л. Ізовітова. — Очевидно, організаторам, які не хотіли

чути критики, був відомий зміст нашого попереднього висновку стосовно суду в Одесі».

Очільниця НААУ нагадала, що проєкт, в рамках якого були підготовлені правила і рекомендації, був започаткований досить давно і апробація результатів вже здійснювалася на базі судів на Одещині. «Тоді НААУ розкритикувала проєкт. Ми не те що не підтримали його, а взагалі висловили позицію, що він не може існувати як модель українського судочинства. Відтоді пройшло багато років і сьогодні ідею намагаються реалізувати, проте вже без участі адвокатури. Вочевидь кулуарно кимось донесена наша давня позиція з цього питання», — наголосила вона.

За підсумками обговорення члени Ради адвокатів України визнали неприйнятними правила та рекомендації, підготовлені в рамках проєкту «Судова влада і суспільство в Україні». Правила, які визначаються подібними документами, можуть поширюватися лише на суддів і працівників судів, але не зачіпати при цьому інтересів інших учасників проваджень.

Про такий висновок будуть поінформовані Голова Верховного Суду, Апеляційний суд міста Києва, Рада суддів України, Вища рада правосуддя, Комітет ВР з питань правової політики, Генеральний прокурор України, Уповноважений ВР з прав людини.

ДО ВИВЧЕННЯ СТАНУ ЕФЕКТИВНОСТІ І ДОСТУПНОСТІ ПРАВОСУДДЯ ДОЛУЧАТЬСЯ АДВОКАТИ З РЕГІОНІВ

З чим сьогодні пов'язана тривалість розгляду справ у судах України? Чи є винними у цій проблемі адвокати, які подають «зайві» клопотання та відводи, а судді ніяк не можуть упоратися із ними? Наскільки правомірним є втручання суддів у компетенцію дисциплінарних органів адвокатури?

Відповіді на ці та інші питання ефективності і доступності правосуддя в Україні, а також можливі у зв'язку із цим проблеми, пов'язані із порушенням принципу незалежності адвокатури, обговорили члени Ради адвокатів України під час чергового засідання, що проходило 23 жовтня в режимі онлайн.

Голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** нагадала зміст проєктів законів, що підготовлені та розглядаються сьогодні у зв'язку із протидією «зловживанням» адвокатами своїми процесуальними правами.

Зокрема, йдеться про проєкт Закону від 14.06.2021 № 5661 «Про внесення змін до Кримінального

процесуального кодексу України та деяких інших законодавчих актів України щодо удосконалення окремих положень про судовий розгляд та досудове розслідування», а також законопроекти «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо постановлення судом вищої інстанції окремої ухвали» та «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо постановлення слідчим суддею, судом окремої ухвали», підготовлені народним депутатом Денисом Масловим.

Загальною ідеєю, що об'єднує ці документи, є намагання покласти на суддів додаткові повноваження, пов'язані із установленням окремою ухвалою факту зловживань правами з наступним покаранням або передачею рішень для виконання дисциплінарними органами адвокатури (останні стають у такому випадку «статистами»).

Насправді, проблема вбачається значно ширшою. А наслідком її викривленого розуміння обов'язково стане порушення принципу незалежності адвокатури. Суд не може бути органом, який здійснює дисциплінарне провадження щодо адвоката, бо оцінювати проступки адвокатів повинні лише кваліфікаційно-дисциплінарні комісії адвокатури.

Л. Ізовітова нагадала, що в НААУ, аби з'ясувати реальні причини проблем ефективності і доступності правосуддя, підготували низку запитань. Вона закликала представників регіонів України долучитися до цього опитування та поділитися власним баченням з урахуванням досвіду роботи в судах.

ЧИ МОЖНА ВИПРАВЛЯТИ ПОМИЛКИ ОРГАНІВ ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ ЗМІНАМИ ДО ЗАКОНУ?

Згідно із Кримінальним кодексом давність не застосовується у разі вчинення злочинів проти основ національної безпеки України, проти миру та безпеки людства. Це правило хочуть поширити на тяжкі та особливо тяжкі корупційні злочини, вчинені в період дії воєнного стану.

23 жовтня Рада адвокатів України дала оцінку проекту Закону від 29.09.2023 № 10100 «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо забезпечення ефективності здійснення кримінального провадження та притягнення до відповідальності за корупційні злочини».

Цим документом, зокрема, пропонується, аби у разі вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину перебіг давності зупинявся на період воєнного стану, що вводиться в Україні. За задумом суб'єктів законодавчої ініціативи, відновлюватися перебіг має з дня припинення або скасування воєнного стану.

«Звичайно, боротьба з корупцією є важливим викликом для сучасного суспільства на шляху до євроінтеграції. Однак тут виникає цілком логічне запитання: чому запропоновані зміни обмежені дією воєнного стану, — зауважила член РАУ **Ганна Лазарчук**. — Якщо ми вважаємо корупцію «раковою пухлиною» нашої сучасності, ми повинні позбавитись її раз і назавжди. Тому виникають думки про приховані мотиви запропонованих змін».

Адвокат говорить, що концепція зупинення перебігу строків на час воєнного стану виглядала б логічно, наприклад, у справах про військові злочини. Коли правоохоронні органи можуть просто не мати доступу до місць злочинів, де значно ускладнений процес проведення слідчих дій. «Але здійснення досудового розслідування у корупційних злочинах вчиняється найпотужнішими (з огляду на устаткування, кваліфікацію та умови праці) правоохоронними органами. Тож чому вони не здатні здійснити ефективне досудове розслідування у певній категорії справ у строк, визначений законодавством», — ставить запитання Г. Лазарчук. — Можливо, це спроба або дискредитації антикорупційних органів, або маскування помилок, які тягнуть за собою порушення основоположних прав громадян?»

Окремої уваги, на її думку, заслуговує пропозиція щодо скасування строків, які застосовуються до повідомлення особи про підозру, починаючи

з 2018 року. «Проблема полягає в тому, що сьогодні суди почали закривати кримінальні провадження, направлені до суду саме з підстав закінчення строків досудового розслідування або направлення обвинувальних актів поза межами встановлених строків, — пояснює член РАУ. — Думаю, що лобіюванням законопроекту займаються правоохоронні органи, які дуже хочуть власні помилки та неправильне трактування раніше прийнятих процесуальних змін виправити шляхом законодавчих правок, що абсолютно недопустимо».

ЗАБОРОНА АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ТОТ Є ПОСЯГАННЯМ НА СУВЕРЕНІТЕТ, — ДУМКА

Здійснення адвокатської та іншої незалежної професійної діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-агресора може стати злочином колабораціонізму. Але така ідея фактично є посяганням на суверенітет України.

Проект Закону від 09.10.2023 № 10136 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення відповідальності за деякі злочини проти основ національної безпеки України» оцінили члени РАУ під час засідання 23 жовтня.

Цим проектом, зокрема, пропонується внести зміни до ст. 111-1 (Колабораційна діяльність) КК, доповнивши диспозицію ч. 4 словами «здійснення незалежної професійної діяльності у взаємодії з окупаційною адміністрацією держави-агресора».

Також приміткою до статті пояснюватиметься, що під здійсненням незалежної професійної діяльності розуміється надання послуг адвоката, аудитора, оцінювача, експерта, арбітражного керуючого, приватного виконавця, незалежного посередника, члена трудового арбітражу, третейського судді, а також виконання повноважень нотаріуса або державного реєстратора чи суб'єкта державної реєстрації прав.

«Проектом піднімається питання про криміналізацію адвокатської діяльності на окупованих територіях. Ця ініціатива була вже рік тому у законопроекті № 8077, — нагадав член РАУ **Антон Кривошапка**. — Але люди, які вимушено залишились на окупованих територіях, що за законодавством є українськими територіями, не можуть бути позбавлені права на правничу допомогу».

Його підтримала колега **Ганна Лазарчук**. «Будь-яка робота адвоката на окупованій території (в суді або в правоохоронному органі, на затриманні буде вважатися взаємодією з окупаційною адміністрацією. Але, зважаючи на принципи інституту, зокрема незалежність від держави, адвокатська діяльність не може здійснюватися у взаємодії з владою, тобто бути колабораційною», — вважає вона.

«У законопроекті №10136 фактично закладений меседж про те, що адвокати, які беруть участь у судових засіданнях на окупованих територіях, легалізують суди, владу країни-агресора, — зауважила голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова**. — Втім ми не повинні забувати, що йдеться передусім про більш пріоритетну функцію, яку здійснюють адвокати на ТОТ, — функцію захисту прав людей. Невже автори законодавчої ініціативи про це навіть не задумуються?».

Цю думку розвинула Г. Лазарчук, яка нагадала про конституційну гарантію права кожного на правничу допомогу. «Це є обов'язком нашої держави перед громадянами на території України. Адже ми визнаємо, що ТОТ — це Україна», — зауважила вона. Адвокат послалася на норми Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України», згідно з якими ціл्लю державної політики на ТОТ із забезпечення державного суверенітету України є забезпечення захисту прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у передбаченому законом обсязі. А захист прав громадян у цьому випадку забезпечують саме адвокати.

«Хто, як не адвокати, мають захищати людей в окупації, — ставить запитання Г. Лазарчук. — І тому цей законопроект можна взагалі розцінювати як посягання на державний суверенітет. Це звуження прав

осіб, не кажучи вже про права адвокатів. Невже такі дії сприятимуть деокупації і поверненню громадян України до мирного життя?».

Проблема має оцінюватися на двох рівнях — корпоративному та інституційному, переконана член РАУ **Оксана Каденко**. «Перший спрямований на захист адвокатів і реалізацію Національною асоціацією адвокатів України статутних функцій, другий — відображає забезпечення інтересів держави. І наявні сьогодні законопроекти про криміналізацію адвокатської діяльності на ТОТ точно не відповідають ні державним, ні корпоративним інтересам, — зауважила член РАУ. — «На тимчасово окупованих

територіях вимушено перебувають адвокати, які з тих чи інших причин не можуть виїхати і чекають звільнення цих територій. І вони роблять те, що мають робити. Тому ці законопроекти позбавляють їх засобів до виживання. Ми маємо стати на захист таких адвокатів».

Заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій** повідомив, що порушене питання невдовзі розглядатиметься Радою адвокатів та юридичних товариств Європи (CCBE). «Коли особу змушують підкорятися окупованій владі, це визнається міжнародною практикою як катування», — додатково звернув увагу він.

НАЗВАНО МОЛОДИХ ПРАВНИКІВ РОКУ

В Україні відбувся фінал Всеукраїнського конкурсу «Молодий правник року». Відзнаки переможцям за підсумками 2021 — 2022 років вручив заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій**, який також входив до складу експертного журі.

Церемонія нагородження проходила у Києві 14 жовтня.

Переможців обирали у 13 номінаціях: державний службовець; адвокат; помічник адвоката; науковець; юрисконсульт; громадський діяч; працівник судової системи; нотаріус; студент-правник; правник системи БПД; арбітражний керуючий; юридична волонтерська організація; захисник військовослужбовців.

Рада молодих юристів України (організатор конкурсу) оприлюднила список переможців. Одним із них у номінації «Юридична волонтерська організація» визнано проєкт «**АдвоБат**», що об'єднує українських адвокатів-волонтерів.

У заході також узяли участь голова Молодіжного комітету UNBA NextGen **Сергій Барбашин** (ще один член експертного журі), голова Комітету НААУ з питань адвокатської практики **Богдан Кушнір**

та координатор комітетів **Світлана Грушко**. Вони презентували діяльність дорадчих органів НААУ та розповіли про напрями діяльності молодіжного комітету, відповідального за забезпечення розвитку адвокатури України з погляду тягlosti поколінь, сприяння кар'єрному зростанню молодих адвокатів шляхом проведення освітньої діяльності, інтеграції молоді в роботу органів адвокатського самоврядування.

ОПРИЛЮДНЕНО ЗВІТ ОПІКУНСЬКОЇ РАДИ НААУ

НААУ оприлюднює четвертий Звіт про міжнародну благодійну допомогу українським адвокатам, який охоплює період від початку повномасштабної російської агресії до 15 серпня поточного року.

Документ, зокрема, містить інформацію про розподіл допомоги за категоріями, благодійників та розмір їхніх пожертв, кількість звернень українських адвокатів за допомогою у розрізі регіонів країни, склад та результати діяльності Опікунської ради НААУ.

«Ми побачили неймовірну силу об'єднання міжнародних правових організацій навколо наших адвокатів і неоціненну моральну, організаційну та матеріальну підтримку з боку іноземних колег, — відзначає голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова**. — Щиро вдячні за благодійні кошти, що стали джерелом натхнення та опори для наших адвокатів під час війни».

Нагадаємо, за розподіл коштів благодійників відповідає Опікунська рада НААУ, утворена у березні 2022 року. За звітний період вона провела 27 засідань, ухвалюючи рішення про надання допомоги таким категоріям адвокатів та членам їхніх родин:

- адвокатам, житло яких повністю зруйноване, тяжко пораненим адвокатам, адвокатам похилого віку, сім'ям загиблих адвокатів;

- адвокатам, житло яких частково зруйноване, адвокатам, які отримали поранення середньої тяжкості, адвокатам, які є батьками-одинаками;

- адвокатам, які потребують постійного прийому життєво необхідних лікарських препаратів та не мають засобів для придбання таких препаратів.

«Отримуючи таку важливу у скрутний час матеріальну підтримку, українські адвокати передають величезну подяку іноземним колегам, професійним адвокатським об'єднанням та організаціям, які, перебуваючи навіть на інших континентах, залишаються разом з Україною, з українською адвокатурою», — го-

ворить голова опікунської ради, член Ради адвокатів України **Ганна Лазарчук**.

Також у звіті повідомляється про створення в 2022 році Центрів підтримки адвокатів України на базі приміщень регіональних органів адвокатського самоврядування — рад адвокатів регіонів та кваліфікаційно-дисциплінарних комісій адвокатури. Тоді допомогу в їх облаштуванні для подолання наслідків надзвичайного стану, пов'язаного з відключенням електроенергії, надали члени Ради адвокатів та юридичних товариств Європи (CCBE) та Міжнародна асоціація юристів (IBA).

У серпні 2023 року Рада адвокатів України дала старт проєкту з оцифрування архівів української адвокатури. Його реалізація стала можливою завдяки фінансовій підтримці IBA.

«Кожен донат був використаний максимально ефективно та справедливо, — запевняє заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздій**. — Увесь світ бачить, наскільки мужньо українці виборюють свою незалежність та свободу. Проте ціна цієї боротьби з ворогом дуже висока. І сьогодні, як ніколи, ми потребуємо сильної та стабільної підтримки міжнародних партнерів. Ми впевнені, що міжнародна спільнота не залишить українців сам на сам у біді».

ДАЙДЖЕСТ ДІЯЛЬНОСТІ КОМІТЕТІВ ТА СЕКЦІЙ НААУ ЗА ВЕРЕСЕНЬ — ЖОВТЕНЬ 2023 РОКУ

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ АДВОКАТІВ ТА ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Факти порушень прав адвокатів і гарантій адвокатської діяльності, які фіксує профільний комітет, мають узагальнюватися у тематичні дайджести, оприлюднюватися і регулярно надсилатися відповідальним органам для реагування.

22 вересня на це звернула увагу голова НААУ, РАУ **Лідія Ізовітова** під час першого засідання Комітету, який проходив із новим очільником **Євгеном Солодком**.

Він підтримав такий напрям посилення реагування на порушення, зауваживши, цю інформацію треба доносити на постійній основі як до політиків, чиновників, суспільства, так і до самих правоохоронців (НАБУ, прокурорів, слідчих), які частіше за інших втручаються в адвокатську діяльність.

«У мене є декілька ідей щодо посилення напрямів подальшої роботи Комітету. Втім сьогодні я хотів би зібрати думки та пропозиції від колег. Тому пропоную узгодити спільне бачення вже на найближчому засіданні на початку жовтня», — зауважив очільник Комітету.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mhukr.

Останнім часом у ЗМІ почали з'являтися публікації, які досить однобоко висвітлюють проблему тривалості розгляду справ. У суспільства формують думку, що в проблемах українського судочинства винні адвокати, які постійно зловживають наданими їм правами.

Вже навіть підготовлено до розгляду низку законопроектів, згідно з якими судді окремими ухвалами встановлюватимуть факти зловживання та самостійно каратимуть «порушників» або передаватимуть свої рішення для виконання дисциплінарними органами адвокатури. Останнім у такому випадку відводиться роль статистів. Таке викривлене розуміння проблематики може порушити принцип незалежності адвокатури.

НААУ запрошує усіх адвокатів долучитися до обговорення проблеми ефективності і доступності правосуддя та поділитися прикладами з власної практики. Ви можете поділитися своїми кейсами до 18 жовтня із координатором Комітету **Віталієм Федірком** (v.fedirko@unba.org.ua).

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mhvbvr.

Досить типовою є ситуація, коли правоохоронці проводять обшук в адвоката і вилучають техніку (телефон, комп'ютер, ноутбук). Аргументи про те, що гаджети містять охоронювану законом адвокатську таємницю, на них не діють. Як діяти у таких випадках?

11 жовтня такий випадок було зафіксовано, коли НАБУ проводило обшук за місцем проживання адвоката у Києві. Участь у слідчій дії взяли член Ради Комітету **Тарас Гудзера** та координатор Комітету **Віталій Федірко**. Під час обшуку, який проводився на підставі ухвали слідчого судді ВАКС, детектив НАБУ вилучив мобільний телефон і ноутбук. Оскільки, за словами адвоката, ці пристрої містили адвокатську таємницю, відповідні зауваження були долучені до протоколу обшуку.

Для розуміння дій надалі у подібних ситуаціях, корисною може бути позиція колегії суддів Апеляційної палати ВАКС у схожій за обставинами справі № 991/5681/23.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/mhuxa](https://surl.li/mhuxa).

Одеський обласний територіальний центр комплектування та соціальної підтримки поставив перед начальниками районних ТЦК та СП вимогу виключити у службовій діяльності випадки порушення професійних прав адвокатів. Про це керівник Одеського обласного ТЦК та СП повідомив Комітет за наслідками реагування на порушення, що сталися в одному з районних центрів влітку цього року.

Опрацювавши отримані матеріали, Комітет дійшов висновку про порушення гарантій адвокатської діяльності в частині заборони будь-яких втручань і перешкод здійсненню адвокатської діяльності, а також охорони державою життя, здоров'я, честі і гідності адвоката та направив відповідне звернення до Міністерства оборони України.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/mhvk](https://surl.li/mhvk).

19 жовтня новопризначеним головою Комітету **Євгеном Солодком** було проведено перше засідання Ради, яке відбулося в офісі НААУ. На порядок денний було винесено питання щодо майбутньої організації

роботи Комітету та політики захисту прав адвокатів у частині доступу до правосуддя.

Так, Є. Солодко визначив, що необхідно провести аналітику роботи регіональних комітетів та активно залучати їх до роботи. У зв'язку із цим напередодні було направлено відповідні запити до рад адвокатів регіонів та проводиться збір інформації.

Окрім цього, Радою Комітету було проведено огляд інформації щодо випадків порушення прокурорами та суддями принципу доступу до правосуддя відносно адвокатів. З метою запобігання цьому виду порушень будуть проводитися додаткова робота та взаємодія з уповноваженими структурами.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АНТИКОРУПЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ТА КОМПЛАЄНСУ

У **вересні** Комітет підготував зауваження до проекту Закону № 10060 від 15.09.2023 «Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо посилення самостійності Спеціалізованої антикорупційної прокуратури».

Законопроект підготовлений Кабміном на виконання зобов'язань України, взятих згідно з листом про наміри Уряду України до Міжнародного валютного фонду та на виконання п. 61 Меморандуму про економічну та фінансову політику від 19.06.2023 та п. 56 оновленого Меморандуму про економічну та фінансову політику від 24.03.2023.

У НААУ застерігають, що реалізація Закону у запропонованій редакції його проекту призведе до деструктивної конкуренції між органами прокуратури, розбалансування системи органів прокуратури. Тож документ потребує докорінної переробки.

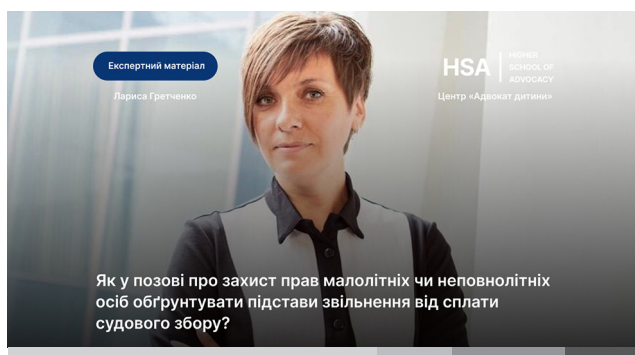
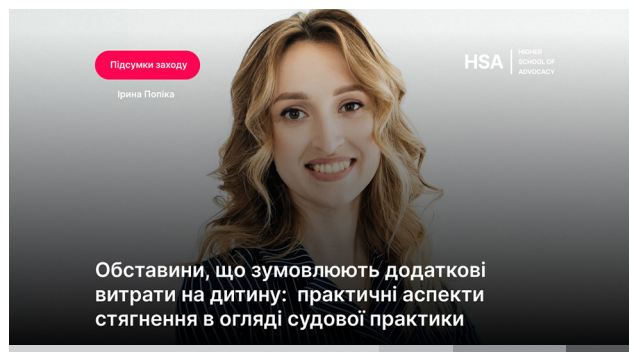
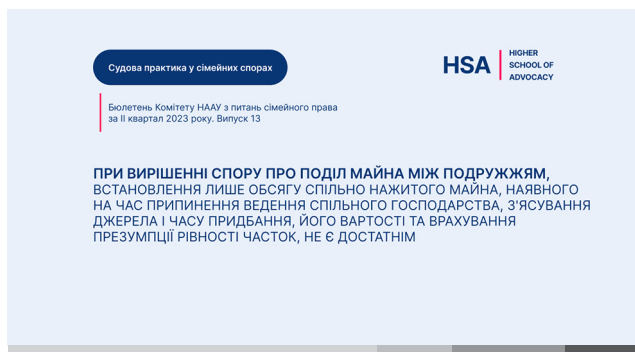
З позицією НААУ можна ознайомитися за посиланням: [URL: surl.li/mibqb](https://surl.li/mibqb).

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ СІМЕЙНОГО ПРАВА

21 вересня опубліковано Бюлетень Комітету (інформаційний дайджест у сфері сімейного права) за II квартал 2023 року.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/maipra](https://surl.li/maipra).

3 жовтня оприлюднено публікацію голови Комітету **Лариси Гретченко** на тему «Як у позові про захист прав малолітніх чи неповнолітніх осіб обґрунтувати підстави звільнення від сплати судового збору?».

На сьогоднішню судову практику щодо справляння та звільнення від сплати судового збору заявників/позивачів за заявами, позовами, апеляційними чи касаційними скаргами про захист прав малолітніх чи неповнолітніх осіб не є усталеною.

Власний досвід захисту прав дітей та рішення, внесені до ЄДРСР, свідчать про можливі варіанти процесуального реагування судом на отримання відповідних документів, за подання яких до суду не сплачено судовий збір. Як правило, це ухвали щодо:

- залишення позову без руху зі встановленим строком усунення недоліків;
- відстрочення чи розстрочення сплати судового збору за клопотанням сторони;
- відкриття провадження.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/makgl](https://surl.li/makgl).

У **жовтні** у Вищій школі адвокатури НААУ секретар Комітету **Ірина Попіка** провела захід з підвищення кваліфікації адвокатів на тему «Практичні аспекти стягнення додаткових витрат на утримання дитини».

Лектор зазначила, що законодавство гарантує право дитині на достатній життєвий рівень та визначає обов'язок батьків забезпечити дитині гідні умови життя. Обов'язок батьків утримувати дитину не об-

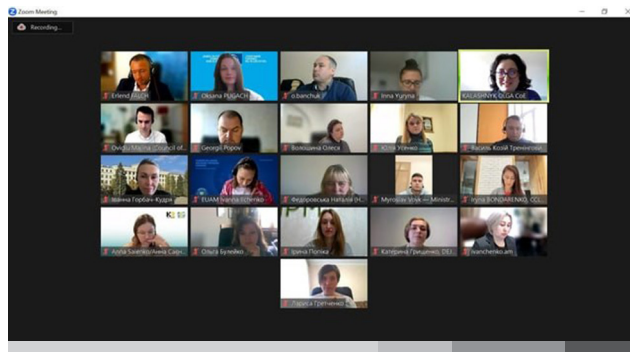
межується лише сплатою аліментів, а й включає в себе участь у додаткових витратах на дитину.

Так, ч. 1 ст. 185 Сімейного кодексу України визначено, що той із батьків, з кого присуджено стягнення аліментів на дитину, а також той із батьків, до кого вимога про стягнення аліментів не була подана, зобов'язані брати участь у додаткових витратах на дитину, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо).

Додаткові витрати на утримання дитини можуть стягуватися лише з батьків дитини (батька або матері). Право заявити таку вимогу має право той із батьків, хто здійснив такі витрати. Саме на позивача покладається обов'язок довести, що додаткові витрати існують та вони викликані саме особливими обставинами. Варто зауважити, що позбавлення особи батьківських прав не звільняє від обов'язку брати участь у додаткових витратах на утримання дитини. Також такий обов'язок не залежить від того, з ким із батьків дитина проживає.

Детальніше за посиланням: [URL: surl.li/maljjw](https://surl.li/maljjw).

У **жовтні** в Офісі Ради Європи презентували Комплексний огляд та аналіз проєктів нормативно-правових актів щодо юстиції, дружньої до дитини.

Участь у заході взяли голова Комітету **Лариса Гретченко** та секретар **Ірина Попіка**.

Юстиція, дружна до дітей, не повинна обмежувати сферою кримінальних проваджень і справ про адміністративні правопорушення. Важливо зосереджувати увагу перш за все на вирішенні сімейних спорів, враховуючи інтереси дитини, вважає **Л. Гретченко**.

«Наслідуючи конвенційний принцип всеохопного забезпечення найкращих інтересів дитини, гарантії доступу дітей до правосуддя не повинні обмежуватися лише чинником їх перебування у конфлікті чи у контакті із законом, а й справедливо застосовуватися у цивільних провадженнях, передусім при вирішенні сімейних спорів за участю чи стосовно інтересів дитини», — зауважила вона.

Голова Комітету звернула увагу на статус вразливості дитини при вирішенні сімейних спорів, які часто межують із правопорушеннями (наприклад, коли йдеться про домашнє насильство). Коментуючи законопроекти, адвокат наголосила на потребі збереження процесуальних гарантій для дітей та забезпеченні права кожної дитини на професійну правничу допомогу адвоката.

Детальніше за посиланням: URL: tinyurl.com/2p8p6hn4.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Коли захисники, обрані обвинуваченими, не ходять на судові засідання, суддя постановляє ухвалу, якою доручає системі БПД призначити адвоката для здійснення захисту за призначенням та забезпечити його прибуття.

Що не так із цим механізмом і як можна удосконалити кримінальне процесуальне законодавство? У НААУ на прохання представника Уповноваженого ВР з прав людини дослідили проблему та підготували правовий висновок.

У разі внесення пропозицій з удосконалення кримінального процесуального законодавства у частині участі в судових засіданнях адвокатів за призначенням у НААУ запропонували:

- виробити механізм контролю за суб'єктами, уповноваженими завчасно повідомляти захисників про день, час та місце процесуальної дії, проведення якої передбачає обов'язкову присутність захисника;
- створити належні умови для проведення конфіденційної розмови між захисником, призначеним

органом, що уповноважений законом на надання безоплатної правової допомоги, та підзахисним.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mhwkv.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ З ІНВАЛІДНІСТЮ

У жовтні до складу Української сторони Платформи громадянського суспільства Україна-ЄС обрано голову Комітету, голову Правозахисної спілки інвалідів **Олександра Вознюка**.

Рішення ухвалене за підсумками голосування під час нещодавньої Асамблеї УС ПГС.

«Я щиро вдячний кожному з вас, хто віддав свій голос за мене та за команду Правозахисної спілки інвалідів. Планка поставлена високо, але разом ми зможемо досягнути ще більших висот», — зазначив О. Вознюк.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/malrl.

КОМІТЕТ З МЕДИЧНОГО І ФАРМАЦЕВТИЧНОГО ПРАВА ТА БІОЕТИКИ

21 вересня з нагоди Дня безпеки пацієнта відбулася зустріч адвокатів зі здобувачами вищої освіти, організована Комітетом спільно з кафедрою службового та медичного права Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

На заході члени Комітету обговорили низку питань від дотримання прав пацієнта до мирного вирішення медичних спорів та відшкодування шкоди, від фінансових гарантій медичного обслуговування до особливостей договору про надання медичних послуг.

З вітальним словом від Комітету виступила **Ірина Сенюта**. Як лектори в заході брали участь **Роман**

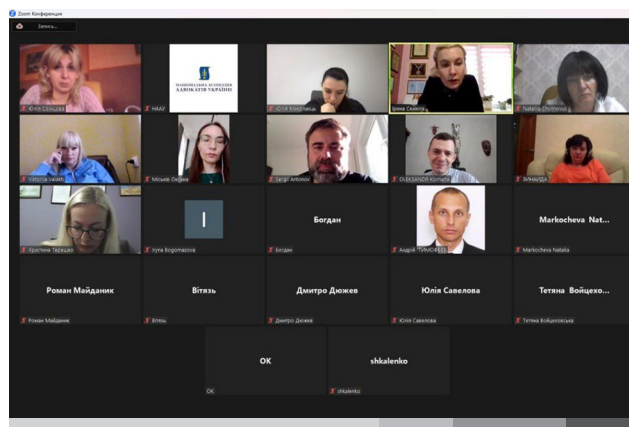
Майданик, Юлія Миколаєць, Богдана Волчко, Олександр Корнага, Юлія Савелова, Вікторія Валах, Сергій Антонов та Оксана Міських.

21 вересня регіональний представник у Рівненській області **Міла Хмара** провела відкриту лекцію для студентів, юристів та ерготерапевтів на тему «Право на якісну та безпечну медичну допомогу».

Із 30 вересня по 1 жовтня член Ради Комітету **Олександр Корнага** взяв участь у заході з нагоди відзначення Міжнародного дня лікаря, а саме у роботі ювілейної X Науково-практичної конференції «Морально-етичні, правові та психологічні аспекти роботи лікаря» з темами «Правомірне надання платних послуг за кошти фізичних та юридичних осіб», «Добровільна інформована згода та згода на обробку персональних даних через призму проблематики релігійних переконань», «Питання мобілізації та перетину кордону для медичних працівників у період дії воєнного стану».

2 жовтня відбулося чергове засідання Комітету.

Для членів Комітету вже стало доброю традицією залучення на засідання зовнішніх експертів. Цього разу Віктор Гальчинський — асистент кафедри медичного права Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, журналіст, експерт з комунікації, директор департаменту комунікацій «Кредобанку» висвітлював для членів Комітету тему «Персональний бренд адвоката в умовах війни та дотримання правил адвокатської етики в аспекті комунікації».

На порядку денному було чимало питань, зокрема обговорення організації заходів, приурочених до Дня прав людини (грудень 2023).

3 жовтня на сайті НААУ опубліковано бюлетень Комітету за червень 2023 року — вересень 2023 року.

До уваги читачів представлено:

- новини Комітету;
- актуальні зміни до законодавства;
- огляд судової практики Верховного Суду у справах про захист честі, гідності та ділової репутації; про відшкодування майнової та моральної шкоди, завданої внаслідок надання неналежної медичної допомоги; відшкодування моральної шкоди внаслідок неналежного надання медичної допомоги медичними працівниками, що призвело до смерті особи, а також практика ЄСПЛ;
- перелік наукових публікацій.

Детальніше на сайті НААУ: URL: tinyurl.com/4ecwkbdy.

5 жовтня голова Комітету **Ірина Сенюта** провела лекцію для науково-педагогічних працівників Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького на тему «Актуальні питання медичного права при викладанні клінічних навчальних дисциплін».

Підготовка тематичних статей і публікацій, робота з медіа

1. Терешко Х. Я. «Мовчазна згода» на трансплантацію: to be or not to be. Медичне право 2(32). 2023. URL: tinyurl.com/5n8n6js6.

2. Миколаєць Ю. М. Військовий облік жінок: як діяти роботодавцю. Спеціалізований щомісячний журнал. Управління закладом охорони здоров'я. № 10 (201) жовтень 2023. С. 19 — 21.

3. Миколаєць Ю. М. Ціна помилки в медичній документації: приклади із судової практики. Спеціалізований щомісячний журнал. Управління закладом охорони здоров'я. № 10 (201) жовтень 2023. С. 35 — 41.

4. Миколаєць Ю. М. Чи втратить неприбутковість медзаклад-КНП, що надає послуги з перевезення громадян і військових за розпорядженням власника. URL: tinyurl.com/yc8xwnvs.

5. Миколаєць Ю. М. Чи надавати доступ до лікарської таємниці на запит СБУ. URL: tinyurl.com/yc9hdpp.

6. Миколаєць Ю. М. Чи можна звільнити директора представництва іноземного підприємства у зв'язку з припиненням повноважень посадової особи. URL: tinyurl.com/2rffdfp2.

7. Антонов С. В. Інтерв'ю для міжнародного франкомовного видання Le Monde щодо захисту репродуктивного здоров'я під час війни, можливих змін до законодавства України щодо сурогатного материнства.

8. Сенюта І. Я. Надала коментар виданню LVIV MEDIA щодо неналежного надання медичної допомоги породіллям. URL: tinyurl.com/mpnm6ndx.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І ПРОЦЕСУ

Посилення на законодавчому рівні умов покарання за вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності особи (ст. 152 — 156, 156-1 КК України) не поверне довіру постраждалої особи до справедливого покарання винних. На це звернув увагу Комітет, аналізуючи проект Закону від 08.08.2023 № 9588.

У НААУ наголосили, що дотримання закону громадянами забезпечується не лише суворістю покарання, а й невідворотністю кримінальної відповідальності. У зв'язку із цим відновлення довіри постраждалої особи до справедливості пов'язане не з посиленням кримінальної відповідальності за аналізовані кримінальні правопорушення, а з ефективною діяльністю органів правопорядку та суду.

Зважаючи на це, НААУ рекомендувала відхилити проект Закону від 08.08.2023 № 9588.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mhvvqf.

Аби покращити статистику розкриття злочинів, пов'язаних із шахрайськими схемами викрадення коштів з банківських рахунків, Верховній Раді пропонують внести деякі зміни до КПК та інших законів. Утім ці зміни навряд позитивно позначаться на якості розслідувань. Такого висновку дійшли у Комітеті, проаналізувавши проект Закону від 09.08.2023 № 9595.

У НААУ звернули увагу на те, що БЕБ є центральним органом виконавчої влади, на який покладаються завдання щодо протидії правопорушенням, що посягають на функціонування економіки держави. Відтак, компетенція бюро спрямована в першу чергу на запобігання і протидію правопорушенням у сферах економіки, де прямо чи опосередковано торкаються державних інтересів. Але шахрайство у банківській сфері хоч і є посяганнями на економічні інтереси, все ж здебільшого зачіпає інтереси фізичних осіб і рідше — юридичних осіб приватного права.

Крім того, зміна підсудності матиме наслідком ускладнення доступу до детектива. Адже потерпілі від шахрайства проживають в усіх населених пунктах України, у тому числі в сільській місцевості, на прифронтових територіях. Проте територіальні управління БЕБ наразі створені лише у восьми регіонах України, на відміну від підрозділів Нацполіції, які сьогодні розслідують ці злочини.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mhvxqj.

Суд не є органом, який здійснює дисциплінарне провадження щодо адвоката. Відтак окремою ухвалою суддя має право лише визначити обставини, які можуть містити ознаки дисциплінарного проступку адвоката, але не факт такого проступку.

Установлення ж фактів дисциплінарного проступку адвоката належить до компетенції дисциплінарних органів адвокатури, — нагадали у НААУ.

Там проаналізували відповідні проекти законів «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо постановлення судом вищої інстанції окремої ухвали» та «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо постановлення слідчим суддею, судом окремої ухвали», підготовлені народним депутатом Денисом Масловим.

Установлення фактів дисциплінарних порушень адвокатів судом є втручанням у дискреційні повноваження адвокатського самоврядування та перетворює останні у статистів, які повинні будуть лише притягувати адвокатів до дисциплінарної відповідальності. Тож фактично порушуються конституційні гарантії незалежності адвокатури, засади її організації та діяльності.

З урахуванням наведеного НААУ не підтримала такі законодавчі ініціативи та вважає, що вони повинні бути відхилені як такі, що порушують гарантований ст. 131-2 Конституції України принцип незалежності адвокатури України.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mhwdd.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

21 вересня в рамках круглого столу відбулося обговорення розробленого за участю НСПП законопроекту зі стейкхолдерами, де взяв участь член Комітету **Олексій Мотилук**.

Зокрема, серед учасників були судді, адвокати, медіатори, науковці-викладачі, трудові арбітри тощо.

Організаторами заходу стали відділення НСПП у Вінницькій області та Донецький національний університет імені Василя Стуса.

З вітальним словом до учасників звернулися модератори заходу Богдан Мусієнко, начальник відділення,

та Лілія Амелічева, професорка кафедри цивільного права і процесу, керівниця юридичної клініки ДоНУ, д. ю. н., трудовий арбітр.

Після презентації законопроекту та виступів спікерів учасники активно долучилися до обговорення. Загалом протягом двогодинного засідання було висвітлено вдосталь не тільки переваг, а й недоліків майбутнього закону, зокрема щодо його імплементації та правозастосування.

16 жовтня на сайті НААУ опубліковано Дайджест судової практики у сфері цивільного права та процесу за I півріччя 2023 року.

У дайджесті представлені такі правові позиції Верховного Суду:

— **спадкове право:** вимоги про зменшення розміру обов'язкової частки; спадкування нерухомого майна; вимоги про розірвання спадкового договору;

— **зобов'язальне право:** укладення договору позики на невизначений строк; договір оренди транспортного засобу; укладення договору позики новим позиковим зобов'язанням між тими ж сторонами;

— **житлове право:** щодо спадкового майна; визнання права користування житловим приміщенням, зміни договору найму житлового приміщення тощо; перехід права власності на житло до іншої особи;

— **речове право:** застосування конкретного способу захисту цивільного права;

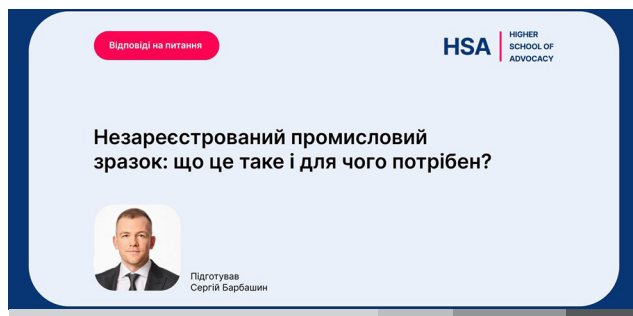
— **цивільний процес:** мирова угода щодо прав і обов'язків стосовно предмета спору; визнання брата (сестри) недієздатними; вимоги щодо належного мотивування апеляційної скарги.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mfdqg.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

26 вересня на ресурсах ВША НААУ у рубриці «запитання — відповіді» було опубліковано статтю заступника голови Комітету **Сергія Барбашина** щодо незареєстрованого промислового зразка: що це таке і для чого потрібен?

Промисловий зразок (далі — ПЗ) — це результат творчої діяльності людини в галузі художнього конструювання. Відповідно до п. 4 ст. 5 Закону України «Про охорону прав на промислові зразки» (далі — Закон) ПЗ може одержати правову охорону як зареєстрований ПЗ або як незареєстрований ПЗ.

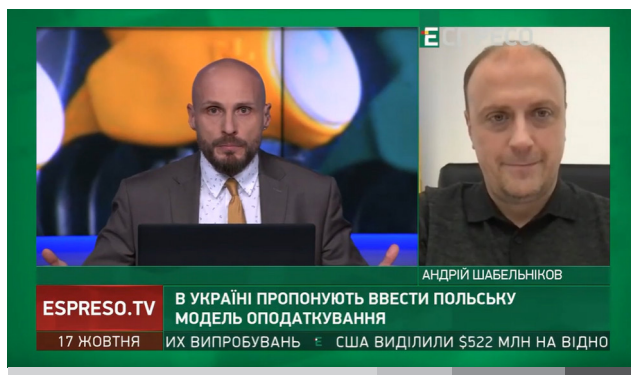
Незареєстрований ПЗ може отримати правову охорону, якщо його доведено до загального відома таким чином, що під час провадження звичайної господарської діяльності особи, які спеціалізуються у відповідній галузі та провадять свою діяльність на території України, могли дізнатися про існування такого ПЗ. Це означає, що якщо промисловий зразок був опублікований, представлений на виставках, використаний у торгівлі або іншим чином оприлюднений так, що ознайомлення з ним можливе для фахівців у відповідній галузі, які діють в Україні, то він вважається доведеним до загального відома. Не вважається доведеним до загального відома промисловий зразок, розкритий третій особі за явної чи неявної умови збереження конфіденційності.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/majrs.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ЗАХИСТУ БІЗНЕСУ ТА ІНВЕСТИЦІЙ

17 жовтня член Комітету **Андрій Шабельников** був гостем «Великого ефіру Василя Зими» на телеканалі «Еспресо», коментуючи ідею впровадження в Україні польської моделі оподаткування ФОП.

Така модель для деяких сфер вітчизняного бізнесу абсолютно не вигідна, зокрема для сфери послуг, — говорить **А. Шабельников**.

«З огляду на позицію голови податкового Комітету ВР я маю сплачувати більше у відсотковому плані. І мені стане не вигідно платити податки. Але ж я хочу сплачувати податки!», — моделює він ситуацію.

На думку представника Комітету, збільшення податків просто змусить надавачів низки послуг піти в тінь.

«Цілі сфери нашого бізнесу, наприклад ІТ-сфера, можуть піти в тінь або переміститися за кордон. Чи цього ми прагнемо? Напевно, ні!», — резюмував адвокат.

Перегляд за посиланням: URL: surl.li/miupa.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ МИТНОГО ТА ПОДАТКОВОГО ПРАВА

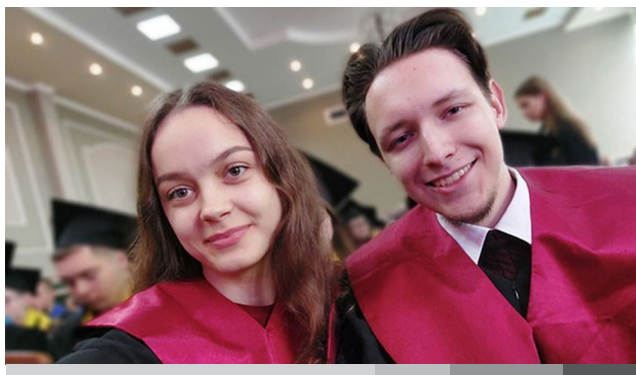
У жовтні Комітет здійснив правовий аналіз проекту структурованого висновку про здійснення клієнтом підозрілих фінансових операцій (діяльності) та проєктів оновлених довідників ознак підозрілих операцій (діяльності) та видів підозр.

Метою цього проєкту є наступне внесення змін до наказу Міністерства фінансів України від 04.06.2021 № 322 «Про затвердження порядку обміну інформацією з питань фінансового моніторингу».

За результатами опрацювання, НААУ надіслала Міністерству юстиції України лист, зазначивши, що зауваження до переліку підозрілих операцій (діяльності) та видів підозр відсутні, однак наведені 467 критеріїв потребують обговорення з ініціаторами по пунктах на етапі їх розроблення.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ АГРАРНОГО, ЗЕМЕЛЬНОГО ТА ДОВКІЛЕВОГО ПРАВА

У 2023 році всеукраїнську стипендію ім. Олександра Поліводського у сфері аграрного та земельного права отримали двоє студентів-юристів, які підготували роботу на тему «Огляд змін для суб'єктів аграрного права за Законом № 1914-ІХ».

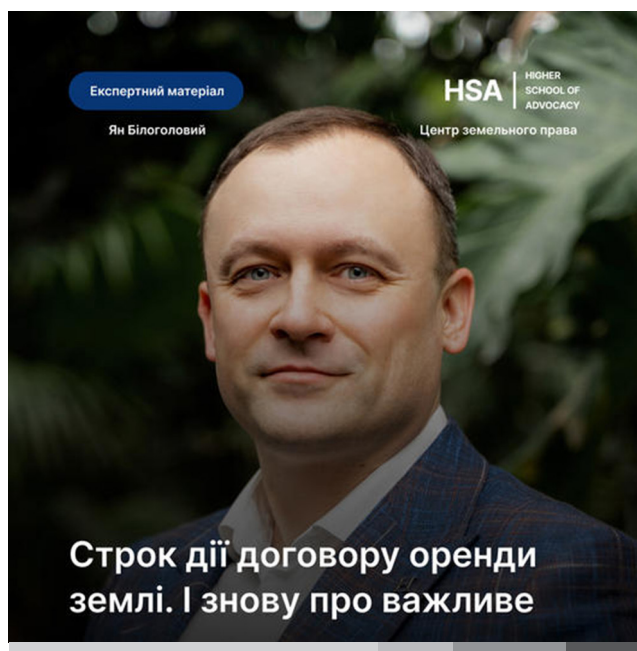
Відповідне рішення ухвалила стипендіальна комісія **10 жовтня** за підсумками оцінки п'яти робіт, представлених на конкурс цього року.

Цього року до складу стипендіальної комісії увійшли голова правління благодійного фонду Станіслава Поліводська, яка очолила роботу комісії, голова Комітету **Віктор Кобилянський**, заступники голови **Софія Шутяк** та **Дмитро Навроцький**, а також керуючий партнер київського офісу Baker McKenzie Сергій Чорний.

Під час обговорення претендентів вони засвідчили гарний академічний рівень усіх представлених ними робіт і детально обговорили кожну з них.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mbrne.

18 жовтня оприлюднено публікацію члена Комітету **Яна Білоголового** на тему «Строк дії договору оренди землі».

Правники, які тривалий час працюють у сфері земельного права, можливо, пригадують, як у 2010 — 2015 роках постійно змінювалася судова практика щодо початку строку дії договору, укладеного до 01.01.2013.

В одних справах суди встановлювали початок дії договору оренди землі від фактичних дій, вчинених із переданням земельної ділянки та її використання, у других — від дати державної реєстрації договору, яка могла бути вчинена і через 3 — 5 років, у третіх — від дати виплати орендної плати наперед.

Існувало безліч різноманітних випадків трактування початку дії договору і знадобилося багато років, щоб проблему нарешті було вирішено.

Детальніше за посиланням: surl.li/mhgv.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ТРУДОВОГО ПРАВА

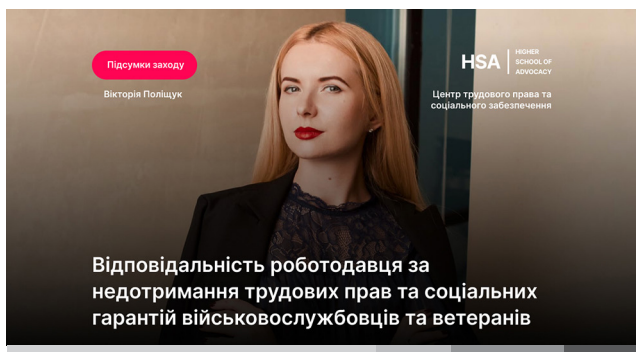
12 жовтня у НААУ за ініціативи Комітету відбувся круглий стіл на тему «Трудові права та гарантії внутрішньо переміщених осіб: поради для адвокатів».

Під час заходу адвокати обговорили трудові права та гарантії ВПО, зокрема: правила надання безоплатної відпустки, особливості працевлаштування, право на компенсацію витрат на оплату за працевлаштування ВПО внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану, правила прийняття працівника за сумісництвом, порядок звільнення ВПО з роботи та особливості звільнення директора з посади, якщо роботодавець залишився на окупованій території або в зоні бойових дій чи в оточенні (блокуванні).

Публікації:

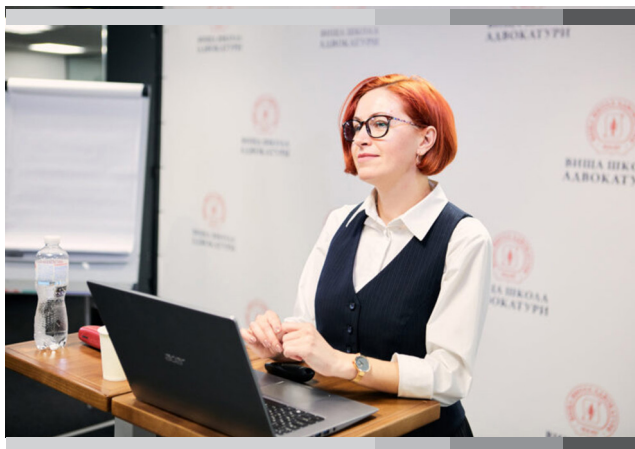
— «Відповідальність роботодавця за недотримання трудових прав та соціальних гарантій військово-службовців та ветеранів» — **Вікторія Поліщук**;

- «Перевірки держпраці: інструкцією захисту клієнта» — **Ганна Лисенко**;
- «Стягнення з директора виплаченого вимушеного прогулу: огляд практики Верховного Суду» — **Ганна Лисенко**;
- «Звільнення за прогул під час повітряних тривог — перша судова практика» — **Ганна Лисенко**;
- «Соціальний захист членів сімей військовослужбовців в Україні» — **Наталія Кайда**;

Вебінари:

- 03.10.2023 «Трудові права та соціальні гарантії військовослужбовців та ветеранів», лектори — **Вікторія Поліщук, Ганна Лисенко, Наталія Кайда**.

- 20.10.2023 «Трудові права та соціальні гарантії військовослужбовців та ветеранів», лектор — **Вікторія Поліщук**.

КОМІТЕТ З ПИТАНЬ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ

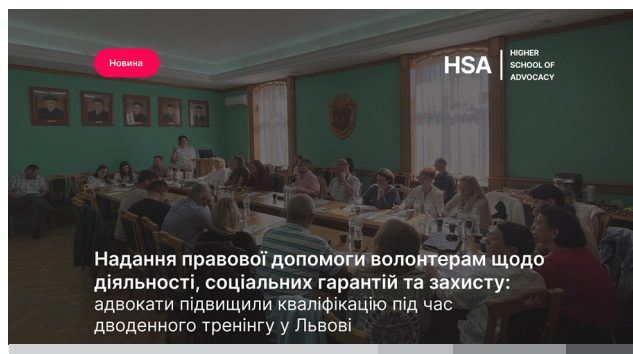
У вересні голова Комітету **Ганна Осетинська**, секретар Комітету **Дмитро Величко** та члени Ради

Комітету **Тетяна Проскурня** та **Надія Тарасова** підготували пропозиції до базового проекту Правил ефективного судочинства у господарських судах.

На думку адвокатів, у тексті не наведено визначення вживаній термінології та немає прямого посилання на джерело її тлумачення або що вона має загальнозживане значення і має тлумачитися крізь призму кожного випадку окремо. Наприклад, «належна ідентифікація заявника», «КЕП», «надумані відводи», «розумні проміжки часу», «розумний строк», «термінові або серйозні сімейні обставини».

МОЛОДІЖНИЙ КОМІТЕТ НААУ — «UNBA NEXTGEN»

У вересні відбувся дводенний тренінг «Правовий супровід волонтерської діяльності» у м. Львові, у якому взяла участь як тренер заступниця голови Молодіжного Комітету **Жанна Грушко**.

До участі долучилися адвокати, вмотивовані покращити свої знання та навички в питаннях правового супроводу волонтерської діяльності та які мають запит на надання правової допомоги волонтерам щодо діяльності, соціальних гарантій і захисту.

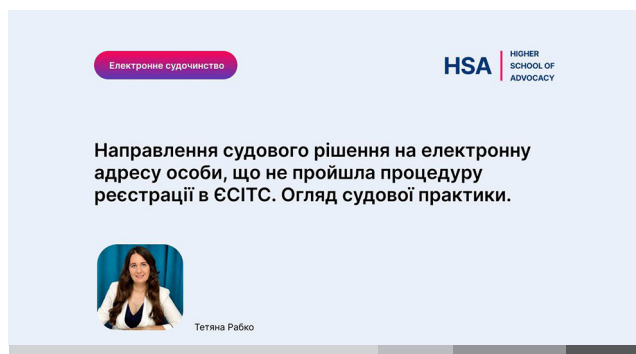
Протягом двох днів інтенсивного навчання тренери заходу ділилися своїми знаннями та практичними навичками стосовно питань:

- правового статусу волонтерської діяльності в Україні під час воєнного стану;
- договірної волонтерської діяльності;
- найбільш поширених помилок при провадженні волонтерської діяльності: причин, наслідків, їх запобігання.
- правил документування та оподаткування волонтерської діяльності під час воєнного стану;
- правового статусу гуманітарної допомоги як один із видів волонтерської діяльності;

— відповідальності за неповернення в Україну волонтерами, які перевозили гуманітарний вантаж;
— правових основ соціальних гарантій волонтерів;
— відповідальності у сфері волонтерської допомоги під час дії воєнного стану в огляді судової практики.
Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mgjks.

26 вересня на сайті ВША НААУ оприлюднено публікацію про направлення судового рішення на електронну адресу особи, що не пройшла процедуру реєстрації в ЄСІТС.

Підготувала **Тетяна Рабко**, членкиня Ради Молодіжного Комітету та регіональна представниця у Донецькій області.

Детальніше за посиланням: surl.li/mai9q.

З 28 вересня по 1 жовтня Європейська асоціація молодих адвокатів провела Міжнародний вікенд. У процесі тематичних семінарів представники Молодіжного Комітету розповіли колегам про виклики у діяльності українських адвокатів, а також ознайоми-

лися з реалізацією проекту підтримки наших громадян за кордоном.

Цього року участь у заходах взяли голова Комітету, президент Європейської асоціації молодих адвокатів **Сергій Барбашин** та його заступниця, член Дослідницького комітету EYBA **Юлія Сергет**.

The International Weekend — один з регулярних заходів, який Європейська асоціація молодих адвокатів (European Young Bar Association, EYBA) традиційно проводить у Лондоні восени. Він організовується спільно з Відділом молодих правників Юридичного товариства Англії та Уельсу, Комітетом молодих баристерів Ради адвокатів, Групою молодих юристів Лондона.

Детальніше про захід на сайті НААУ: surl.li/lvh9u.

28 вересня двоє українських адвокатів увійшли до нового випуску EYBA Journal № 5.

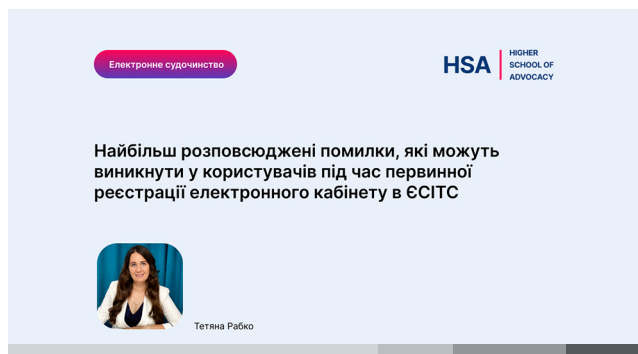
Це Сергій Барбашин, голова Молодіжного Комітету і поточний президент Європейської асоціації молодих

адвокатів EYBA, та Юлія Сергет, заступник голови Молодіжного Комітету і член дослідницького комітету EYBA.

Детальніше про випуск за посиланням: surl.li/majmh.

2 жовтня оприлюднено публікацію членкині Ради та регіональної представниці Молодіжного Комітету у Донецькій області **Тетяни Рабко** про найбільш

поширені помилки, які можуть виникнути у користувачів під час первинної реєстрації електронного кабінету в ЄСІТС.

21 липня 2023 року набрав чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо обов'язкової реєстрації та використання електронних кабінетів в Єдиній судовій інформаційно-телекомунікаційній системі або її окремій підсистемі (модулі), що забезпечує обмін документами» (№ 3200-ІХ від 29 червня 2023 року).

Зазначеним Законом вводяться процесуальні наслідки для осіб, які зобов'язані зареєструвати електронний кабінет, але не зареєстрували його, і застосовуються судом також у випадках, якщо інтереси такої особи у справі представляє адвокат.

Граничні строки для реєстрації електронних кабінетів в ЄСІТС:

- до 18 жовтня 2023 в господарському процесі;
- до 21 лютого 2024 в цивільному та адміністративному процесі.

Станом на 29 вересня 2023 року підсистема «Електронний суд» має 200 тисяч користувачів.

Детальніше за посиланням: tinyurl.com/5fw5cjca.

3 жовтня на сайті ВША НААУ оприлюднено публікацію членкині Ради та регіональної представниці Молодіжного Комітету у Донецькій області **Тетяни Рабко** про звернення фізичної особи до суду через офіційну електронну адресу.

Електронний документ — документ, інформація в якому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Склад і порядок розміщення обов'язкових реквізитів електронних документів визначається законодавством. Електронний документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму. Візуальною формою подання електронного документа є відображення даних, які він містить, електронними засобами або на папері у формі, придатній для приймання його змісту людиною (ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг»).

Детальніше за посиланням: surl.li/majzh.

3 жовтня на сайті НААУ опубліковано статтю заступника голови Молодіжного Комітету, члена

BAR OF UKRAINE DURING MARTIAL LAW

BY YULIA SERGET

From the first days of war in Ukraine up until now, the legal community fulfills its core function – providing legal assistance to our citizens. However, a lot has changed.

The legal system of Ukraine works according to wartime rules. Many of our lawyers have taken up arms and are defending Ukraine. The councils of advocates of the regions work in extended shifts and promptly provide humanitarian and legal assistance to internal migrants. The Center for Coordination of Voluntary Legal Assistance to Servicemen has been established under the Ukrainian National Bar Association (UNBA).

In particular, the Center, together with the Higher School of Advocacy of the UNBA, provides free training for lawyers who provide pro bono legal assistance to military personnel within the framework of the volunteer movement. The Center also organizes seminars, conferences and lectures on topical issues of legal assistance to military personnel. The Higher School of Advocacy of the UNBA conducted more than 172 legal educational events on the topics of military law (professional development events, open lectures, public discussions between experts).

дослідницького комітету ЕУВА **Юлії Сергет** на тему «Адвокатура України під час воєнного стану», яка увійшла до нового випуску EYBA Journal № 5.

Перегляд статті на сайті НААУ: surl.li/lucoq.

4 жовтня у Національному університеті «Одеська юридична академія» регіональні представники Молодіжного Комітету в Одеській області адвокат **Іванна Блохіна** та адвокат **Юлія Гончаренко**, за підтримки президента Університету, академіка Сергія Васильовича Ківалова, декана факультету адвокатури та антикорупційної діяльності Євгена Сергійовича Хижняка, за участю та підтримки в. о. голови Ради адвокатів Одеської області Олени Олександрівни Джабурії, адвоката Дмитра Олександровича Бакуліна провели лекцію для студентів у форматі «Практичні поради майбутнім адвокатам».

«Раді долучитися до такого важливого заходу та поділитися власним досвідом, адже наші студенти — майбутнє адвокатури, майбутнє України! Ми всі одна велика сім'я!» — зазначили регіональні представники Комітету.

9 жовтня членкиня Ради та регіональна представниця Молодіжного Комітету у Донецькій області **Тетяна Рабко** провела у Вищій школі адвокатури НААУ майстер-клас на тему «Електронний суд». Ознайомлення із матеріалами справи та оскарження судових рішень».

Лектор розпочала майстер-клас з ознайомлення учасників заходу з покроковим алгоритмом створення електронного ордеру та довіреності для оперативного доступу до матеріалів справи.

Тетяна Рабко зауважила, що скасування електронного ордеру або електронної довіреності, що видані через підсистему «Електронний суд», можливо здійснити як через саму підсистему, так і через мобільний застосунок «ЄСуд».

Крім того, учасникам заходу була надана покрокова інструкція щодо подання заяви про ознайомлення з матеріалами справи в електронному вигляді та формування апеляційної скарги через підсистему «Електронний суд», оформлення додатків, направлення копії заяви сторонам по спору та сплати судового збору.

Лектор зазначила, що підсистема «Електронний суд» надає можливість сортувати справи як за датою першого документа у справі, так і за датою останнього.

Детальніше за посиланням: surl.li/malhg.

11 жовтня на сайті ВША НААУ опубліковано експертний матеріал члена Комітету **Анастасії Якімової** на тему «Концепція «зеленого офісу»: загальний огляд».

Які асоціації виникають у вас, коли ви чуєте словосполучення «зелений офіс»? Великий простір, озеленений рослинами, багато світла, свіже повітря? Здебільшого в уяві постають саме такі картинки, але...

Понад 45 років така концепція «зеленого офісу» офіційно живе і впроваджується у багатьох країнах світу. Україна активно підтримує міжнародний вектор політики щодо екологічної свідомості та екологічної безпеки. Причому в цьому аспекті мається на увазі не просто державний рівень уваги до екологічних питань, а зацікавленість окремих бізнесових кіл і роботодавців до цього питання.

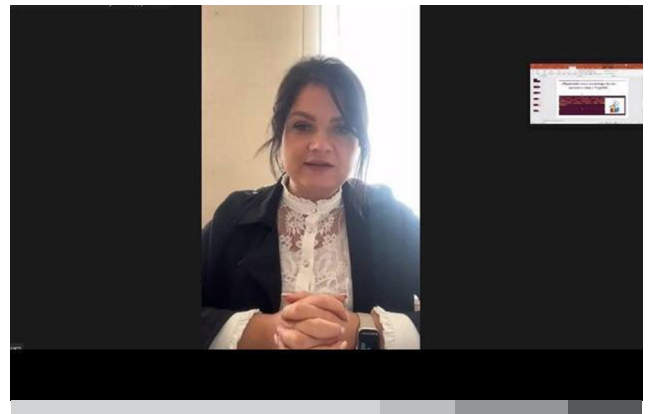
Детальніше за посиланням: surl.li/mfxvq.

12 жовтня заступниця голови Молодіжного Комітету **Жанна Грушко** виступила спікером на Міжнародному круглому столі «Вітчизняна юриспруденція: сучасні виклики», організованому Вінницьким торговельно-економічним інститутом Державного торговельно-економічного університету.

Ж. Грушко, зокрема, розповіла про підтвердження статусу волонтера шляхом внесення відомостей до Реєстру волонтерів України, отримання посвідчення волонтера як члена неприбуткової організації, а також укладення договору про провадження волонтерської діяльності.

«Сьогодні члену громадської чи благодійної організації, аби підтвердити статус волонтера, достатньо пред'явити посвідчення, зразок якого і правила видачі затверджені загальними зборами організації. При цьо-

му законодавство не визначає якоїсь певної форми. І це є найбільше поле для зловживань псевдоволонтерами», — наголосила адвокат.

Детальніше про захід на сайті НААУ: surl.li/mhhmo.

13 жовтня на сайті ВША НААУ оприлюднено публікацію членкині Ради та регіональної представниці Молодіжного Комітету у Донецькій області **Тетяни Рабко** на тему «Чи позбавляє відсутність сканкопії позову у Електронному суді можливості контролювати хід розгляду справи?»

Чи позбавляє відсутність сканкопії позову у Електронному суді можливості контролювати хід розгляду справи?

28 вересня 2023 року у постанові у справі № 380/10803/22 ([URL: surl.li/lyetb](http://URL:surl.li/lyetb)) Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду сформулював правовий висновок, що посилання про необізнаність про хід розгляду через неотримання примірника позовної заяви та ухвали про відкриття позовного провадження, за цих конкретних обставин, не може бути належною підставою для поновлення строку на апеляційне оскарження.

Обставини справи

Рішенням Львівського окружного адміністративного суду від 16.02.2023 позов задоволено частково.

З матеріалів справи вбачається, що рішення суду першої інстанції ухвалене 16.02.2023 в порядку письмового провадження. Копію вказаного рішення було надіслано до Електронного кабінету відповідача в підсистемі «Електронний суд» 17.02.2023 та в цей же день о 13:34 отримано апелянтом, що вбачається з довідки про доставку електронного листа.

Не погодившись із прийнятим рішенням, 19.04.2023 відповідач подав апеляційну скаргу, тобто з пропуском строку, встановленого п. 1 ч. 2 ст. 295 КАС.

Скаржником в апеляційній скарзі заявлено клопотання про поновлення строку апеляційного оскарження, яке обґрунтоване тим, що рішення суду першої інстанції не було передано юрисконсульту відповідача, а надійшло до іншого відділу ДУ «Львівська установа виконання покарань № 19».

Суд апеляційної інстанції визнав необґрунтованими твердження апелянта про наявність достатніх правових підстав для поновлення строку на апеляційне оскарження рішення суду першої інстанції.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mfyax.

14 жовтня у Києві проходила церемонія нагородження Всеукраїнського конкурсу «Молодий правник року».

Відзнаки переможцям за підсумками 2021 — 2022 років вручив заступник голови НААУ, РАУ **Валентин Гвоздй**, який також входив до складу експертного журі.

У заході також узяли участь голова Молодіжного Комітету **Сергій Барбашин** (ще один член експертного журі), голова Комітету з питань адвокатської практики **Богдан Кушнір** і координатор комітетів **Світлана Грушко**. Вони презентували діяльність дорадчих органів Національної асоціації адвокатів України та розповіли про напрями діяльності Молодіжного Комітету, відповідального за забезпечення розвитку адвокатури України з погляду тягlostі поколінь, сприяння кар'єрному зростанню молодих

адвокатів шляхом проведення освітньої діяльності, інтеграції молоді в роботу органів адвокатського самоврядування.

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/miacj.

18 жовтня на сайті НААУ опубліковано інтерв'ю, де першою гостею нового воєнного випуску стала **Анаїт Едвардівна Арустамян** — адвокат з податкових і господарських спорів, з досвідом роботи понад 20 років, голова Ревізійної комісії Ради адвокатів Вінницької області.

Автором програми та інтерв'юєром є заступниця голови Молодіжного Комітету, адвокат, кандидат юридичних наук **Жанна Грушко**.

Інтерв'ю підготовлено за сприяння НААУ та Ради адвокатів Вінницької області у рамках одного з напрямів діяльності Молодіжного Комітету — тягlostі поколінь.

Це перше інтерв'ю після повномасштабного вторгнення РФ в Україну в межах відеoproєкту «Адвокат-Бренд».

Детальніше за посиланням: URL: surl.li/mhups.

КОМІТЕТ З ГУМАНІТАРНИХ ПИТАНЬ І ТВОРЧИХ ІНІЦІАТИВ

29 вересня за ініціативи Комітету у НААУ відбувся благодійний творчий вечір «Творчість адвокатів під час війни». Зібрані кошти направлені на допомогу родинам адвокатів, які постраждали внаслідок воєнної агресії проти України.

Свої твори презентували адвокати: **Наталія Плиса, Марина Черненко, Таміла Алексик, Юлія Газізова, Ганна Колесник і Роман Новіков**.

ЗЕМЛІ ВОДНОГО ФОНДУ: ОСОБЛИВОСТІ «КОМПЛЕКСНОЇ» ОРЕНДИ ПОПРИ ТРИВАЮЧИЙ ВОЄННИЙ СТАН

Костянтин Рибалко, голова Комітету земельного та аграрного права при Раді адвокатів Харківської області

Цьогорічна активна законопроектна діяльність Верховної Ради України в умовах триваючого воєнного стану (Указом Президента України від 26.07.2023 № 451/2023 «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», затвердженням Законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні», продовжено строк дії воєнного стану, який безперервно продовжується з 24.02.2022 і триває до 15.11.2023). Не оминула вона своєю увагою і сферу регулювання оренди земель водного фонду, точніше, «комплексної» оренди шляхом передачі в оренду водних об'єктів у комплексі з земельними ділянками, а з квітня поточного року (з 28.04.2023 набув чинності Закон України від 21.03.2023 № 2989 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення

державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів та сфері аквакультури») і з укладанням договору оренди гідротехнічних споруд.

Разом з тим, за інформацією Публічного звіту т. в. о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2022 рік¹ фахівцями Держекоінспекції та Оперативного штабу проведено розрахунки збитків, заподіяних довкіллю відповідно до затверджених Методик розрахунку збитків, завданих внаслідок збройної агресії російської федерації та бойових дій, загальна сума збитків по земельним, водним ресурсам та атмосферному повітряю склала 1 696 259 637,293 тис. грн, з яких, зокрема, сума збитків, завданих забрудненням ґрунтів та засміченням земель становить 642 478 568,188 тис. грн; завданих забрудненням, засміченням вод, самовільним користуванням водними ресурсами — 55 723 768, 705 тис. грн.

Попри всі складнощі війни в Україні спостерігається прогрес, досягнутий в імплементації Водної Рамкової Директиви Європейського Союзу з моменту підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Разом з тим, залишається потреба в реформі водної політики, яка все ще необхідна з точки зору вступу країн-кандидатів до ЄС; величезні й наслідки руйнування водогосподарської інфраструктури внаслідок агресивної війни росії проти України².

«Комплексна» оренди земель водного фонду під час триваючого воєнного стану має стати передусім своєрідним імпульсом для економіки країни. Про її особливості далі в статті.

ПОНЯТТЯ «ЗЕМЕЛЬ ВОДНОГО ФОНДУ»

Землі України за основним цільовим призначенням поділяються на 9 категорій земель, однією з яких є категорія «землі водного фонду» (п. «є» ч. 1 ст. 19 Земельного кодексу України³).

Частина 1 ст. 58 ЗК вказує, що до земель водного фонду належать землі, зайняті:

а) морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами;

¹ Див.: URL: kmu.gov.ua/storage/app/sites/1/17-civik-2018/zvit2022/Zvit_eko_2022.pdf.

² Див.: URL: davr.gov.ua/yes-pidtrimuye-reformuvannya-ta-realizaciyu-vodnoi-politiki-ukraini-z-urahuvannyam-nagalnih-potreb-ta-dlya-dovgostrokovogo-vidnovlennya-kraini.

³ Далі за текстом — ЗК.

б) прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами;

в) гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них;

г) береговими смугами водних шляхів;

г) штучно створеними земельними ділянками в межах акваторій морських портів.

Норми зазначеної статті кореспондуються з нормами ст. 4 Водного кодексу України⁴, яка передбачає, що до земель водного фонду належать землі, зайняті: морями, річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, болотами, а також островами, не зайнятими лісами; прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами; гідротехнічними, іншими водогосподарськими спорудами та каналами, а також землі, виділені під смуги відведення для них; береговими смугами водних шляхів.

Також ст. 59 ЗК наголошує, що землі водного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності.

Громадянам та юридичним особам за рішенням органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування можуть безоплатно передаватися у власність замкнені природні водойми (загальною площею до 3 гектарів). Власники на своїх земельних ділянках можуть у встановленому порядку створювати рибогосподарські, протиерозійні та інші штучні водойми.

Крім того, громадянам та юридичним особам органами виконавчої влади або органами місцевого самоврядування із земель водного фонду можуть передаватися на умовах оренди земельні ділянки прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, озера, водосховища, інші водойми, болота та острови для сінокошення, рибогосподарських потреб (у тому числі рибництва (аквакультури), культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей, проведення науково-дослідних робіт, догляду, розміщення та обслуговування об'єктів портової інфраструктури і гідротехнічних споруд тощо, а також штучно створені земельні ділянки для будівництва та експлуатації об'єктів портової інфраструктури та інших об'єктів водного транспорту.

Так, рибогосподарська технологічна водойма для цілей аквакультури надається юридичній чи фізичній особі органом, який здійснює розпорядження земельною ділянкою під водою (водним простором) відповідно до ЗК, за договором оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом.

При передачі юридичній чи фізичній особі в оренду рибогосподарської технологічної водойми такої особи одночасно можуть передаватися в користування гідротехнічні споруди рибогосподарської технологічної водойми.

Об'єктом користування на умовах оренди рибогосподарської технологічної водойми є земельна ділянка під водою, в межах якої здійснюється аквакультура, та вода (водний простір), які в комплексі одночасно надаються в користування одній і тій самій юридичній чи фізичній особі (ч. 2, 3 ст. 14 Закону України від 18.09.2012 № 5293 «Про аквакультуру»⁵).

Важливо пам'ятати, що земельна ділянка, яка за основним цільовим призначенням належить до відповідної категорії земель, відноситься в порядку, визначеному цим Кодексом, до певного виду цільового призначення, що характеризує конкретний напрям її використання та її правовий режим (ч. 3 ст. 19 ЗК).

Так, згідно з додатком 59 «Класифікатор видів цільового призначення земельних ділянок» до Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 № 1051, категорія земель «землі водного фонду» налічує 16 цільових призначень, зокрема, і цільове призначення «для рибогосподарських потреб» є одним з найбільш поширених, оскільки найчастіше саме для рибогосподарських потреб передаються в оренду землі водного фонду.

Зокрема, в ст. 1 Закону України від 08.07.2011 № 3677 «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (визначає основні засади діяльності та державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів, порядок взаємовідносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування і суб'єктами господарювання, які здійснюють рибогосподарську діяльність у водних об'єктах (їх частинах), внутрішніх морських водах і територіальному морі, континентальному

⁴ Далі за текстом — ВК.

⁵ Далі за текстом — Закон «Про аквакультуру».

шельфі, виключній (морській) економічній зоні України та відкритому морі) визначено, що **рибогосподарська діяльність** — діяльність юридичних осіб і фізичних осіб — підприємців, пов'язана з вивченням водних біоресурсів, їх охороною, відтворенням, спеціальним використанням, переробкою, реалізацією тощо; а рибогосподарський водний об'єкт (його частина) — водний об'єкт (його частина), що використовується або може використовуватися для цілей рибного господарства.

Згодом набув чинності Закон «Про аквакультуру» (визначає принципи державної політики, основні засади розвитку і функціонування аквакультури, правові основи діяльності органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у сфері аквакультури), стаття 1 якого містить поняття «аквакультура (рибництво) — сільськогосподарська діяльність із штучного розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури у повністю або частково контрольованих умовах для одержання сільськогосподарської продукції (продукції аквакультури) та її реалізації, виробництва кормів, відтворення біоресурсів, ведення селекційно-племінної роботи, інтродукції, переселення, акліматизації та реакліматизації гідробіонтів, поповнення запасів водних біоресурсів, збереження їх біорізноманіття, а також надання рекреаційних послуг». Приписи ст. 2 Закону «Про аквакультуру» передбачили, що законодавство України про аквакультуру ґрунтується на нормах Конституції України і складається з цього Закону і, зокрема, Закону України від 08.07.2011 № 3677 «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів».

ЗАКони № 963 ТА № 2989

Закони України від 04.11.2020 № 963-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення порядку передачі в оренду водних об'єктів у комплексі з земельними ділянками»⁶ та від 21.03.2023 № 2989-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів та сфері аквакультури»⁷ **врегулювали порядок укладення договору оренди водних об'єктів у комплексі з земельними**

ділянками, та договору користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою.

Повністю набрав чинності Закон України від 04.11.2020 № 963 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення порядку передачі в оренду водних об'єктів у комплексі з земельними ділянками» з 02.03.2021, чим вніс суттєві зміни в правову модель оренди водних об'єктів:

— водні об'єкти надаються у користування за договором оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом у порядку, визначеному земельним законодавством України. Право оренди земельної ділянки під водним об'єктом поширюється на такий водний об'єкт;

— типовий договір оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом затверджується Кабінетом Міністрів України;

— умови використання водних об'єктів, розмір орендної плати та строк дії договору оренди визначаються у договорі оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом;

— за користування водним об'єктом орендар зобов'язаний сплачувати орендну плату за водний об'єкт та орендну плату за земельну ділянку під таким водним об'єктом;

— орендарі, яким водний об'єкт надано в користування на умовах оренди, зобов'язані надавати іншим водокористувачам можливість здійснювати спеціальне водокористування в порядку, встановленому цим Кодексом, крім випадків, якщо таке спеціальне водокористування унеможливило використання орендарем водного об'єкта для потреб, визначених у договорі оренди. Водокористувачі, яким видано дозвіл на спеціальне водокористування, мають право скидати зворотні води в орендовані водні об'єкти за умови, що при цьому не перевищуються нормативи гранично допустимого скидання забруднюючих речовин;

— у договорі оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом також зазначаються: розмір орендної плати за водний об'єкт; об'єм та площа водного об'єкта (водного простору), у тому числі рибогосподарської технологічної водойми; перелік гідротехнічних споруд, лінійних споруд, мостових переходів, а також інших об'єктів інфраструктури,

⁶ Далі за текстом — Закон № 963.

⁷ Далі за текстом — Закон № 2989.

розташованих на земельній ділянці (за наявності), їх характеристики та стан; зобов'язання орендаря щодо здійснення заходів з охорони та поліпшення екологічного стану водного об'єкта, експлуатації водосховищ і ставків відповідно до встановлених в установленому порядку режимів роботи, а також необхідність оформлення права користування гідротехнічними спорудами та права спеціального водокористування. Невід'ємною складовою договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом є паспорт водного об'єкта;

— орендодавець має право вимагати від орендаря: дотримання режиму водоохоронних зон, прибережних захисних смуг, зон санітарної охорони, санітарно-захисних зон, зон особливого режиму використання земель та територій, які особливо охороняються, а в разі оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом — дотримання зобов'язання щодо здійснення заходів з охорони та поліпшення екологічного стану водного об'єкта, експлуатації водосховищ і ставків відповідно до встановлених в установленому порядку режимів роботи, а також необхідність оформлення права користування гідротехнічними спорудами та права спеціального водокористування; своєчасного внесення орендної плати за земельну ділянку, а в разі оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом — також орендної плати за водний об'єкт;

— орендар земельної ділянки зобов'язаний у п'ятиденний строк після державної реєстрації права оренди земельної ділянки державної або комунальної власності надати копію договору оренди до відповідного податкового органу, а в разі оренди земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом — також відповідному територіальному органу центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства; у разі оренди земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом використовувати водний об'єкт відповідно до вимог водного законодавства України; своєчасно та в повному обсязі сплачувати орендну плату за земельну ділянку, а в разі оренди земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом — також і орендну плату за водний об'єкт;

— орендар земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом зобов'язаний не ство-

рувати перешкод у здійсненні права загального водокористування (крім випадків, визначених законом) та у здійсненні спеціального водокористування відповідно до виданих дозволів.

З 28.04.2023 набрав чинності Закон України від 21.03.2023 № 2989-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення державного регулювання в галузі рибного господарства, збереження та раціонального використання водних біоресурсів та сфері аквакультури», яким внесені суттєві зміни до Закону України «Про аквакультуру», зокрема:

у частині першій статті 1: абзаци сьомий, тридцять перший і тридцять шостий викласти в такій редакції:

— гідротехнічні споруди рибогосподарської технологічної водойми — об'єкти нерухомого майна державної власності (земляні греблі та дамби, водозабірні споруди, повеневі водоскиди, донні водовипуски, водопостачальні, скидні та рибозбірно-осушувальні канали, рибовловлювачі, камери облову, причали, водоскиди, бистротоки, перепади, перегороджувальні рибозахисні та інші споруди), що є інженерними спорудами, які призначені для управління водними ресурсами (підготовка, постачання, збереження, транспортування води та водовідведення), а також для запобігання шкідливій дії вод;

— рибницьке господарство — єдиний майновий комплекс, до складу якого входять рибогосподарська технологічна водойма або їх комплекс, гідротехнічні споруди для цілей аквакультури або гідротехнічні споруди рибогосподарської технологічної водойми, інші споруди (пристрої), будівлі, устаткування, інвентар тощо, земельні ділянки, що призначений для розведення, утримання та вирощування об'єктів аквакультури;

— рибогосподарська технологічна водойма — штучно створена водойма спеціального технологічного призначення, що визначається технічним проектом та/або паспортом, яка наповнюється штучно за допомогою гідротехнічних споруд для цілей аквакультури або гідротехнічних споруд рибогосподарської технологічної водойми і пристроїв та призначена для створення умов існування і розвитку об'єктів аквакультури.

доповнений статтями 14¹ та 14²:

Особливості надання гідротехнічних споруд для цілей аквакультури у користування на умовах оренди

«1. Фізичні та юридичні особи, які орендують рибогосподарські водні об'єкти та земельні ділянки у комплексі з розташованими на них водними об'єктами (далі — фізичні та юридичні особи), вправі набувати на неконкурентних засадах, без проведення аукціону, право користування на умовах оренди гідротехнічними спорудами для цілей аквакультури, земельними ділянками, на яких розміщені такі споруди, які розташовані на цих водних об'єктах та перебувають у державній або комунальній власності чи власник яких невідомий або його неможливо встановити на підставі даних, документів та/або інформації з відповідних державних реєстрів.

2. Гідротехнічні споруди для цілей аквакультури державної та комунальної власності передаються фізичним та юридичним особам за договором користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури органом державної влади або органом місцевого самоврядування, до повноважень якого відповідно до частини третьої цієї статті віднесено прийняття рішення про передачу у користування на умовах оренди гідротехнічної споруди для цілей аквакультури...»

Особливості умов надання гідротехнічних споруд рибогосподарської технологічної водойми у користування на умовах оренди

«1. Фізичні та юридичні особи, які орендують рибогосподарські технологічні водойми відповідно до договору оренди землі в комплексі з розташованими на ній водними об'єктами (далі — фізичні та юридичні особи), зобов'язані протягом шести місяців з дня укладення договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом укласти договір користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою рибогосподарської технологічної водойми на неконкурентних засадах, без проведення аукціону.

2. Гідротехнічні споруди рибогосподарської технологічної водойми передаються фізичним та юридичним особам за договором користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою рибогосподарської технологічної водойми державним підприємством, що належить до сфери управління центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері рибного господарства, на баланс якого знаходяться такі гідротехнічні споруди (далі — балансоутри-

мувач), за погодженням з уповноваженим органом управління...».

ДОРОЖНЯ КАРТА «КОМПЛЕКСНОЇ» ОРЕНДИ ДЛЯ ЦІЛЕЙ АКВАКУЛЬТУРИ

Авторська точка зору розкрита на прикладі: ставок, розташований за межами населеного пункту на території громади, орендодавець — орган місцевого самоврядування, орендар — фізична особа.

1. Направлення листа до органу місцевого самоврядування (центр територіальної громади) про отримання згоди на розробку водного паспорта водного об'єкта (як приклад — ставок) (ст. 51 ВК, ст. 14¹ Закону України «Про аквакультуру», п. 2 Порядку розроблення паспорта водного об'єкта⁸, затвердженого наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.03.2013 № 99 (із змінами від 14.07.2021 № 474), оскільки відповідно до п. 3 Порядку замовником робіт із розроблення паспорта водного об'єкта є орган, що здійснює розпорядження земельною ділянкою під водою (водним простором) згідно з повноваженнями, визначеними ЗК (далі — розпорядник земельної ділянки під водою). Результат — лист-згода органу місцевого самоврядування про укладання 2-сторонньої угоди на розробку паспорта водного об'єкта (замовник — територіальна громада, платник за розробку — фізична особа).

ВАЖЛИВО!

Після набрання чинності Законом України від 28.04.2021 № 1423-XI «Про внесення законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин» розпорядження землями водного фонду за межами населених пунктів державної форми власності перейшли до органів місцевого самоврядування та вважаються комунальною власністю, окрім тих, які перебувають у постійному користуванні державних підприємств, на яких розташовані нерухомі об'єкти державної власності, а також деяких інших, що визначені п. 24 розд. X «Перехідних положень» ЗК. І відповідно розпоряджається такою категорією земель і здійснює передачу на умовах оренди землі з водним об'єктом на них, як в межах, так і за межами населеного пункту, орган місцевого самоврядування.

⁸ Далі за текстом — Порядок.

Також постановою Кабінету Міністрів України від 23.06.2021 № 663 доповнено Порядок ведення Державного реєстру речових прав на нерухоме майно, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 26.10.2011 № 1141, а саме пунктом 81⁹ «Державна реєстрація права комунальної власності на земельні ділянки державної власності, що розташовані за межами населених пунктів і право державної власності на які зареєстроване у Державному реєстрі прав, у випадках, передбачених п. 24 розд. X «Перехідні положення» ЗК, проводиться на підставі Закону України від 28.04.2021 № 1423-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин».

2. Замовлення та розробка паспорта водного об'єкта у сертифікованого розробника.

ВАЖЛИВО!

Паспорт водного об'єкта погоджується з Держводоагентством у строк, що не перевищує 15 робочих днів з дня його надходження. Паспорт водного об'єкта розробляється в чотирьох примірниках, які зберігаються по одному: в басейновому управлінні водних ресурсів, Держводоагентстві, у розпорядника земельної ділянки під водою, а також надається користувачу. Після закінчення строку оренди орендар повертає свій примірник паспорта водного об'єкта розпоряднику земельної ділянки під водою. Паспорт водного об'єкта підлягає коригуванню кожні 15 років, а також у разі змін технічних параметрів водного об'єкта і гідротехнічних споруд (п. 5-7 Порядку).

3. Замовлення та отримання спеціального дозволу на спеціальне водокористування через центри надання адміністративних послуг (п. 229 додатка до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 16.05.2014 № 523 «Деякі питання надання адміністративних послуг через центри надання адміністративних послуг» (у редакції Розпорядження КМУ від 18.08.2021 № 969-р)).

ВАЖЛИВО!

Стаття 49 Водного кодексу України передбачає, що спеціальне водокористування є платним та здійснюється на підставі дозволу на спеціальне водокористування.

Дозвіл на спеціальне водокористування видається територіальними органами центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері розвитку водного господарства.

Видача (відмова у видачі, переоформлення, видача дублікату, анулювання) дозволу на спеціальне водокористування здійснюється відповідно до Закону України «Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності» в установленому Кабінетом Міністрів України порядку.

Видача (переоформлення, видача дублікату, анулювання) дозволу на спеціальне водокористування здійснюється безоплатно.

Подання юридичною або фізичною особою, фізичною особою — підприємцем заяви про одержання (переоформлення, одержання дублікату, анулювання) дозволу на спеціальне водокористування та відповідних документів, а також видача (відмова у видачі, переоформлення, видача дублікату, анулювання) їй цього дозволу здійснюються в паперовій або електронній формі.

Для одержання дозволу на спеціальне водокористування юридична або фізична особа, фізична особа — підприємець звертається до органів, зазначених у частині другій цієї статті, із заявою, до якої додаються:

— обґрунтування потреби у воді з помісячним нормативним розрахунком водокористування і водовідведення;

— опис та схема місць забору води та скиду зворотних вод;

— нормативи гранично допустимого скидання (гдс) забруднюючих речовин у водні об'єкти із зворотними водами (з розрахунком на кожний випуск (скид) окремо);

— затверджені індивідуальні технологічні нормативи використання питної води (для підприємств та організацій житлово-комунального господарства, суб'єктів господарювання, які надають послуги з централізованого водопостачання та/або водовідведення, житлово-експлуатаційних підприємств та організацій);

— копія правовстановлюючих документів на водні об'єкти (для орендарів водних об'єктів).

Зазначений перелік документів є вичерпним.

Видача або надання відмови у видачі дозволу на спеціальне водокористування здійснюється протягом 30 календарних днів з дня надходження заяви та документів, необхідних для видачі дозволу.

Підставою для відмови у видачі дозволу на спеціальне водокористування є:

— подання неповного пакета документів, необхідних для одержання дозволу, згідно з визначеним цією статтею переліком;

— виявлення в документах, поданих суб'єктом господарювання або фізичною особою, недостовірних відомостей, невідповідності вимогам законів та прийнятих відповідно до них нормативно-правових актів, довгостроковим прогнозам водогосподарських балансів;

— негативний висновок центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері геологічного вивчення та раціонального використання надр, чи центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я, про можливість здійснення спеціального водокористування.

Дозвіл на спеціальне водокористування анулюється з підстав, визначених ст. 55 ВК.

У дозволі на спеціальне водокористування встановлюються ліміт забору води, ліміт використання води та ліміт скидання забруднюючих речовин. У разі настання маловоддя ці ліміти можуть бути зменшені органом, що видав дозвіл, без коригування дозволу на спеціальне водокористування.

4. Направлення заяви до органу місцевого самоврядування (центр територіальної громади) про надання дозволу на розробку проекту землеустрою щодо відведення земельної ділянки для цілей аквакультури (рибництва) за рахунок земель водного фонду комунальної форми власності (ст. 79¹, ч. 1 ст. 122 ЗК).

ВАЖЛИВО!

Сільські, селищні, міські ради передають земельні ділянки у власність або у користування із земель комунальної власності відповідних територіальних громад для всіх потреб (ч. 1 ст. 122 ЗК).

5. Замовлення та розробка документації із землеустрою (проекту відведення земельної ділянки) (ст. 25 — 28, 50 Закону України «Про землеустрій»).

6. Реєстрація земельної ділянки в Державному земельному кадастрі (ст. 24 Закону України «Про Державний земельний кадастр», пп. 110, 111 Порядку ведення Державного земельного кадастру, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 17.10.2012 № 1051).

7. Направлення заяви до органу місцевого самоврядування (центр територіальної громади) про прийняття рішення щодо затвердження документації із землеустрою з одночасним укладанням договору оренди об'єкта водного фонду в комплексі з земельною ділянкою для подальшої їх передачі в оренду (ст. 123 ЗК).

ВАЖЛИВО!

Не підлягають продажу, передачі в користування на конкурентних засадах (на земельних торгах) земельні ділянки державної чи комунальної власності у разі використання земельних ділянок для потреб, пов'язаних з користуванням надрами, та спеціального водокористування відповідно до отриманих дозволів (ч. 2 ст. 134 ЗК).

8. Укладання договору оренди об'єкта водного фонду в комплексі з земельною ділянкою та реєстрація права оренди в Державному реєстрі речових прав (ст. 125, 126 ЗК, Закон України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень»).

ВАЖЛИВО!

Постановою Кабінету Міністрів України від 02.02.2021 № 572 затверджено оновлений типовий договір оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом. Типовий договір оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом складається з таких умов договору (складових): предмет договору, об'єкт оренди, строк дії договору, орендна плата, умови використання об'єкта оренди, умови повернення об'єкта оренди, обмеження (обтяження) щодо використання об'єкта оренди, права та обов'язки орендодавця, права та обов'язки орендаря, страхування об'єкта оренди, зміна або припинення договору, прикінцеві положення.

У договорі вказуються реквізити сторін, підписується договір орендодавцем та орендарем, погоджується з Держводагентством.

Невід'ємними частинами договору є паспорт водного об'єкта, а в разі надання в оренду рибогосподарської технологічної водойми — паспорт та/або технічний проект рибогосподарської технологічної водойми; витяг з Державного земельного кадастру про земельну ділянку; акт приймання-передачі земельної ділянки в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом; інше.

9. За наявності гідротехнічної споруди для цілей аквакультури комунальної власності (ст. 14¹ Закону «Про аквакультуру»)

Для укладення договору користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури державної або комунальної власності фізичні та юридичні особи подають заяву довільної форми та документ, що підтверджує право користування рибогосподарським водним об'єктом (його частиною) (копію договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом, копію договору оренди водного об'єкта або інші документи, що підтверджують право користування рибогосподарським водним об'єктом (його частиною), до органу, визначеного цією частиною, в управлінні якого перебуває гідротехнічна споруда для цілей аквакультури.

Орган, в управлінні якого перебуває гідротехнічна споруда для цілей аквакультури, не пізніше 10 робочих днів з дня отримання заяви укладає договір оренди гідротехнічної споруди для цілей аквакультури з фізичною або юридичною особою, що подала заяву.

Якщо протягом зазначеного строку орган, в управлінні якого перебуває гідротехнічна споруда для цілей аквакультури, не уклав договір користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою, договір вважається укладеним за принципом мовчазної згоди. За таких умов фізична або юридична особа вважається орендарем гідротехнічної споруди для цілей аквакультури та сплачує орендну плату до державного або відповідного місцевого бюджету.

Договір користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури укладається в письмовій формі.

Істотними умовами договору користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури є: — об'єкт оренди; — строк дії догово-

ру; — орендна плата із зазначенням її розміру, індексації, форм платежу, строків, порядку внесення і перегляду та відповідальності за її несплату; — умови використання об'єкта оренди; — умови і строки передачі об'єкта оренди суб'єкту аквакультури; — умови збереження стану об'єкта оренди; — умови повернення суб'єктом аквакультури об'єкта оренди; — встановлені обмеження (обтяження) щодо використання об'єкта оренди; — визначення сторони, яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини; — відповідальність сторін.

За згодою сторін у договорі користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури можуть конкретизуватися його умови.

Укладений договір користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури підлягає оприлюдненню в електронній торговій системі, визначеній Законом України «Про оренду державного та комунального майна», відповідно до порядку надання в користування на умовах оренди гідротехнічних споруд для цілей аквакультури.

Строк дії договору користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури не може перевищувати строку дії договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом або договору оренди землі під таким водним об'єктом.

Розмір плати за користування на умовах оренди гідротехнічною спорудою для цілей аквакультури становить 10 відсотків розміру орендної плати за користування земельною ділянкою відповідно до договору оренди землі в комплексі з розташованим на ній водним об'єктом або договору оренди землі під таким водним об'єктом на рік.

ВИСНОВКИ

Аналітика Публічного звіту про результати діяльності Держводагентства за 2022 рік⁹ вказує на те, що у минулому році видано **2136 дозволів на спеціальне водокористування**, а це неодмінно свідчить про зростаючу зацікавленість в оренді земель водного фонду, і результатом у найближчій перспективі має стати активізація і подальша позитивна економічна динаміка в цій сфері попри триваючий воєнний стан і важкий шлях до очікуваної перемоги.

⁹ Див.: URL: davr.gov.ua/fls18/Zvit_2022.pdf.

ЗГОДА ІНШОГО З ПОДРУЖЖЯ НА ВЧИНЕННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ ПОЗИКОДАВЦЕМ ТА ОСПОРЮВАННЯ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ ІНШИМ ІЗ ПОДРУЖЖЯ

Ольга Розгон, доц., к. ю. н.

Статтю присвячено аналізу позовних вимог щодо визнання договору позики не-дійсним і стягнення коштів. Ця проблема є дійсно актуальною, оскільки має важливе значення, оскільки потребує з'ясування фактичних обставин, у тому числі щодо позовної давності, які мають значення для правильного вирішення справи і впливають на висновки щодо підстав для захисту права позивача.

У статті розглянемо такі питання: — визнання недійсним договору позики на суму, яка виходить за межі дрібного побутового правочину, що укладений одним із подружжя без згоди іншого з подружжя на його укладення; — виникнення за таким договором позики грошових коштів у іншого з подружжя (того, хто не був його стороною) права на отримання коштів від чоловіка (дружини) як сторони договору; — настання наслідків укладення договору позики грошових коштів одним із подружжя без згоди на те іншого із застосуванням таких правових категорій,

як «дрібний побутовий правочин» і «цінне майно»; — вирішення обставин щодо позовної давності, які мають значення для правильного вирішення справи і впливають на висновки щодо підстав для захисту права позивача або відмови у судовому захисті за спливом строку позовної давності, які не встановлені судом.

Поняття, зміст права власності та його здійснення закріплені у ст. 316, 317, 319 Цивільного кодексу України¹, аналіз яких свідчить, що право власності має абсолютний характер, його зміст становлять правомочності власника з володіння, користування і розпорядження належним йому майном. Забезпечуючи всім власникам рівні умови здійснення своїх прав, держава гарантує власнику захист від порушень його права власності з боку будь-яких осіб. За загальним правилом власник самостійно розпоряджається своїм майном. Розпорядження об'єктом спільної власності (часткової чи сумісної) має свої особливості.

Відповідно до ч. 1 ст. 355 ЦК майно, що є у власності двох або більше осіб (співвласників), належить їм на праві спільної власності (спільне майно).

Згідно з ч. 1 ст. 60 Сімейного кодексу України² майно, набуте подружжям за час шлюбу, належить дружині

та чоловікові на праві спільної сумісної власності незалежно від того, що один із них не мав із поважної причини (навчання, ведення домашнього господарства, догляд за дітьми, хвороба тощо) самостійного заробітку (доходу).

При укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. Дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку і стосується предмета, який має невисоку вартість (аб. 2 п. 1 ч. 1 ст. 31 ЦК).

Згідно з ч. 1, 2 ст. 65 СК дружина, чоловік розпоряджаються майном, що є об'єктом права спільної

¹ Далі за текстом — ЦК.

² Далі за текстом — СК.

сумісної власності подружжя, за взаємною згодою. При укладенні договорів одним із подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя.

Аналіз наведених положень закону, які визначають порядок розпорядження майном, що знаходиться у спільній сумісній власності подружжя, дозволяє дійти висновку, що чоловік і дружина розпоряджаються спільним майном за взаємною згодою, наявність якої презюмується при укладенні договорів одним із подружжя.

Для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, згода другого з подружжя має бути подана письмово (ч. 3 ст. 65 СК).

На підставі ч. 2 ст. 65 СК дружина, чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним як такого, що укладений другим із подружжя без її, його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового.

Відповідно до ч. 1 ст. 1046 ЦК за договором позики одна сторона (позикодавець) передає у власність другій стороні (позичальникові) грошові кошти або інші речі, визначені родовими ознаками, а позичальник зобов'язується повернути позикодавцеві таку ж суму грошових коштів (суму позики) або таку ж кількість речей того ж роду і такої ж якості.

Згідно з ч. 1 ст. 1047 ЦК договір позики укладається у письмовій формі, якщо його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян.

Оскільки гроші також є майном, сенс необхідності згоди одного з подружжя на укладення другим із подружжя договору, який виходить за межі дрібного побутового, полягає у тому, що кожен із подружжя має право брати участь у розпорядженні грошми, зокрема якщо їх сукупний розмір перевищує визначені законодавцем межі, встановлені для відповідного правочину.

Таким чином, для визначення вартості вчинюваного одним із подружжя правочину (договору позики), з метою його кваліфікації як такого, що виходить за межі дрібного побутового та укладений щодо цінного майна, що, у свою чергу, потребувало б письмової згоди іншого з подружжя, слід враховувати конкретну межу, встановлену законодавцем у ч. 1 ст. 1047 ЦК, і брати за основу неоподатковуваний мінімум доходів громадян, перевищення десятикратного розміру

якого обумовлює обов'язковість укладення договору позики в письмовій формі.

У ч. 1 ст. 1047 ЦК законодавець пов'язав обов'язковість укладення договору позики у письмовій формі з умовою, коли його сума не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, а отже, логічним є висновок, що згода іншого з подружжя на укладення такого договору має надаватися також письмово.

Таким чином, згода одного з подружжя на укладення договору позики, який виходить за межі дрібного побутового і стосується цінного майна, що перебуває в їх спільній сумісній власності, зокрема, грошових коштів, сума яких не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян (ч. 1 ст. 1047 ЦК), має бути надана у письмовій формі.

Особливості *дрібного побутового договору* визначені у ч. 1 ст. 31 ЦК, за змістом якої правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку і стосується предмета, який має невисоку вартість.

Визначення «дрібний побутовий правочин» має оціночний характер, не має установлених меж грошового виразу (вартості), тому має для різних видів діяльності, речей і майнового стану учасників цивільних правовідносин різні межі вартості.

За загальним правилом такий правочин (дрібний побутовий) має повністю виконуватися сторонами в момент його вчинення, тому він може вчинятися або усно (ч. 1 ст. 205 ЦК), або шляхом здійснення конклюдентних дій (ч. 2 ст. 205 ЦК).

З ознак дрібного побутового правочину можна виділити такі: 1) безпосередня спрямованість на задоволення потреб громадянина; 2) моменти укладення та виконання, як правило, збігаються або слідує один за одним; 3) невисока вартість.

Оскільки поняття дрібного побутового правочину є оціночним, то в разі спору суд, виходячи з оцінки фактичних обставин справи, має кваліфікувати правочин як дрібний побутовий або як такий, що не відповідає визначенню у чинному законодавстві вимогам.

Відповідно до ст. 177 ЦК об'єктами цивільних прав є речі, у тому числі гроші та цінні папери, інше майно, майнові права, результати робіт, послуги, результати

інтелектуальної, творчої діяльності, інформація, а також інші матеріальні та нематеріальні блага.

Тобто до кола об'єктів правовідносин відносять матеріально виражені речі, у тому числі гроші. Юридичний аспект грошей полягає в розумінні поняття грошей як особливого об'єкта правовідносин. У цивільному праві гроші, як і цінні папери, визнаються окремим різновидом речей, причому різновидом родових, замісних речей. Фактичне знищення з грошових знаків у боржника не звільняє його від обов'язку сплатити кредиторів відповідну грошову суму.

Будь-який грошовий знак незалежно від того, має він законну платіжну силу чи ні, визначається за такою ознакою: в якому числовому відношенні він перебуває до визначеної рахункової одиниці. Фізичні та ціннісні властивості грошового знака можуть відображатися лише у формі того чи іншого числового відношення цього знака до рахункової грошової одиниці (масштаб, що дає змогу порівнювати відносну вартість).

Законодавець, користуючись цією функцією, в разі потреби пов'язує з визначеною абстрактною цінністю деякі юридичні наслідки (наприклад, установлює мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства з урахуванням розміру мінімальної заробітної плати).

У випадку недотримання зазначеної вимоги другий із подружжя (хто не був стороною правочину) може оспорити договір позики на підставі ч. 2 ст. 65 СК.

За вимогами частин 1, 2 ст. 369 ЦК співвласники майна, що є у спільній сумісній власності, володіють і користуються ним спільно, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. *Розпорядження майном*, що є у спільній сумісній власності, здійснюється за згодою всіх співвласників, якщо інше не встановлено законом. Згода співвласників на вчинення правочину щодо розпорядження спільним майном, який підлягає нотаріальному посвідченню та (або) державній реєстрації, має бути висловлена письмово і нотаріально посвідчена.

Згідно з ч. 3 ст. 65 СК для укладення одним із подружжя договорів, які потребують нотаріального посвідчення та (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна, *згода другого з подружжя має бути подана письмово*.

Відповідно до ч. 4 ст. 369 ЦК правочин щодо розпорядження спільним майном, вчинений одним зі співвласників, *може бути визнаний судом недійсним*

за позовом іншого співвласника в разі відсутності у співвласника, який вчинив правочин, необхідних повноважень.

Частиною 1 ст. 70 СК установлено, що в разі поділу майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини і чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором.

Зазначені норми закону свідчать про *презумпцію спільності права власності подружжя на майно, набуте ними в період шлюбу*. Ця презумпція може бути спростована, й один із подружжя може оспорювати поширення правового режиму спільного сумісного майна на певний об'єкт, у тому числі в судовому порядку. Тягар доказування обставин, необхідних для спростування презумпції, покладається на того з подружжя, який її спростовує.

Згідно із ч. 1 ст. 317 ЦК *права володіння, користування та розпорядження своїм майном належать власнику*. Якщо майно належить особі не на праві особистої приватної власності, а разом з іншим співвласником на праві спільної сумісної власності, то розпорядження майном здійснюється за згодою останнього. Відсутність такої згоди іншого зі співвласників (другого з подружжя) на укладення правочину щодо спільного майна свідчить про відсутність у співвласника, який вчинив правочин, необхідних повноважень на укладення такого правочину. У таких випадках відсутня воля власника спільного майна, на боці якого виступають обидва співвласники (подружжя), на вчинення правочину.

Зміст правочину не може суперечити ЦК, іншим актам цивільного законодавства, а також інтересам держави і суспільства, його моральним засадам, а недотримання стороною (сторонами) правочину в момент його вчинення цих вимог чинності правочину є підставою недійсності відповідного правочину (ч. 1 ст. 203, ч. 1 ст. 215 ЦК).

Згідно з ч. 4 ст. 203 ЦК правочин має вчинятися у формі, встановленій законом. У письмовій формі належить вчиняти правочини, щодо яких законом установлена письмова форма (п. 4 ч. 1 ст. 208 ЦК).

Згідно з ч. 2 і 3 ст. 215 ЦК недійсним є правочин, якщо його недійсність установлена законом (нікчемний правочин). У цьому разі визнання такого правочину недійсним судом не вимагається. Якщо недійсність правочину прямо не встановлена законом, але одна

зі сторін або інша заінтересована особа заперечує його дійсність на підставах, установлених законом, такий правочин може бути визнаний судом недійсним (оспорюваний правочин). Загальним правовим наслідком недійсності правочину (ст. 216 ЦК) є реституція, яка застосовується як належний спосіб захисту цивільного права та інтересу за наявності відносин, що виникли у зв'язку із вчиненням особами правочину і внаслідок визнання його недійсним.

При цьому правом оспорювати правочин і вимагати проведення реституції ЦК наділяє не лише сторону (сторони) правочину, але й інших осіб, що не є сторонами правочину, визначаючи статус таких осіб як «заінтересовані особи» (ст. 215, 216 ЦК).

Оспорювати правочин може також особа (заінтересована особа), яка не була його стороною. Власний інтерес заінтересованої особи полягає в тому, щоб предмет правочину перебував у власності конкретної особи, оскільки від цього залежить подальша можливість законної реалізації заінтересованою особою її прав.

Недотримання сторонами письмової форми правочину, яка встановлена законом, не має наслідком його недійсність, окрім випадків, установлених законом (ч. 1 ст. 218 ЦК).

Відповідно до ч. 1 ст. 15 ЦК кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання.

Позовна давність не є інститутом процесуального права та не може бути відновлена (поновлена) в разі її спливу, але за приписом ч. 5 ст. 267 ЦК позивач має право отримати судовий захист у разі визнання судом поважними причин пропуску позовної давності. Позовна давність застосовується судом лише за заявою сторони у спорі, зробленою до ухвалення ним рішення (ч. 3 ст. 267 ЦК).

Тлумачення ч. 3 ст. 267 ЦК дозволяє зробити висновок, що в ній установлені суб'єктивні межі застосування позовної давності. Тобто такі випадки, до яких позовна давність не застосовується судом, оскільки відсутня відповідна заява сторони у спорі. Без заяви сторони у спорі позовна давність судом за власною ініціативою застосовуватися не може за жодних обставин. За змістом ст. 267 ЦК вплив позовної давності сам

по собі не припиняє суб'єктивного права кредитора, яке полягає в можливості отримання від боржника виконання зобов'язання як у судовому, так і в позасудовому порядку.

Статтю 1 Першого протоколу до Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод закріплено, що кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений своєї власності інакше як в інтересах суспільства та на умовах, передбачених законом і загальними принципами міжнародного права. Згідно з п. 1 ст. 6 Конвенції кожен має право на справедливий розгляд його справи судом, установленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру.

ЄСПЛ вважає, що поняття «суд, встановлений законом», стосується не лише правової основи існування суду, але й дотримання ним норм, які регулюють його діяльність (див. *mutatis mutandis* рішення у справі «Сокурєнко і Стригун проти України» (*Sokurenko and Strygun v. Ukraine*) від 20.07.2006, заяви № 29458/04 та № 29465/04, § 24)³.

Консультативна рада європейських суддів у Висновку № 11 (2008) до уваги Комітету Міністрів Ради Європи щодо якості судових рішень зазначила, що «якість судового рішення залежить головним чином від якості його мотивування».

Виклад підстав прийняття рішення не лише полегшує розуміння та сприяє визнанню сторонами суті рішення, але насамперед є гарантією проти свавілля.

По-перше, це зобов'язує суддю дати відповідь на аргументи сторін і вказати на доводи, що лежать в основі рішення та забезпечують його правосудність; по-друге, це дає можливість суспільству зрозуміти, яким чином функціонує судова система».

ЄСПЛ зазначає: «<...> Пункт 1 ст. 6 Конвенції зобов'язує суди давати мотивування своїх рішень, хоч це не може сприйматись як вимога надавати детальну відповідь на кожен аргумент. Межі цього обов'язку можуть бути різними залежно від характеру рішення. Таким чином, питання, чи виконав суд свій обов'язок, що впливає зі статті 6 Конвенції, з мотивування може бути визначено лише у світлі конкретних обставин справи» (див. *mutatis mutandis* рішення ЄСПЛ

³ Case of Sokurenko and Strygun v. Ukraine. (Applications nos. 29458/04 and 29465/04). JUDGMENT STRASBOURG 20 July 2006. FINAL 11/12/2006. URL: [http://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:\[%22Sokurenko%20and%20Strygun%20v.%20Ukraine%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-76467%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/#{?%22fulltext%22:[%22Sokurenko%20and%20Strygun%20v.%20Ukraine%22],%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-76467%22]}).

у справі «Проніна проти України» (Pronina v. Ukraine) від 18.07.2006 заява № 63566/00, § 23)⁴.

Розглянемо приклад судової практики щодо визнання договору позики недійсним і стягнення коштів.

У червні 2019 р. ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом до ОСОБА_2, ОСОБА_3 про визнання договору позики недійсним і стягнення коштів.

В обґрунтування позову ОСОБА_1 зазначила, що з 20.06.2000 перебуває у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_2. Переглядаючи новини у мережі Інтернет на сайті «From-UA Новості України», вона прочитала статтю, в якій серед іншого йшлося про те, що ОСОБА_1 дав у борг ОСОБА_3 грошові кошти у сумі 536 000 доларів США. Після чого вона звернулася до свого чоловіка, який їй пояснив, що дійсно 25.10.2006 передав ОСОБА_3 у борг зазначену грошову суму й отримав від останнього боргову розписку, однак борг ОСОБА_3 йому не повернув.

Передані грошові кошти є спільною сумісною власністю подружжя, однак згоди на їх позику позивачка не надавала. ОСОБА_1 просить суд договір позики, укладений 25.10.2006 між ОСОБА_2 та ОСОБА_3, визнати недійсним, а також у порядку застосування наслідків недійсності правочинів стягнути з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 спірну суму.

У відзиві на позовну заяву ОСОБА_2 зазначив, що перебуває у зареєстрованому шлюбі з ОСОБА_1 з 2000 р., дійсно передав ОСОБА_3 за рахунок спільних сімейних коштів у борг 536 000 доларів США. За згодою на укладення цього правочину він до дружини не звертався, оскільки розраховував на те, що позика матиме короткостроковий характер і не вплине на сімейний бюджет.

ОСОБА_3 неодноразово у судові засідання не з'явився, відзиву не подав, про час і місце розгляду справи повідомлялося у встановленому законом порядку шляхом направлення судової повістки на зареєстроване місце проживання. Поштовий конверт про направлення йому судової повістки повернувся з відміткою відділення поштового зв'язку від 28.01.2020 про невручення адресату у зв'язку з його відсутністю, тому відповідно до приписів п. 3 ч. 8 ст. 128 Цивільного процесуального кодексу України⁵ судова повістка

вважається врученою, а відповідач таким, що повідомлений про час і місце розгляду справи. За таких обставин судом ухвалено провести судові засідання у його відсутності на підставі наявних доказів.

Заслухавши пояснення учасників процесу, дослідивши матеріали справи, суд дійшов висновку про задоволення позову виходячи з такого.

Судом встановлено, що з 23.06.2000 ОСОБА_2 та ОСОБА_1 перебувають у зареєстрованому шлюбі, що підтверджується свідоцтвом про шлюб, виданим 23.06.2000 МВРАГС м. Донецька.

Шлюбний договір між ОСОБА_2 та ОСОБА_1 не укладався, поділ майна не відбувався, про що вони зазначають у поданих до суду заявах.

Згідно з оглянутою у судовому засіданні розпискою від 25.10.2006 ОСОБА_3, який проживає за адресою: АДРЕСА_1, отримав у борг від ОСОБА_2, що проживає за адресою: АДРЕСА_2, 536 000 доларів США та зобов'язується повернути зазначену суму в строк до 01.01.2007 р.

Крім того, постановою колегії судів Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 03.04.2019 у цивільній справі № 756/9094/15⁶ за позовом ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про стягнення боргу встановлено, і відповідно до ч. 4 ст. 82 ЦПК доказуванню не підлягає те, що розписка (ОСОБА_3 від 25.10.2006) підтверджує укладення між сторонами договору позики, за яким позикодавцем є ОСОБА_2, а позичальником — ОСОБА_3, містить умови отримання позичальником у борг грошових коштів і зобов'язання з їх повернення до 01.01.2007 р., які відповідач не виконав.

Як вбачається зі змісту письмової заяви ОСОБА_1, вона стверджує те, що на момент укладення спірного договору позики, а також після його укладення ОСОБА_3 був обізнаний про існування укладеного між нею та ОСОБА_2 шлюбу, оскільки вони мали тісні дружні стосунки, були знайомі сім'ями, мали широке коло спільних знайомих. Крім того, у цей період вона мала спільні ділові стосунки із дружиною ОСОБА_3 — ОСОБА_5, з якою вони були засновниками двох обслуговуючих кооперативів.

Згідно з витягом з Єдиного державного реєстру юридичних осіб, фізичних осіб — підприємців

⁴ Case of Pronina v. Ukraine. (Application no. 63566/00). JUDGMENT STRASBOURG 18 July 2006. FINAL 18/10/2006. URL: [hudoc.echr.coe.int/#/{%22tabview%22:\[%22document%22\],%22itemid%22:\[%22001-76457%22\]}](http://hudoc.echr.coe.int/#/{%22tabview%22:[%22document%22],%22itemid%22:[%22001-76457%22]}).

⁵ Далі за текстом — ЦПК.

⁶ Постанова ВС від 03.04.2019 р. Справа № 756/9094/15. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/81437601.

і громадських формувань засновниками Обслуговуючого кооперативу «Садівницьке товариство «Медуниця», первинний запис про державну реєстрацію 12.04.2007, та Обслуговуючого кооперативу «Садівницьке товариство «Чиста Криниця», первинний запис про державну реєстрацію 12.04.2007, є ОСОБА_1 та ОСОБА_5.

Зі змісту заяви ОСОБА_2, підпис якого посвідчено приватним нотаріусом Київського міського нотаріального округу, вбачається, що на час укладення договору позики між ним та ОСОБА_3 існували тісні дружні стосунки, вони були знайомі сім'ями, підтримували ділові зв'язки. Спільні заходи з ОСОБА_3 він часто відвідував разом зі своєю дружиною, був особисто знайомий із дружиною ОСОБА_3 — ОСОБА_5.

На долучених до заяви ОСОБА_2 фотографіях *містяться спільні зображення ОСОБА_2 із дружиною ОСОБА_1 та ОСОБА_3 із дружиною у святковій обстановці.*

Ураховуючи, що у судовому засіданні на підставі зібраних доказів встановлено, що ОСОБА_2, перебуваючи у зареєстрованому шлюбі з позивачкою, розпорядився спільним сумісним майном подружжя без її письмової згоди, уклавши з ОСОБА_3 *договір позики, який виходить за межі дрібного побутового та з урахуванням його вартісного критерію стосується цінного майна*, а ОСОБА_3 внаслідок взаємовідносин, які на той момент між ними існували, знав про те, що ОСОБА_2 перебуває у шлюбі з ОСОБА_1, тому не міг не знати того, що отримані ним у власність за спірним договором грошові кошти є спільною сумісною власністю подружжя ОСОБА_6, суд дійшов висновку про те, що, укладаючи спірний договір позики, відповідачі діяли недобросовісно, позбавивши позивачку як співвласника спільного сумісного майна визначення часток, права володіння та розпорядження ним.

Крім того, вирішуючи спір, суд також бере до уваги правовий висновок Великої Палати Верховного Суду за схожою категорією спорів, висловлений у постанові від 21.11.2018 у справі № 372/504/17 (провадження № 14-325цс18), про те, що відсутність нотаріально посвідченої згоди іншого зі співвласників (другого з подружжя) на укладення договору іпотеки позбавляє співвласника, який вчинив правочин, необхідних повноважень на укладення договору про розпорядження спільним майном. Укладення такого договору свідчить про порушення його форми і відповідно

до ч. 4 ст. 369, ст. 215 ЦК надає іншому зі співвласників (другому з подружжя) право оскаржити договір з підстав його недійсності. При цьому закон не пов'язує наявність чи відсутність згоди усіх співвласників на укладення договору з добросовісністю ні того з подружжя, який уклав договір щодо спільного майна, ні третьої особи — контрагента за таким договором і не ставить питання оскарження договору в залежність від добросовісності сторін договору.

Зважаючи на те, що оспорюваний договір укладений ОСОБА_2 та ОСОБА_3 *всупереч вимогам закону без згоди ОСОБА_1*, яка є співвласником цього майна, він підлягає визнанню недійсним із підстав, передбачених ст. 203, 215, 369 ЦК і ст. 65 СК.

Крім того, суд ураховує те, що про порушення свого права укладенням спірного договору позивачка дізналася лише у квітні 2019 р., ознайомившись у мережі Інтернет зі статтею, яка містить посилання на договір позики між ОСОБА_3 та ОСОБА_2, що у судовому засіданні не спростовано.

Згідно з ч. 1 ст. 216 ЦК недійсний правочин не створює юридичних наслідків, крім тих, які пов'язані з його недійсністю.

У разі недійсності правочину кожна зі сторін зобов'язана повернути другій стороні у натурі все, що вона отримала на виконання цього правочину, а в разі неможливості такого повернення, зокрема тоді, коли отримане полягає в користуванні майном, виконаній роботі, наданій послугі, — відшкодувати вартість того, що отримано, за цінами, які існують на момент відшкодування.

Відповідно до ч. 3 ст. 216 ЦК правові наслідки, передбачені ч. 1 і 2 цієї статті, застосовуються, якщо законом не встановлені особливі умови їх застосування або особливі правові наслідки окремих видів недійсних правочинів.

Вимога про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину може бути пред'явлена будь-якою заінтересованою особою (ч. 5 ст. 216 ЦК).

За змістом ст. 5 ЦПК, здійснюючи правосуддя, суд захищає права, свободи та інтереси фізичних осіб, права та інтереси юридичних осіб, державні та суспільні інтереси у спосіб, визначений законом або договором.

У випадку, якщо закон або договір не визначають ефективного способу захисту порушених, невизнаних або оспорених права, свободи чи інтересу особи, яка звернулася до суду, суд відповідно до викладеної в по-

зові вимоги такої особи може визначити у своєму рішенні такий спосіб захисту, який не суперечить закону.

Отже, враховуючи недійсність спірного договору позики, а також те, що на момент розгляду справи, як встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили, ОСОБА_3 зобов'язання за недійсним правочином не виконано в повному обсязі, суд дійшов висновку про те, що за встановлених обставин застосування наслідків недійсності правочину, передбачених ст. 216 ЦК, сприятиме ефективному захисту законного права позивачки на мирне володіння належним їй майном, яке перебуває у спільній сумісній власності без визначення часток, і приведе до відновлення цього порушеного права.

З огляду на викладене позов ОСОБА_1 підлягає задоволенню у повному обсязі.

Рішенням Оболонського районного суду м. Києва від 20.02.2020⁷ позов ОСОБА_2 задоволено. Визнано недійсним договір позики, укладений 25.10.2006 між ОСОБА_3 та ОСОБА_1, в порядку застосування наслідків недійсності правочину стягнуто з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_3 536 000 доларів США. Стягнуто з ОСОБА_1 та ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 по 5187 грн судового збору з кожного.

Не погоджуючись із зазначеним рішенням суду, ОСОБА_1 *подав апеляційну скаргу*. Просить скасувати рішення суду першої інстанції та ухвалити нове про відмову в задоволенні позову ОСОБА_2. Посилається на порушення норм матеріального і процесуального права. Зазначає, що при укладенні договору позики від 25.10.2006 ОСОБА_3 не повідомляв, що передані у борг грошові кошти належать на праві спільної сумісної власності йому та ОСОБА_2. *Позивачка не довела*, що передані за договором позики грошові кошти є спільною сумісною власністю подружжя. ОСОБА_2 не є стороною договору позики і не має права вимоги про проведення двосторонньої реституції за договором. Предметом позики були готівкові кошти, тобто подільне майно, яке визначене родовими ознаками. Отже, майнове право позивачки могло бути порушене лише у частині розпорядження частиною тих коштів, право власності на які при його доведеності могло належати їй і складати 1/2 частину суми позики.

15.06.2020 ОСОБА_1 подав *доповнення до апеляційної скарги*, в яких посилався на те, що позивачкою при зверненні до суду з цим позовом пропущений строк позовної давності. Зазначив, що згідно з роз-

пискою від 25.10.2006 позика мала бути повернута у строк до 01.01.2007. У 2015 році в судах розглядалася справа за позовом ОСОБА_3 про стягнення з нього заборгованості за розпискою, за наслідком розгляду якої в позові ОСОБА_3 було відмовлено. В Єдиному державному реєстрі судових рішень були наявні всі судові рішення у цій справі.

В апеляційній інстанції представник ОСОБА_1 підтримав апеляційну скаргу і просить її задовольнити. Представник позивачки ОСОБА_2, представник відповідача ОСОБА_3 просять відхилити подану апеляційну скаргу, а рішення суду залишити без змін, посилаючись на його законність і обґрунтованість.

Вислухавши пояснення осіб, які з'явилися в судові засідання, дослідивши матеріали справи, перевіривши законність і обґрунтованість рішення суду першої інстанції, колегія суддів *дійшла висновку, що апеляційна скарга підлягає залишенню без задоволення з таких підстав*.

Як вбачається з матеріалів справи і встановлено судом, з 23.06.2000 ОСОБА_2 та ОСОБА_3 перебувають у зареєстрованому шлюбі.

У мережі Інтернет на сайті From-UA Новості України розміщено статтю, до якої прикріплено зображення боргової розписки ОСОБА_1 від 25.10.2006. Згідно з розпискою ОСОБА_3 передав у борг ОСОБА_1 536 000 доларів США, а ОСОБА_1 зобов'язався повернути зазначену суму в строк до 01.01.2007.

Суд першої інстанції дійшов висновку про наявність підстав для задоволення позовних вимог ОСОБА_2 про визнання недійсним укладеного 25.10.2006 між ОСОБА_6 та ОСОБА_1 договору позики. У порядку застосування наслідків недійсності правочину суд повернув сторони в первісний стан, стягнувши з ОСОБА_1 на користь ОСОБА_3 536 000 доларів США.

Колегія суддів не вбачає підстав для скасування зазначеного рішення суду першої інстанції. Той факт, що передані у борг ОСОБА_1 грошові кошти є спільним сумісним майном подружжя, визнав у судовому засіданні відповідач ОСОБА_3.

Суд також урахував, що подружжя ОСОБА_7 та ОСОБА_8 перебували у дружніх стосунках. За висновком суду першої інстанції ОСОБА_8 був обізнаний, що передані за борговою розпискою грошові кошти є спільною сумісною власністю ОСОБА_3 та ОСОБА_2.

З урахуванням встановлених по справі обставин суд першої інстанції дійшов правильного висновку про

⁷ Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 20.02.2020 р. Справа № 756/8056/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/88255227.

наявність підстав для визнання недійсним укладеного між ОСОБА_3 та ОСОБА_8 договору позики із застосуванням наслідків недійсності правочину.

Колегія суддів відхиляє посилання апелянта на те, що при укладенні договору позики від 25.10.2006. ОСОБА_3 не повідомляв ОСОБА_1, що передані у борг кошти є спільною сумісною власністю подружжя. У матеріалах справи наявні докази того, що ОСОБА_8 разом зі своєю дружиною і подружжя ОСОБА_7 тривалий час перебували у дружніх стосунках, а отже, ОСОБА_8 розумів, що передані йому кошти є спільним сумісним майном подружжя.

Колегія суддів відхиляє посилання ОСОБА_1, що позивачка ОСОБА_2 не є стороною договору позики, тому не має права на його оспорення. Таке право позивачки прямо передбачено ст. 65 СК та ст. 369 ЦК.

Колегія суддів вважає безпідставними доводи ОСОБА_1 про пропуск позивачкою загального строку позовної давності при зверненні з цим позовом. Позивачка не є стороною договору позики, а матеріали справи не містять доказів її обізнаності до квітня 2019 р. про надання чоловіком у борг грошових коштів ОСОБА_1. У позовній заяві ОСОБА_2 зазначила, що вона дізналася про зазначені факти і наявність розписки між відповідачами, ознайомившись зі статтею в мережі Інтернет. До позову ОСОБА_2 долучила роздруківку сайту From-UA Новості України. Оскільки з позовом до суду ОСОБА_2 звернулася у червні 2019 р., у суду відсутні підстави вважати, що нею пропущено строк позовної давності.

Доводи *апеляційної скарги* не спростовують висновків суду першої інстанції.

Судом було правильно застосовано *норми матеріального і процесуального права*, тому підстав для скасування оскаржуваного рішення судом апеляційної інстанції не встановлено. Апеляційну скаргу ОСОБА_1 залишили без задоволення, а рішення Оболонського районного суду м. Києва від 20.02.2020 без змін.

Постанова суду апеляційної інстанції набирає законної сили з дня її прийняття і може бути оскаржена до Верховного Суду шляхом подання касаційної скарги безпосередньо до суду касаційної інстанції протягом тридцяти днів із дня складення повного судового рішення.

Рішенням Оболонського районного суду м. Києва від 20.02.2020⁸, залишеним без змін постановою

Київського апеляційного суду від 17.06.2020⁹, позов ОСОБА_1 задоволено. *Визнано недійсним договір позики*, укладений 25.10.2006 між ОСОБА_2 та ОСОБА_3. У порядку застосування наслідків недійсності правочину стягнуто з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 536 000,00 доларів США.

Відтак закон встановлює можливість визнання *недійсним правочину*, який виходить за межі дрібного побутового, за вимогою одного з подружжя, який не давав письмової згоди на відчуження спільного сумісного майна, що за вартісним критерієм належить до цінного. Віднесення майна, набутого за час шлюбу, до спільної сумісної власності подружжя є презумпцією. Оскільки оспорюваний договір укладений між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 *всупереч вимогам закону без згоди ОСОБА_1, яка є співвласником цього майна*, то оскаржуваний правочин підлягає визнанню *недійсним* із підстав, передбачених ст. 203, 215, 369 ЦК і ст. 65 СК.

Про порушення свого права укладенням *спірного договору* позивачка дізналася лише у квітні 2019 р., ознайомившись у мережі Інтернет зі статтею, яка містить посилання на договір позики між ОСОБА_3 та ОСОБА_2, що в судовому засіданні не спростовано.

Ураховуючи недійсність *спірного договору позики*, а також те, що на момент розгляду справи, як встановлено рішенням суду, яке набрало законної сили, ОСОБА_3 зобов'язання за недійсним правочиним не виконано в повному обсязі, суд дійшов висновку про те, що за встановлених обставин застосування наслідків недійсності правочину, передбачених ст. 216 ЦК, сприятиме ефективному захисту законного права позивачки на мирне володіння належним їй майном, яке перебуває у спільній сумісній власності без визначення часток, і приведе до відновлення цього порушеного права.

У липні 2020 р. ОСОБА_3 подав до Верховного Суду касаційну скаргу, в якій, посилаючись на неправильне застосування судами попередніх інстанцій норм матеріального права та порушення норм процесуального права, просить скасувати рішення Оболонського районного суду м. Києва від 20.02.2020 і постанову Київського апеляційного суду від 17.06.2020 та ухвалити у справі нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовити. Крім того, просив постановити

⁸ Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 20.02.2020. Справа № 756/8056/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/88255227.

⁹ Постанова Київського апеляційного суду від 17.06.2020. Справа № 756/8056/19. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/89957577.

окрему ухвалу на адресу Оболонського районного суду м. Києва та Київського апеляційного суду у зв'язку із численними порушеннями норм права, допущеними цими судами, та ігноруванням обов'язкових висновків Верховного Суду в аналогічних справах.

Касаційну скаргу ОСОБА_3 мотивував тим, що *не був належним чином повідомлений про розгляд справи та існування цього спору*, проте суд першої інстанції розглянув справу за його відсутності, що позбавило його можливості довести свої заперечення і спростувати доводи позовної заяви. Суд першої інстанції позбавив його права на захист, права аргументувати свою позицію, подати докази та заяву про застосування строків позовної давності. Вказував на те, що міг детально пояснити свою позицію лише в апеляційному суді, та в апеляційній скарзі просив оцінити кожний довід і заперечення проти позовної заяви, оскільки не міг взяти участь у суді першої інстанції з не залежних від нього причин.

Суд першої інстанції у своєму рішенні зазначив, що ОСОБА_3 неодноразово не з'являвся у судові засідання, поштовий конверт про направлення йому судової повістки повернувся з відміткою відділення поштового зв'язку від 28.01.2020 про невручення адресату у зв'язку з його відсутністю, тому відповідно до п. 3 ч. 8 ст. 128 ЦПК судова повістка вважається врученою, а відповідач таким, що повідомлений про час і місце розгляду справи. За цих обставин суд ухвалив розглянути справу за його відсутності на підставі наявних доказів.

Разом з тим суд першої інстанції не врахував, що за п. 3 ч. 8 ст. 128 ЦПК день вручення судової повістки за умов проставлення у поштовому повідомленні відмітки про відсутність особи за адресою місця проживання чи перебування пов'язується з тим, що адреса була повідомлена саме цією особою, тобто адресатом, а не будь-ким іншим. Проте ОСОБА_3 не знав про розгляд справи, судових повісток не отримував і не міг повідомити суду адресу свого перебування.

ОСОБА_3 також подав апеляційному суду заяву про застосування строку позовної давності, в якій зазначав, що звернення з цим позовом відбулося після спливу позовної давності, адже позивачці було достеменно відомо про наявність спору між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 щодо повернення боргу, який розглядався в суді з 2015 р. Сторони у справі підтримували дружні

стосунки, крім того, про наявність боргу позивачка могла дізнатися і з інших інтернет-ресурсів, а не лише у квітні 2019 р.

Суди попередніх інстанцій *не звернули увагу* на те, що позивачка *не заявляла про поновлення строку позовної давності*, хоча, очевидно, його пропустила. Її твердження про те, що вона дізналася про судовий спір свого чоловіка ОСОБА_2 та ОСОБА_3 у квітні 2019 р., є необґрунтованими, оскільки відповідна цивільна справа (№ 756/9094/15) слухалась у судах чотири роки, за відомостями Єдиного державного реєстру судових рішень у ній було ухвалено тридцять судових рішень (як процесуальних, так і по суті), а про судову суперечку ОСОБА_2 та ОСОБА_3 лише в електронних засобах масової інформації було близько п'ятдесяти публікацій.

Позивачка *не довела тих обставин*, що не могла дізнатися про наявність боргової розписки раніше, ніж у квітні 2019 р.

Проте суд апеляційної інстанції, незважаючи на доводи апеляційної скарги, всупереч п.п. «в» п. 2 ч. 1 ст. 382 ЦПК, не навів мотивів відхилення аргументів, викладених в апеляційній скарзі, а на заяви і клопотання, зокрема про застосування строку позовної давності, уваги не звернув.

Крім того, *обставинами справи спростовуються твердження позивачки* про належність переданих у позику коштів до спільного майна подружжя. При цьому ОСОБА_1 сама вказувала у поясненнях і при спілкуванні, що вона жодного відношення до бізнесу чоловіка не має, непорозуміння щодо грошових коштів та боргу виникли на ґрунті його підприємницької діяльності, а спірний борг шкодить бізнесу чоловіка, оскільки кошти були вилучені з іншого його бізнес-проекту. Крім того, надані ОСОБА_2 пояснення у статусі позивача і свідка у справі № 756/9094/15 про стягнення боргу за договором позики, а також подані ним протягом чотирьох років розгляду цієї справи докази підтверджують, що спірні кошти до спільного майна подружжя не належать. Саме в одній із бізнес-структур ОСОБА_2 (у приміщенні Акціонерного товариства «РодовідБанк») відбулася передача коштів і складання відповідної розписки.

Заявник також стверджував, що суд на власний розсуд змінив статус ОСОБА_2 з відповідача на позивача і стягнув на його користь спірну суму коштів, хоча позивачем у справі була ОСОБА_1, а ОСОБА_2 жодних

вимог не висував. Зазначені доводи апеляційної скарги залишені апеляційним судом поза увагою.

Незважаючи на наявність постанови Верховного Суду від 03.04.2019 у справі № 756/9094/15 про відмову в позові ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про стягнення боргу за договором позики, у цій справі суд першої інстанції своїм рішенням від 20.02.2020, залишеним без змін апеляційним судом, присудив стягнути спірні кошти з того ж самого відповідача на користь того ж позикодавця (ОСОБА_2).

Розглядаючи справу за позовом ОСОБА_1, суд першої інстанції фактично вдався до ревізії остаточного судового рішення, ухваленого Верховним Судом 03.04.2019 у справі № 756/9094/15, і нівелював викладені в ньому висновки. Апеляційний суд при перегляді справи в апеляційному порядку зазначеного не врахував і відповідних доводів апеляційної скарги відповідача, а також доказів, на які він посилався, не перевіряв.

Ухвалою Великої Палати Верховного Суду 30.06.2021 справу прийнято до розгляду як таку, що містить *виключну правову проблему*, вирішення якої необхідне для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики (ч. 5 ст. 403 ЦПК).

ПОЗИЦІЯ ВЕЛИКОЇ ПАЛАТИ ВЕРХОВНОГО СУДУ¹⁰

Постановою Верховного Суду від 03.04.2019 у справі № 756/9094/15 (провадження № 61-47455св18)¹¹ касаційну скаргу ОСОБА_3 задоволено.

Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 11.04.2018¹² і постанову Київського апеляційного суду від 30.10.2018¹³ скасовано й ухвалено нове рішення. Відмовлено у позові ОСОБА_2 до ОСОБА_3 про стягнення заборгованості за договором позики.

Під час розгляду зазначеного спору суд вважав, що позовні вимоги про стягнення боргу за договором позики є *обґрунтованими*, проте відмовив ОСОБА_2 у задоволенні позову до ОСОБА_3 через пропуск строку позовної давності.

Позиція Великої Палати Верховного Суду щодо виключної правової проблеми.

У постановках від 07.10.2015 у справі № 6-1622цс15¹⁴, від 27.01.2016 у справі № 6-1912цс15¹⁵ та від 30.03.2016 у справі № 6-533цс16¹⁶ Верховний Суд України *висловив правову позицію*, що укладення одним із подружжя договору щодо розпорядження спільним майном без згоди другого з подружжя може бути підставою для визнання такого договору недійсним лише в тому разі, якщо судом буде встановлено, що той із подружжя, який уклав договір щодо спільного майна, і третя особа — контрагент за таким *договором діяли недобросовісно*, зокрема, що третя особа знала чи за обставинами справи не могла не знати про те, що майно належить подружжю на праві спільної сумісної власності та що той із подружжя, який укладає договір, не отримав згоди на це другого з подружжя.

Велика Палата Верховного Суду в постанові від 21.11.2018¹⁷ *відступила від висновків* Верховного Суду України щодо застосування норм права у подібних правовідносинах, викладених у раніше прийнятих постановках від 07.10.2015 у справі № 6-1622цс15¹⁸, від 27.01.2016 у справі № 6-1912цс15¹⁹ та від 30.03.2016 у справі № 6-533цс16²⁰, посилаючись на те, що *такі висновки суперечать принципу рівності як майнових прав подружжя, так і рівності прав співвласників, власність яких є спільною сумісною, без визначення часток*.

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 21.11.2018 у справі № 372/504/17 (провадження

¹⁰ Постанова ВС від 11.10.2023 у справі № 756/8056/19. URL: reestr.court.gov.ua/Review/114228699?fbclid=IwAR2qx14X86fm3Ng33DI1X47urkp2fOfSw7uEn-kM7jsMgJBdruTHmJ5GUyE.

¹¹ Постанова ВС від 03.04.2019 у справі № 756/9094/15. URL: reestr.court.gov.ua/Review/81437601.

¹² Рішення Оболонського районного суду м. Києва від 11.04.2018. Справа № 756/9094/15-ц. URL: reestr.court.gov.ua/Review/74054706.

¹³ Постанова Київського апеляційного суду від 30.10.2018. Справа № 756/9094/15-ц. URL: reestr.court.gov.ua/Review/77620674.

¹⁴ Постанова ВС від 07.10.2015 у справі № 6-1622цс15. URL: reestr.court.gov.ua/Review/52154069.

¹⁵ Постанова ВС від 27.01.2016 у справі № 6-1912цс15. URL: reestr.court.gov.ua/Review/55343355.

¹⁶ Постанова ВС від 30.03.2016 у справі № 6-533цс16. URL: reestr.court.gov.ua/Review/56885456.

¹⁷ Постанова ВС від 21.11.2018 у справі № 372/504/17. URL: verdictum.ligazakon.net/document/78215412.

¹⁸ Постанова ВС від 07.10.2015 у справі № 6-1622цс15. URL: reestr.court.gov.ua/Review/52154069.

¹⁹ Постанова ВС від 27.01.2016 у справі № 6-1912цс15. URL: reestr.court.gov.ua/Review/55343355.

²⁰ Постанова ВС від 30.03.2016 у справі № 6-533цс16. URL: reestr.court.gov.ua/Review/56885456.

№ 14-325цс18)²¹ викладено правовий висновок про те, що відсутність згоди одного зі співвласників — колишнього подружжя — на розпорядження нерухомим майном є підставою визнання правочину, укладеного іншим співвласником щодо розпорядження спільним майном, недійсним.

У постанові від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18 (провадження № 12-71гс20)²² Велика Палата Верховного Суду відступила від висновку, наведеного у зазначеній постанові, шляхом уточнення, що можливість визнання недійсним договору щодо розпорядження майном, яке перебуває у спільній власності, залежить від встановлення недобросовісності третьої особи — контрагента за таким договором.

Правовий висновок викладений у постанові Великої Палати Верховного Суду від 18.04.2018 у справі № 439/212/14-ц (провадження 14-75цс18)²³, підстав для відступу від якої не вбачається. Отже, наслідком недійсності договору позики, укладеного одним із подружжя без згоди на те іншого, є проведення реституції між сторонами недійсного правочину.

Суди встановили, що передані у борг ОСОБА_3 грошові кошти є спільним сумісним майном подружжя ОСОБА_1 та ОСОБА_2.

Оскаржуючи рішення суду першої інстанції в апеляційному порядку, ОСОБА_3 заперечував належність переданих у позику коштів до спільного майна подружжя, вказував на те, що такі твердження спростовуються обставинами справи та відповідними доказами.

Посилався на те, що ОСОБА_1 сама зазначала у поясненнях і при спілкуванні, що вона жодного стосунку до бізнесу чоловіка не має, непорозуміння щодо грошових коштів і боргу виникли на ґрунті його підприємницької діяльності, а спірний борг шкодить бізнесу чоловіка, оскільки кошти були вилучені з іншого його бізнес-проєкту.

Крім того, надані ОСОБА_2 пояснення у статусі позивача і свідка у справі № 756/9094/15 про стягнення боргу за договором позики, а також подані ним протягом чотирьох років розгляду цієї справи докази підтверджують, що спірні кошти до спільного майна подружжя не належать.

Саме в одній із бізнес-структур ОСОБА_2 (у розміщенні акціонерного товариства «РодовідБанк»)

відбулися передача коштів і складання відповідної розписки.

Суд апеляційної інстанції не перевіряв зазначені доводи апеляційної скарги відповідача ОСОБА_3 і не надав відповіді на його аргументи, якими він обґрунтовував свої заперечення на позов із посиланням на відповідні докази й обставини, зокрема щодо неналежності переданих у позику коштів до спільного майна подружжя.

При цьому розгляд справи у суді першої інстанції відбувся за відсутності ОСОБА_3, який в апеляційній скарзі наполягав на тому, що він не повідомлявся належним чином про розгляд справи, що позбавило його процесуальної можливості доводити свої аргументи і заперечення проти позову суду, в тому числі подавати докази, що, у свою чергу, порушило принцип змагальності у цій справі.

Залишаючи без змін рішення суду першої інстанції та погоджуючись із його висновками про недійсність договору позики, укладеного одним із подружжя, суд апеляційної інстанції не надав оцінки діям ОСОБА_3 як контрагента за цим договором на предмет добросовісності, зокрема не встановив і не перевіряв, чи знав відповідач про те, що йому в позику передаються саме спільні кошти подружжя, а не інші кошти, які до спільного майна не належать, і що ОСОБА_2 не отримав згоди іншого з подружжя на їх передачу в позику.

Суд першої інстанції, розглядаючи справу за відсутності ОСОБА_3, обмежився посиланням на те, що ОСОБА_3 знав про перебування позивачки ОСОБА_1 та відповідача ОСОБА_2 у зареєстрованому шлюбі, тому не міг не знати, що в позику передаються саме спільні кошти. Суд апеляційної інстанції погодився з такими доводами, проте не надав жодної оцінки доводам ОСОБА_3, викладеним ним в апеляційній скарзі, про неналежність цих коштів до спільного майна.

Суди застосовують при розгляді справ Конвенцію та протоколи до неї, а також практику Європейського суду із прав людини як джерело права (ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини»).

Апеляційний суд не навів мотивів прийняття або відхилення наведених вище аргументів відповідача ОСОБА_3 щодо обставин, які мають значення

²¹ Постанова ВС від 21.11.2018 у справі № 372/504/17. URL: verdictum.ligazakon.net/document/78215412.

²² Постанова ВС від 29.06.2021 у справі № 916/2813/18. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/98531899.

²³ Постанова ВС від 18.04.2018 у справі № 439/212/14-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/Review/73598900.

для правильного вирішення цієї справи, а погодився з висновками суду першої інстанції стосовно суті спору без відповідної перевірки.

ОСОБА_3 на стадії апеляційного розгляду справи заявив про пропуск позивачем строку звернення до суду. На обґрунтування заяви посилався на те, що не знав про наявність спору в суді, не був присутнім під час розгляду справи і не був належним чином повідомлений про розгляд справи судом. Сплив позовної давності, про застосування якої заявлено стороною у спорі, є підставою для відмови у позові (ч. 4 ст. 267 ЦПК).

У постанові Великої Палати Верховного Суду від 17.04.2018 р. у справі № 200/11343/14-ц (провадження № 14-59цс18)²⁴ викладено висновок про те, що створення рівних можливостей учасникам процесу в доступі до суду і до реалізації та захисту їх прав є частиною гарантій справедливого правосуддя, зокрема принципів рівності та змагальності сторін.

Відповідач, який не був належним чином (згідно з вимогами процесуального закону) повідомлений про час і місце розгляду справи у суді першої інстанції, не має рівних із позивачем можливостей надання доказів, їх дослідження та доведення перед цим судом їх переконливості, а також не може нарівні з позивачем довести у суді першої інстанції ті обставини, на які він посилається як на підставу своїх заперечень.

Якщо суд першої інстанції, *не повідомивши* належно відповідача про час і місце розгляду справи, ухвалив у ній заочне рішення, відповідач мав право заявити про застосування позовної давності у заяві про перегляд такого рішення.

Якщо суд першої інстанції *відмовив у задоволенні цієї заяви*, відповідач міг заявити про застосування позовної давності в апеляційній скарзі на заочне рішення суду першої інстанції.

Той факт, що відповідач, який не був належним чином повідомлений судом першої інстанції про час і місце розгляду справи, не брав участі у такому розгляді, є підставою для вирішення апеляційним судом заяви цього відповідача про застосування позовної давності, навіть якщо така заява не подавалася ним у суді першої інстанції.

Таким чином, суд апеляційної інстанції *має право прийняти до розгляду заяву* про застосування позов-

ної давності лише за умови, що відповідач у справі не був належним чином повідомлений судом першої інстанції про день і час судового розгляду справи, чи у разі інших поважних причин, які об'єктивно позбавляли особу зробити в суді першої інстанції таку заяву, внаслідок чого було порушено принцип процесуальної рівності сторін.

Проте апеляційний суд, розглядаючи справу, не перевіряв, чи був відповідач ОСОБА_3 належним чином повідомлений судом першої інстанції про час і місце розгляду справи, та, відповідно, не з'ясував наявності підстав для вирішення поданої ним заяви про застосування позовної давності на стадії апеляційного розгляду.

В апеляційній скарзі ОСОБА_3 акцентував увагу суду на тому, що не був повідомлений судом першої інстанції про день, час та місце розгляду справи і справу розглянуто за його відсутності.

Зазначені обставини є обов'язковою підставою для скасування судового рішення в силу положень п. 3 ч. 3 ст. 376 ЦПК.

Суд апеляційної інстанції обмежився констатацією безпідставності доводів ОСОБА_3 про пропуск позивачкою позовної давності та зазначив, що ОСОБА_1 не є стороною договору позики, а матеріали справи не містять доказів її обізнаності до квітня 2019 р. про надання її чоловіком у борг грошових коштів ОСОБА_3.

У позовній заяві ОСОБА_1 зазначила, що вона дізналася про ці факти і наявність розписки між відповідачами, ознайомившись зі статтею в мережі Інтернет.

Питання щодо поважності цих причин, тобто наявності обставин, які з об'єктивних, не залежних від позивача підстав *унеможлилювали або істотно ускладнювали своєчасне* подання позову, вирішується судом у кожному конкретному випадку з урахуванням наявних фактичних даних про такі обставини (постанова Великої Палати Верховного Суду від 30.01.2019 у справі № 706/1272/14-ц (провадження № 14-456цс18))²⁵.

Проте суд *апеляційної інстанції*, без перевірки підстав для розгляду заяви про застосування позовної давності на стадії апеляційного розгляду справи без її вирішення, не надав жодної оцінки тим обставинами, на які посилювалася позивачка як на поважність пропуску позовної давності або на обставини, з якими пов'язується початок його перебігу.

²⁴ Постанова ВС від 17.04.2018 у справі № 200/11343/14-ц. URL: verdictum.ligazakon.net/document/74963810.

²⁵ Постанова ВС від 30.01.2019 у справі № 706/1272/14-ц. URL: reyestr.court.gov.ua/.

Суд апеляційної інстанції *не досліджував причини пропуску позовної давності*, на які посилялася позивачка, а також обставини, якими відповідач обґрунтовував заяву про застосування наслідків пропуску строку звернення до суду.

При цьому вирішення зазначених вище обставин щодо позовної давності, в тому числі стосовно підстав для вирішення заяви про позовну давність апеляційним судом, *впливає на результат вирішення спору, оскільки пропуск строку позовної давності, про яку заявлено стороною, є самостійною підставою для відмови у позові*.

Оскільки суд апеляційної інстанції *не дослідив* зібрані у справі докази *та не обґрунтував відхилення доводів* відповідача щодо обставин, які мають значення для правильного вирішення цієї справи, фактичні обставини, в тому числі щодо позовної давності, які мають значення для правильного вирішення справи і впливають на висновки щодо підстав для захисту права позивача або відмови у судовому захисті за спливом строку позовної давності не встановлені, — постанова апеляційного суду не може вважатися законною й обґрунтованою, тому підлягає скасуванню з направленням справи на новий апеляційний розгляд.

Велика Палата Верховного Суду *не встановила грубих порушень судами* норм процесуального права, які давали б підстави для постановлення окремої ухвали у цій справі.

Касаційну скаргу ОСОБА_3 задовольнити частково.

Постанову Київського апеляційного суду від 17.06.2020 скасувати, справу направити на новий розгляд до суду апеляційної інстанції.

Таким чином, робимо висновки:

— згода одного з подружжя на відчуження цінного майна, що перебуває в їх спільній сумісній власності, зокрема грошових коштів, сума яких не менш як у десять разів перевищує встановлений законом розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, має бути надана в письмовій формі;

— для визначення *вартості вчинюваного одним із подружжя правочину* (договору позики), з метою його кваліфікації як такого, що виходить за межі дрібного побутового та укладений щодо цінного майна, що, у свою чергу, потребувало б письмової згоди ін-

шого з подружжя, слід урахувати конкретну межу, встановлену законодавцем у ч. 1 ст. 1047 ЦК, і брати за основу неоподатковуваний мінімум доходів громадян, перевищення десятикратного розміру якого обумовлює обов'язковість укладення договору позики в письмовій формі;

— наслідком *відсутності письмової згоди* одного з подружжя на укладення іншим договором щодо відчуження спільного сумісного майна, яке за вартісним критерієм належить до цінного майна, а сам правочин виходить за межі дрібно побутового, є можливість визнання його недійсним за вимогою заінтересованої особи;

— закон установлює можливість визнання недійсним правочину, що виходить за межі дрібного побутового, за вимогою одного з подружжя, який не давав письмової згоди на відчуження спільного сумісного майна, яке за вартісним критерієм належить до цінного;

— створення рівних можливостей учасникам процесу в доступі до суду і до реалізації та захисту їх прав є частиною гарантій справедливого правосуддя, зокрема принципів рівності та змагальності сторін;

— судам потрібно брати до уваги різноманітність аргументів, які сторона може надати суду, та відмінності, які існують у державах-учасниках з огляду на приписи законодавства, традиції, юридичні висновки, викладення і формулювання рішень;

— вирішення обставин щодо позовної давності, в тому числі щодо підстав для вирішення заяви про позовну давність апеляційним судом, впливає на результат вирішення спору, оскільки пропуск строку позовної давності, щодо якої заявлено стороною, є самостійною підставою для відмови у позові;

— якщо суд апеляційної інстанції *не дослідив* зібрані у справі докази *та не обґрунтував відхилення доводів* відповідача щодо обставин, які мають значення для правильного вирішення цієї справи, *фактичні обставини, в тому числі щодо позовної давності*, які мають значення для правильного вирішення справи і впливають на висновки стосовно підстав для захисту права позивача чи відмови у судовому захисті за спливом строку позовної давності, не встановлені, то постанова апеляційного суду підлягає скасуванню з направленням справи на новий апеляційний розгляд.

ПРО НЕОБХІДНІСТЬ ДОДАТКОВОГО НОРМАТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ДЕЯКИХ ПИТАНЬ ЩОДО ВІДСТРОЧКИ ВІД МОБІЛІЗАЦІЇ ТА ЗВІЛЬНЕННЯ В ЗАПАС ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

Ірина Ковальчук,
адвокат, к. ю. н.,
член-кореспондент
ГО «Академія адміністративно-
правових наук»

Микола Ковальчук,
помічник адвоката, к. ю. н.,
член-кореспондент
ГО «Академія адміністративно-
правових наук»

У країні триває війна. І мабуть, одним з найбільш наболілих питань для Захисників і Захисниць України є питання можливості звільнитися з лав Збройних Сил України після більш ніж півтора року перебування на «нулі». І це бажання, перш за все, пов'язане з тим, що хлопці і дівчата, які воюють з першого дня війни, вже фізично «не витягують» на своїх плечах весь цей тягар. Особливо коли приходячи у таку довгоочікувану, але дуже короткострокову відпустку, яка стала можливою тільки з прийняттям 28.06.2023 Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо окремих питань, пов'язаних із проходженням військової служби під час дії воєнного стану»¹, вони бачать, що в містах життя вирує і кипить, що кожного вечора кафе і ресторани заповнені кремезними молодиками, які потягують кальян і весело обговорюють якісь свої буденні проблеми. І хоча 5 вересня 2023 року включено до порядку денного 10-ї сесії Верховної Ради України IX скликання проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо уточнення строків військової служби за призовом під час мобілізації № 9142 від 24.03.2023, яким пропонується, щоб громадяни України мали право на звільнення через півтора року після мобілізації, якщо вони не висловили бажання продовжувати військову службу, станом на сьогодні ситуація в нашій країні така, що одні кладуть своє життя і здоров'я за Батьківщину, а інші живуть спокійним цивільним життям.

У цій статті хотілося б зупинитися на питанні неврегульованості між нормами Закону України «Про мобілі-

заційну підготовку та мобілізацію»² та Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу»³.

¹ Далі за текстом — Закон № 3161.

² Далі за текстом — Закон № 3543.

³ Далі за текстом — Закон № 2232.

Відразу зауважимо: не на всіх невідповідностях між цими основними у воєнний час законами ми зупинимось, бо за останні півтора року у Верховній Раді України було проголосовано дуже велику кількість змін до вищевказаних законів.

І в багатьох випадках не було враховано, що кожна зміна в тому чи іншому законі тягне за собою зміни і в інших нормативно-правових актах. І це питання потрібно одразу врегульовувати.

Детально зупинимось на одному з таких прикладів, а саме на змінах у чинному законодавстві щодо права військовозобов'язаного на відстрочку від призову за мобілізацією на підставі абз. 11 ч. 1 ст. 23 Закону № 3543 у світлі прийнятих змін у вищевказаному Законі.

Мова йде про таку підставу для відстрочки від мобілізації, як наявність дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи, оскільки саме ця підстава стала «каменем спотикання» як і для військовозобов'язаних, так і для військовослужбовців, які вже стали на захист Батьківщини і мають бажання звільнитися з лав Збройних Сил України.

Ця підстава також є і однією з визначених п. 2 ч. 4 ст. 26 Закону № 2232 для звільнення у запас військовослужбовців Збройних Сил України.

А в чому різниця між поняттями «військовозобов'язаний» та «військовослужбовець»?

Так, ч. 9 ст. 1 Закону № 2232 щодо військового обов'язку поділяє громадян України на такі категорії:

— військовослужбовці — особи, які проходять військову службу;

— військовозобов'язані — особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави.

Чинне законодавство передбачає, що отримавши повістку, пройшовши ВЛК із зазначенням придатності до проходження військової служби, отримавши мобілізаційне розпорядження і прибувши в навчальний центр для проходження базової загальновійськової підготовки, особа з розряду «військовозобов'язаний» (особи, які перебувають у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт

із забезпечення оборони держави) отримує статус «військовослужбовець» (особа, яка проходить військову службу). З цього моменту питання проходження служби військовослужбовцем регулюється в тому числі Законом № 2232.

І саме зараз, після спливу більш як півтора року війни, військовослужбовці, які без вагань 24 лютого 2022 року стали на захист своєї країни, незважаючи на те, що в багатьох із них були підстави для відстрочки від мобілізації, не витримуючи нелюдських навантажень війни, почали писати рапорти на звільнення з лав Збройних Сил України, у тому числі з підстав наявності серед близьких родичів осіб з інвалідністю.

З нормативно-правової точки зору, у цьому питанні чітко прослідковувалася взаємодія між абз. 11 ч. 1 ст. 23 Закону № 3543 та абз. 5 п.п. «г» п. 2 ч. 4 ст. 26 Закону № 2232, а саме щодо підстави не бути мобілізованим до лав Збройних Сил України (для військовозобов'язаного) та підстави для звільнення в запас (для військовослужбовця) у зв'язку з наявністю дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи.

На прикладі цих двох законів чітко видно, як синхронізуються норми права для повного забезпечення законних прав і гарантій громадян України.

Проте 28 червня 2023 року Верховною Радою України було прийнято Закон № 3161, яким було внесено зміни в абз. 11 ч. 1 ст. 23 Закону № 3543, а саме доповнено його словами «за умови, що такі особи з інвалідністю не мають інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до закону їх утримувати».

Після набуття чинності вказаним Законом ч. 1 ст. 23 Закону № 3543 почала застосовуватися в наступній редакції:

«Не підлягають призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані:

<...> які мають дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи за умови, що такі особи з інвалідністю не мають інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до закону їх утримувати».

Здавалося б, з військовозобов'язаними ситуація зрозуміла — отримавши повістку, береш паспорт, військовий квиток, документи, що посвідчують родинні відносини з особою з інвалідністю, довідку МСЕК

і документи, що доводять відсутність інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до закону утримувати особу з інвалідністю, і йдеш до ТЦК та СП отримувати відстрочку від мобілізації.

Але ж тут починається найцікавіше. Законодавцем у Законі № 3161 взагалі не визначено перелік документів, що доводять відсутність інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до чинного законодавства утримувати особу з інвалідністю. А коли немає чіткої норми закону то, як зазвичай, хто як хоче, так і тлумачить прочитаний ним зміст.

Так і в нашому випадку. ТЦК та СП масово відмовляють у отриманні відстрочки від мобілізації з причини невизначеності того, який саме документ повинен підтверджувати вищевказаний факт.

Ця проблема набула такого розголосу, що навіть Міністерство юстиції України було змушене звернутися до Генерального штабу та Міністерства оборони України з листом від 25.08.2023 «Щодо видачі витягів з Державного реєстру актів цивільного стану громадян».

Не будемо викладати у статті повний текст листа. Процитуємо лише останні два абзаци: *«Ураховуючи наведене, оскільки законодавством встановлено конкретні форми витягів з Реєстру, які формуються з нього автоматично, видача за заявою фізичної особи витягу з Реєстру щодо відсутності працездатних дітей у особи з інвалідністю (у разі наявності у військовозобов'язаного дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю), а також витягу з Реєстру про відсутність працездатних інших дітей у особи з інвалідністю (у разі наявності у військовозобов'язаного батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю) не передбачена чинним законодавством.*

Просимо вищевикладене врахувати та довести до відома територіальних центрів комплектування та соціальної підтримки оперативних командувань «Північ», «Південь», «Захід», «Схід».

Практика показує, що зміст листа так і не було доведено до виконавців, бо ТЦК та СП продовжують вимагати неіснуючі довідки з органів реєстрації актів цивільного стану.

Але це ще не все. Під час написання проєкту та розгляду Закону № 3161 у Верховній Раді України чомусь взагалі забули про абз. 5 п.п. «г» п. 2 ч. 4 ст. 26 Закону № 2232. А потрібно ж було внести відповідні зміни не тільки в Закон № 3543, а й у Закон № 2232.

І що ми маємо за фактом? А маємо ми таку ситуацію.

Військовослужбовець звертається з рапортом (та відповідними завіреними належним чином додатками, що підтверджують підстави для звільнення) на ім'я командира військової частини про звільнення його в запас на підставі п.п. «г» п. 2 ч. 4 ст. 26 Закону № 2232, а саме у зв'язку з наявністю дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи. Юридичний відділ візує рапорт, відділення персоналу реєструє, командир військової частини накладає свою резолюцію. Пройшовши обхідний лист, здавши все речове майно та зброю, військовослужбовець отримує на руки військовий квиток із закритою службою, витяг з наказу по стройовій частині про виключення зі списків військової частини (в запас) та припис. І відправляється ставати на облік до ТЦК та СП.

І на наступний за днем виключення зі списків військової частини день військовослужбовець стає знову військовозобов'язаним, тобто відповідно до приписів ч. 9 ст. 1 Закону № 2232 особою, яка перебуває у запасі для комплектування Збройних Сил України та інших військових формувань на особливий період, а також для виконання робіт із забезпечення оборони держави.

Відповідно після прибуття до ТЦК та СП, постановки на військовий облік і отримання статусу військовозобов'язаного на особу поширюються приписи Закону № 3543.

А в Законі № 3543 у редакції від 28.06.2023 чітко вказано, що не підлягають (мають відстрочку) призову на військову службу під час мобілізації військовозобов'язані: «<...> які мають дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю та/або одного із своїх батьків чи батьків дружини (чоловіка) із числа осіб з інвалідністю I чи II групи **за умови, що такі особи з інвалідністю не мають інших працездатних осіб, зобов'язаних відповідно до закону їх утримувати**».

Тому згідно з нормами чинного законодавства ТЦК та СП мають всі законні підстави видати вищевказаному військовозобов'язаному повістку для призову за мобілізацією. І вони цим правом користуються доволі успішно, оскільки мобілізаційний план ніхто не скасовував.

Чому було приділено увагу саме цій темі?

Тому що в соціальних мережах ширяться безліч «експертних» думок щодо того, як вести себе в такій ситуації. Найчастіше горе-порадники без жодного на-тяку на юридичну освіту пропонують людям відправ-ляти працівників ТЦК та СП за російським кораблем. Типу, йдіть, шановні працівники ТЦК та СП і доводьте, що ви маєте право мене повторно призивати. А куди йдіть і навіщо йдіть, цього «порадники» не кажуть. І, як завжди, жодного посилання на хоча б якусь норму права, яка підкріпить напрямок руху працівників ТЦК та СП за російським кораблем. Головне, накрутити лю-дину, щоб вона пішла на відкритий конфлікт з пред-ставниками ТЦК та СП, щоб можна було заробити свій рейтинг переглядів.

Тільки мало хто з таких «порадників» доводить до відома військовозобов'язаних, що за неявку до ТЦК та СП за приписом повістки громадяни, які ухиляються від призову на строкову військову службу, призову за мобілізацією, військового облі-ку або спеціальних (перевірочних) зборів, несуть адміністративну та кримінальну відповідальність згідно із чинним законодавством. І штраф чималий: у розмірі від 3400 до 5100 грн. І покарання у вигляді позбавлення волі на строк від трьох до п'яти років виглядає не дуже райдужно.

Підсумовуючи вищевказане, хотілося б сказати таке.

Так, наміри у законодавців дуже правильні і не поз-бавлені логіки.

Сказати, що деякі категорії військовослужбовців зловживають підставами для звільнення, це нічого не сказати. Це питання стоїть на своєрідному «конве-

єрі». У країні запущено цілий бізнес з надання послуг з одруження військовослужбовців на жінках, що мають інвалідність або в яких батьки інваліди I або II групи.

Або інша ситуація. Приходять звільнятися чоловік і дружина, які служать в одній частині. А в них рапор-ти наступного змісту: вона звільняється по догляду за матір'ю-інвалідом II групи, а він звільняється по до-гляду за тещею (тією самою матір'ю дружини). І що робити? Звільняти, бо Законом № 2232 не визначено, скільки саме осіб мають право доглядати за особою з інвалідністю.

Тому, з урахування воєнного стану, потрібно дуже прискіпливо вивчати питання змін у законодавство. Перед внесення змін у той чи інший Закон потрібно прочитати та проаналізувати й сам Закон, і пов'язані з ним нормативно-правові акти. І коли законодавці приїждять на лінію фронту, потрібно не тільки фото з військовослужбовцями робити, а й дослухатися до того, що їм кажуть ті самі військовослужбовці, в тому числі з відділу персоналу або з юридичного відділу військових частин, адже саме ці люди знають, які норми права треба змінювати і яким чином.

І наостанок, скоро буде два роки, як наші Захис-ники й Захисниці тримають на своїх плечах добробут нашої країни і наших людей. А ми так і не навчили-ся приймати закони не із запізненням у пів року/рік, а оперативно, з розумінням поточної ситуації, щоб цей Закон чи постанова була регулюючою, а не констату-ючою. Ми повинні підтримувати наших Героїв на усіх фронтах. Щоб вони, боронячи нашу з вами Незалеж-ність, не думали про те, що їм ще буде потрібно в судах доводити своє право на гідне життя...

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо відшкодування шкоди, що заподіяна російською агресією

Велика Палата Верховного Суду 13 вересня 2023 року у справі № 757/64569/16-ц, провадження № 14-19цс23, розглянула у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до держави України в особі Міністерства оборони України, Державної казначейської служби України, Кабінету Міністрів України, треті особи, які не заявляють самостійні вимоги на предмет спору, на стороні відповідача — Антитерористичний центр при Службі безпеки України, Головне управління Національної гвардії України, Донецька обласна військово-цивільна адміністрація, про виплату компенсації за мобілізоване (примусово відчужене) майно та стягнення відшкодування матеріальної та моральної шкоди за касаційною скаргою ОСОБА_1 на рішення Печерського районного суду міста Києва від 20 січня 2020 року у складі судді Писанця В. А. та постанову Київського апеляційного суду від 03 грудня 2020 року.

Велика Палата Верховного Суду дійшла такого висновку.

В Україні діє законодавство, яке передбачає компенсацію громадянам за примусово відчужене (мобілізоване) у них майно. Отримати її можливо за умов та в порядку, що визначені нормативними актами.

Враховуючи приписи Закону України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію», а також визначення поняття «мобілізація» в цьому Законі, мобілізацією майна потрібно вважати надання його ЗСУ чи іншим військовим формуванням України під час проведення мобілізації з наступним відшкодуванням державою вартості в разі переходу цього майна у власність держави, знищення такого майна чи пошкодження державою України.

Мобілізація майна є різновидом його реквізиції (примусового відчуження) у сенсі ЦК України та Закону України «Про передачу, примусове відчуження або вилучення майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану». Однак якщо згідно зі ст. 3 цього Закону примусове відчуження майна в умовах правового режиму воєнного чи надзвичайного стану може

здійснюватися з попереднім повним відшкодуванням його вартості, а наступне — тільки у разі неможливості попереднього повного відшкодування, то у випадку мобілізації майна таке відшкодування здійснюється з наступним повним відшкодуванням його вартості протягом п'яти наступних бюджетних періодів після скасування правового режиму воєнного стану за рахунок коштів державного бюджету.

Згідно з обставинами справи 13 липня 2014 року позивачка була вимушена покинути свій будинок, розташований у м. Красногорівка Мар'їнського району Донецької області через обстріли.

Позивачка вважала, що її майно було мобілізоване у зв'язку з надзвичайною ситуацією, яка виникла через проведення АТО. Мобілізацію майна позивачки підтверджує сам факт перебування військовослужбовців ЗСУ у її будинку.

З огляду на це вона звернулася до суду із позовом до держави Україна в особі Міністерства оборони, Державної казначейської служби та Кабінету Міністрів України про стягнення компенсації повної вартості будинку, предметів побуту і майна, що є в будинку, та земельної ділянки, на якій він розташований, а також відшкодування моральної шкоди.

Суди попередніх інстанцій залишили позов без задоволення. Розглянувши касаційну скаргу позивачки, Велика Палата ВС частково задовольнила її, змінивши мотивувальну частину оскаржуваних рішень, а в іншій частині — залишила їх без змін.

ВП ВС зазначила, що позивачка не довела, що втратила можливість користування своїм майном саме внаслідок зайняття будинку військовослужбовцями ЗСУ, а не через обстріли з боку збройних формувань, підтримуваних РФ, що зумовили переїзд позивачки разом із родиною до іншого населеного пункту.

До того ж ВП ВС звернула увагу на те, що позивачка фактично ставила питання про наявність у неї права на обов'язковий викуп Україною її будинку та земельної ділянки, які вона покинула, переїхавши разом із родиною під загрозою обстрілів до іншого регіону.

Проте чи мали б місце ці обставини, якби не агресивні дії росії щодо України, позивачка замовчує. Суду невідомо, чи претендує вона на відшкодування (компенсацію) російською федерацією тієї самої шкоди, завданої збройною агресією проти України.

Велика Палата ВС також вказала, що відповідно до ч. 9 ст. 5 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» відшкодування матеріальної та моральної шкоди, заподіяної внаслідок тимчасової окупації державі Україна, юридичним особам, громадським об'єднанням, громадянам України, іноземцям та особам без громадянства, у повному обсязі покладається на російську федерацію як на державу, що здійснює окупацію.

Непереконливими визнано доводи позивачки про заподіяння їй моральної шкоди внаслідок зайняття будинку військовослужбовцями ЗСУ, а не внаслідок зумовленої агресією російської федерації небезпеки, через яку позивачка з родиною змінила місце проживання.

Велика Палата Верховного Суду врахувала, що, будучи в пенсійному віці, позивачка переживає через витрати її заощаджень і вартості проданої, за її словами, квартири в Донецьку для придбання будинку та земельної ділянки в м. Красногоровці, де вона не змогла прожити навіть одного року. З огляду на такі життєві

обставини, стан постійного стресу, нервозність та інші моральні страждання у позивачки могли розвинутися хвороби. Проте Велика Палата Верховного Суду не погодилася, що між цими стражданнями і захворюваннями, з одного боку, та діями саме України, з іншого боку, є причинно-наслідковий зв'язок. Немає жодних підстав вважати, що зазначені страждання та захворювання стали наслідком саме тимчасового перебування в будинку та на земельній ділянці позивачки військовослужбовців ЗСУ. Крім того, позивачка визнала, що змінила місце проживання до того, як у її будинку та на земельній ділянці тимчасово розмістилися українські військовослужбовці.

Саме собою тимчасове використання військовослужбовцями ЗСУ майна позивачки, підпорядковане виконанню як Збройними Силами України, так і позивачкою як громадянкою України конституційних обов'язків (статті 17, 65 Конституції України), не може бути діянням, яким позивачці завдана моральна шкода. За іншого підходу виконання конституційного обов'язку (ч. 1 ст. 65 Конституції України) кожним громадянином зумовлювало б завдання йому моральної шкоди, що не відповідає суті виконання цього обов'язку.

Повний текст постанови Великої Палати Верховного Суду від 13 вересня 2023 року справі № 757/64569/16-ц (провадження № 14-19цц23) розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL : reyestr.court.gov.ua/Review/114203267.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо особливості розгляду справ про визнання необґрунтованими активів, зокрема набутих двома або більше особами, та їх стягнення в дохід держави

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду 04 жовтня 2023 року у справі № 991/2396/22, провадження № 61-8529св23, розглянув у порядку письмового провадження без повідомлення учасників справи касаційну скаргу ОСОБА_2 на рішення Вищого антикорупційного суду від 18 жовтня 2022 року та постанову Апеляційної палати Вищого антикорупційного суду від 10 травня 2023 року.

Касаційний цивільний суд Верховного Суду дійшов таких висновків.

Законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. Якщо необґрунтовані активи набуваються двома або більше особами (тобто має місце множинність осіб), їх вартість стягується в дохід держави у визначених частках.

У справі, що розглядалася, прокурор САП звернувся до суду із позовом про визнання необґрунтованими активів відповідачів у вигляді житлового будинку і земельної ділянки та стягнення їх у дохід держави.

За обставинами справи, відповідачі обіймали керівні посади в органах Державної податкової служби України. Відповідачка уклала договір позики з особою, яка передала їй в іпотеку будинок і земельну ділянку. Через деякий час шляхом звернення стягнення на предмети іпотеки вона набула у власність житловий будинок та земельну ділянку, які згодом продала.

Прокурор вказував на те, що зазначені активи відповідачка набула в інтересах співвідповідача (брата), який мав можливість вчиняти дії, тотожні праву розпорядження (безпосередньо спілкувався з боржником, передавав йому письмові вимоги щодо переходу права власності на предмет іпотеки, вчиняв інші дії для набуття активів, залучав ріелторів для пошуку покупців). Це вказує на причетність відповідача до майна. Водночас на момент підписання договору позики відповідачі, згідно з їхніми деклараціями про доходи, не володіли достатніми коштами. І взагалі вони не надавали реальних грошей у позику, тобто при набутті активів відповідачі не використали законних доходів.

Суди попередніх інстанцій задовольнили позов і стягнули солідарно з відповідачів у дохід держави вартість необґрунтованих активів.

Розглянувши касаційну скаргу, КЦС ВС зауважив, що у світовій практиці сформувалося два види конфіскації: проти особи (особиста конфіскація, *in personam*); проти речі (речова конфіскація, *in rem*). Традиційно конфіскація *in personam* застосовується в кримінальному судочинстві (або в тому, яке кваліфікується як кримінальне), а *in rem* — у цивільному.

Українська модель конфіскації *in rem* отримала своє вираження в конструкції «необґрунтовані активи», що мають досить нетиповий правовий режим.

Усталеним як у доктрині приватного права, так і в практиці касаційного суду є те, що при існуванні множинності осіб у зобов'язанні виникає часткове зобов'язання. Тому кредитор у частковому зобов'язанні має право вимагати виконання, а кожний із боржників повинен виконати свій обов'язок у рівній частці. Натомість солідарне (від лат. *solidus* — цілий, увесь) зобов'язання виникає у випадках, установлених договором або законом, зокрема, у разі неподільності предмета зобов'язання (ст. 541 ЦК України).

Законодавець окремо не врегулював ті випадки, за яких необґрунтовані активи набуваються двома або більше особами (тобто має місце множинність осіб). Стаття 541 ЦК України, за відсутності окремого правового регулювання, поширюється на стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. Законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів.

У справах про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави позивач зобов'язаний навести в позові фактичні дані, які підтверджують зв'язок активів з особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, та їх необґрунтованість, тобто наявність визначеної ч. 2 ст. 290 цього Кодексу різниці між вартістю таких активів і законними доходами такої особи. У разі визнання судом достатньої доведеності зазначених фактів на підставі поданих позивачем доказів спростування необґрунтованості активів покладається на відповідача (абз. 2 ч. 2 ст. 81 ЦПК України).

У цій справі суди встановили зв'язок активів з відповідачами. Також встановлено, що відповідачі не надавали коштів у позику за договором, що став підставою для набуття активів у власність відповідачкою, тобто при набутті активів відповідачі не використали законних доходів. Тому обґрунтованим є висновок судів, що різниця між вартістю активів і законними доходами не може бути застосована.

Встановивши, що спірні активи вибули з володіння відповідачів, суди попередніх інстанцій дійшли обґрунтованого висновку про те, що на відповідачів покладається обов'язок сплатити їх вартість.

Водночас суди не звернули уваги на те, що законом не встановлено випадків виникнення солідарного зобов'язання для стягнення необґрунтованих активів у дохід держави чи вартості таких активів. За таких обставин суди зробили помилковий висновок про солідарне стягнення з відповідачів у дохід держави вартості необґрунтованих активів. Тому оскаржене рішення суду першої інстанції, яке в цій частині залишене без змін апеляційним судом, належить змінити в резолютивній частині, суд має вказати про стягнення із відповідачів у дохід держави вартості необґрунтованих активів у частках.

Повний текст постанови Верховного Суду від 4 жовтня 2023 року у справі № 991/2396/22 (провадження № 61-8529св23) розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL: reyestr.court.gov.ua/Review/114020811.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо визначення суду, який має розглядати вимоги фізичної особи — кредитора про стягнення з боржника 3 % річних та індексу інфляції, нараховані за період, який охоплює перебування у провадженні господарського суду справи про банкрутство, яке закінчилося відновленням платоспроможності боржника

Велика Палата Верховного Суду 03 жовтня 2023 року у справі № 366/203/21, провадження № 14-101цс22, розглянула в порядку письмового провадження касаційну скаргу Відкритого акціонерного товариства «Іванківрибсільгосп» на рішення Іванківського районного суду Київської області від 10 листопада 2021 року та постанову Київського апеляційного суду від 15 лютого 2022 року у цивільній справі за позовом ОСОБА_1 до Відкритого акціонерного товариства «Іванківрибсільгосп» про стягнення інфляційних втрат та 3 % річних від простроченої суми за договором позики.

Велика Палата Верховного Суду дійшла такого висновку.

Заявлені фізичною особою — кредитором акцесорні вимоги про стягнення з боржника 3 % річних та індексу інфляції, нараховані за період, який охоплює перебування у провадженні господарського суду справи про банкрутство, яке закінчилося відновленням платоспроможності боржника, необхідно розглядати за правилами господарської юрисдикції в позовному порядку відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 20 ГПК України та ч. 2 ст. 7 КУзПБ.

Позивач зазначав, що товариство протягом десяти років не виконувало зобов'язання за договорами позики, що призвело до знецінення грошових коштів. Суд першої інстанції вимоги позивача задовольнив, із чим погодився і суд апеляційної інстанції.

Натомість Велика Палата ВС встановила, що суди попередніх інстанцій неправильно застосували нор-

ми процесуального права й помилково розглянули справу в порядку цивільного судочинства, і вирішила закрити провадження в цій справі.

ВП ВС зазначила, що спір щодо зобов'язання зі сплати інфляційних втрат і річних процентів, який є акцесорним, додатковим до основного, залежить від основного та поділяє його долю, підлягає розгляду в порядку того судочинства, що і спір за основним зобов'язанням.

У справі встановлено, що господарський суд відкрив провадження у справі про банкрутство товариства й у межах зазначеної справи до затвердженого реєстру вимог кредиторів було внесено вимоги позивача за договорами позики. Також у межах цієї господарської справи погашено заборгованість за вказаними договорами. Провадження у справі про банкрутство закрито.

Водночас заявлені позивачем акцесорні вимоги про стягнення 3 % річних та індексу інфляції, нараховані за період, коли у провадженні господарського суду перебувала справа про банкрутство товариства, що закінчилося відновленням платоспроможності боржника, необхідно розглядати за правилами господарської юрисдикції в позовному порядку відповідно до п. 8 ч. 1 ст. 20 ГПК України та ч. 2 ст. 7 КУзПБ.

Повний текст постанови Верховного Суду від 3 жовтня 2023 року у справі № 366/203/21 (провадження № 14-101цс22) розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL: reyestr.court.gov.ua/Review/114021137.

ПРАВОВА ПОЗИЦІЯ

Верховного Суду щодо застосування положень щодо закриття кримінального провадження (п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України) та впливу на перебіг строку досудового розслідування часу ознайомлення прокурора з матеріалами сторони захисту

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду 11 вересня 2023 року у справі № 711/8244/18, провадження № 51-769кмо22, розглянула у відкритому судовому засіданні касаційну скаргу прокурора, який брав участь у розгляді кримінального провадження судом апеляційної інстанції, на ухвалу Придніпровського районного суду м. Черкаси від 16 грудня 2021 року та ухвалу Черкаського апеляційного суду від 04 липня 2022 року у кримінальному провадженні, внесеному до ЄРДР за № 42018251010000046, щодо ОСОБА_10, яка обвинувачувалась у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України, та ОСОБА_11, який обвинувачувався у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 368 КК України.

Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду частково задовольнила касаційну скаргу прокурора на рішення судів у кримінальному провадженні за обвинуваченням двох осіб у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (ч. 3 ст. 368 КК України).

ОП ККС ВС погодилася, зокрема, з доводами сторони обвинувачення про те, що місцевий суд прийняв незаконне рішення про закриття кримінального провадження щодо обвинувачених на підставі п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України, а апеляційний суд не виправив такого порушення. Об'єднана палата скасувала ухвали місцевого та апеляційного судів і призначила новий розгляд у суді першої інстанції.

Крім того, в цьому кримінальному провадженні ОП ККС ВС зробила кілька висновків про застосування деяких положень КПК України.

Висновок щодо застосування положень п. 10 ч. 1 ст. 284 КПК України.

Пункт 10 ч. 1 ст. 284 КПК України (закриття кримінального провадження у разі, якщо після повідомлення особі про підозру закінчився строк досудового розслідування, визначений ст. 219 цього Кодексу, крім випадку повідомлення особі про підозру у вчиненні тяжкого чи особливо тяжкого злочину проти життя та здоров'я особи) введений у дію 16 березня 2018 року. Положення цього пункту застосовується лише до кримінальних проваджень, відомості про які внесені до ЄРДР починаючи з цієї дати.

Висновок щодо впливу на перебіг строку досудового розслідування часу ознайомлення прокурора з матеріалами сторони захисту

Період ознайомлення сторони обвинувачення з матеріалами, відкритими стороною захисту в порядку, визначеному ст. 290 КПК України, не впливає на перебіг строку досудового розслідування, передбаченого ст. 219 КПК України, і не зупиняє його.

Повний текст постанови Верховного Суду від 11 вересня 2023 року у справі № 711/8244/18 (провадження № 51-769кмо22) розміщено в ЄДРСР за посиланням: URL: reyestr.court.gov.ua/Review/113536395; окрема думка судді — reyestr.court.gov.ua/Review/113527571.

10 РОКІВ

НАУКОВО-МЕТОДИЧНОМУ ЦЕНТРУ ДОСЛІДЖЕНЬ АДВОКАТУРИ І ПРАВА

Національна асоціація адвокатів України розвиває свою місію, спираючись на тривалу традицію створення та діяльності адвокатського самоврядування на українських землях.

Досвід історичних попередників мотивує і надихає, дозволяє професійній адвокатській спільноті відчувати укоріненість — міцну прив'язку до рідної землі, де ми були, є і будемо. Тому одним із важливих напрямків у діяльності НААУ стали наукові дослідження та популяризація історії української адвокатури та збереження її історичної пам'яті.

З цієї метою 6 квітня 2013 року шляхом відкритого голосування на засіданні РАУ був утворений Науково-методичний Центр досліджень адвокатури і права НААУ (далі — Центр). До мети і завдань такого спеціального підрозділу НААУ увійшли науково-дослідна, науково-педагогічна і методична діяльність, видавнича робота та культурно-мистецька сфера.

В офіційному пресовому бюлетені НААУ «Вісник НААУ» для висвітлення роботи Центру та поширення історичних знань про минуле української адвокатури відразу було виділено окрему рубрику «Історія адвокатури», в якій дослідники публікували тематичні пізнавальні статті. Протягом десяти років на сторінках видання можна було прочитати про історичні шляхи становлення та розвитку української адвокатури, дізнатися про професійну кар'єру, громадську працю та життєву долю славетних адвокатів минулого, тримати «руку на пульсі» поточної роботи Центру. У цій статті пропонуємо вам ознайомитися з результатами та здобутками Центру досліджень адвокатури і права НААУ за десятиліття його діяльності.

Успішним та помітним напрямком діяльності Центру стала реалізація проєкту «Історія адвокатури України». Його метою було дослідити, проаналізувати та синтезувати унікальний досвід діяльності українських адвокатів на всіх етапах українського державотворення. Проєкт сприяв популяризації й утвердженню поваги до професії адвоката, а також спонукав до досліджень і вивчення спадщини попередників молоді покоління адвокатської корпорації.

У межах проєкту «Історія адвокатури України» була розгорнута активна видавнича діяльність. Своїх читачів знайшли 15 найменувань виданих книг, з них 13 монографій та книга поезій. У 2014 році була заснована видавнича серія «Нариси з історії адвокатури України». До неї увійшли чотири видання: два випуски «Адвокатура України: забуте і невідоме» (2014; 2016), книга «Адвокати і правники — діячі Легіону Українських січових стрільців» (укладачі: Олена Лугова, Богдан Луговий, Ірина Василик) та збірник матеріалів Всеукраїнського круглого столу на пошану Президента УНР в екзилі

Степана Порфіровича Витвицького «Адвокатура України: історія та сучасність» (за редакцією Ірини Василик та Ірини Яковець).

У 2016 році була заснована серія «Адвокато́вська біографістика». На сьогодні її наповнено чотирма монографіями про визначних адвокатів: Степана Барана (автор к. і. н. Олег Костюк), Володимира Загайкевича

(автор к. і. н. Ольга Гуль), Володимира Бемка і Михайла Західного (автори Олена Лугова і к. і. н. Ірина Василик), Степана Федака (автор к. і. н. Богдан Савчук).

У серії «Загальна історія адвокатури», заснованій у 2017 році, побачило світ три монографії: «Адвокати в судочинстві ранньомодерної Української держави — Гетьманщини» (автори: д. і. н. Віктор Брехуненко, к. і. н. Іван Синяк); «Церковні адвокати України кінця XVII–XVIII ст. у захисті Православної Церкви в умовах російського централізму» (автор: д. і. н. Світлана Кагамлик); «Замість себе вірю в суді бути... Адвокати Слобожанщини XVIII ст.» (автор: к. і. н. Світлана Потапенко).

У 2018 році було засновано серію «Регіональна історія адвокатури». В її межах було реалізовано видання трьох монографій: «Історія адвокатури Хмельниччини» (автори: к. і. н. Сергій Єсунін, к. і. н. Дмитро Ващук, Антон Гловацький); «Українська адвокатура Волині литовсько-польської доби XVI–XVIII ст.» (автор: д. і. н. Михайло Довбищенко); «Київська адвокатура на зламі епох: витоки, долі, репресії» (автор: Валерій Філімоніхін).

У 2019 році Центр досліджень адвокатури і права зумів реалізувати дуже цікавий видавничий проєкт, який розпочав серію «Ілюстрована історія адвокатури України». Її першою ластівкою стала книга «Стислий спосіб розповісти про себе. Альбом візитівок із архівних фондів України, а також реклами в українській пресі кінця XIX ст. — 30-х років XX ст.» (автори: к. філ. н. Оксана Івасюк, к. і. н. Ірина Василик).

На відзначення внеску адвокатури у розбудову української державності на початку XX століття у 2020 році було засновано видавничу серію «Адвокати-президенти». Першим виданням серії стала монографія

«Президент УНР Андрій Лівіцький: адвокат і політик на тлі епохи» (автор: к. і. н. Ярослав Файзулін).

Дбаючи про поживу не лише інтелектуальну, а й духовну, в 2021 році Центром було ініційовано, укладено та видано збірку поетичних творів адвокатів «Адвокатська ліра» (укладачі: адвокати Ірина Василик, Наталія Дядик, Юрій Романюк. Спільно з Комітетом з гуманітарних питань і творчих ініціатив НААУ).

З 2018 року з науково-популяризаційною метою Центр підготував та видав 5 щорічних календарів, присвячених окремим сюжетам в історії української адвокатури. Зокрема, «Адвокати в державотворенні Західно-Української Народної Республіки», до 100-річчя ЗУНР (2018), «Адвокати — творці Соборної України», до 100-річчя Соборності України (2019), «Адвокати — письменники» (2020), «Адвокати — меценати в історії України» (2021), «Адвокати — дипломати в історії української державності» (2022).

Центр досліджень адвокатури і права НААУ активно співпрацює з навчальними закладами з метою популяризації адвокатської справи, поширення знань про історію адвокатури і видатних адвокатів. Відкрито 19 кабінетів-музеїв з історії адвокатури регіонів та іменних навчальних аудиторій у вищих навчальних закладах юридичного спрямування, зокрема у:

Одесі (два), Дніпрі, Вінниці, Хмельницькому, Чернівцях, Тернополі (два), Бережанах (два), Кременці, Чорткові, Івано-Франківську, Ніжині, Надвірній, Коломії, Луцьку, Львові, Чернігові. За ініціативою Центру ім'я адвоката Бориса Козубського присвоєно загальноосвітній школі с. Раківці Збаразького району Тернопільської області. Професійні здобутки та життєвий шлях видатних адвокатів, їх роль в історії України та розвиток інституту

адвокатури загалом стали традиційною тематикою курсових, дипломних та магістерських робіт студентів університетів і академій, які є партнерами Центру.

Водночас з відкриттям навчальних аудиторій та кабінетів-музеїв у рамках співпраці з закладами вищої освіти Центр досліджень адвокатури і права НААУ провів серію круглих столів та відкритих лекцій, присвячених історії української адвокатури. Відкрита лекція з історії адвокатури відбулася у Ніжинському державному університеті імені М. Гоголя. Круглий стіл «Адвокатура Чернігівщини: сторінки історії» було організовано

у співпраці у з Чернігівським національним технологічним університетом. На базі Кременецької гуманітарно-педагогічної академії імені Т. Шевченка відбувся Всеукраїнський круглий стіл «Адвокатура Кременеччини: забуте і невідоме». У Хмельницьку спільно з Радою адвокатів Хмельницької області і Хмельницьким університетом управління та права проведено Всеукраїнський круглий стіл «Адвокатура Хмельниччини в історії України» (до 135-річчя адвоката, члена Української Центральної Ради Григорія Степури). Круглий стіл «Історія адвокатури Івано-Франківщини» проведено у Прикарпатському національному університеті імені В. Стефаника. Круглий стіл «Адвокатура Буковини: найвизначніші сторінки історії» організовано у Чернівецькому національному університеті імені Ю. Федьковича. Активну участь взяли науковці та адвокати у Круглому столі «Історія адвокатури Харківщини». До 100-річчя створення ЗУНР було приурочено Круглий стіл «Адвокати і правники в державному будівництві ЗУНР», який відбувся у Львівському національному універси-

теті імені І. Франка. Спільно з Музеєм історії Коломиї проведено Круглий стіл «Адвокати Станиславівщини в українському національному відродженні XIX–XX століть».

Більшість презентацій видавничих проєктів Центру досліджень адвокатури і права перетворювалися на святкові урочистості. Запам'яталися учасникам проєкту «Історія адвокатури України», адвокатській спільноті та гостям презентація книги «Історія адвокатури Хмельниччини», яка відбулася в обласній філармонії; святкове представлення монографії С. Кагамлик «Церковні адвокати України кінця XVII — XVIII ст. у захисті православної церкви в умовах російсько-го централізму» у стінах Київського національного університету імені Тараса Шевченка; презентація біографічного альбому «Адвокати і правники — діячі Легіону Українських січових стрільців» у Вінниці, науково-мистецький захід у стінах актового залу Східноєвропейського університету імені Лесі Українки у Луцьку, під час якого було представлено монографію М. Довбищенка «Українська адвокатура Волині литовсько-польської доби XVI — XVIII століть». Окремою урочистих імпрез, ведучими яких були адвокати, стали виступи артистів Хмельницької обласної філармонії, Волинського національного хору, капели бандуристів, студентів Київської музичної академії та Вінницького музучилища та лауреата Шевченківської премії Тараса Компаніченка.

У межах просвітницької та популяризаційної співпраці Центру з юридичним факультетом Західноукраїнського національного університету було проведено V Відкритий Західноукраїнський інтелектуальний турнір «Natus vincere» («Народжені перемогати»). Захід відбувся для студентів 1 — 2 курсів коледжів і ліцеїв, учнів 10 — 11 класів з Львівщини, Тернопільщини, Волині, Рівненщини, Житомирщини у номінаціях «Право», «Міжнародне право» та «Правоохоронна діяльність».

Знаковою традицією у співпраці з Західноукраїнським національним університетом стало вручення Керівником Центру досліджень адвокатури і права Іриною Василюк дипломів про вищу освіту випускникам магістратури юридичного факультету.

З ініціативи Центру досліджень адвокатури і права розширилося коло партнерства НААУ з вищими навчальними закладами та державними інституціями. Було укладено меморандуми про співпрацю

з університетами, а також з архівними установами: Центральним державним історичним архівом у м. Києві та Державною архівною службою України.

Ще одним з напрямків діяльності центру в контексті популяризації історії адвокатури стала виставково-діяльність. Так, було розроблено і презентовано Всеукраїнську пересувну виставку «Адвокати в українському державотворенні». Виставка презентована на засіданні РАУ, на семінарах з підвищення кваліфікації адвокатів у регіонах, у ВНЗ. 30 листопада 2021 року у Києві на Конtrakтовій площі відбулося відкриття фотодокументальної виставки «На службі Феміди: видатні українські правники, адвокати, мислителі», створеної спільно з Українським інститутом національної пам'яті та Національним педагогічним університетом ім. Михайла Драгоманова. Експонування виставки на одній із центральних площ столиці тривало два місяці.

З просвітницькою метою Центр досліджень адвокатури і права активно співпрацює з Українським національним радіо, в ефірі якого прозвучало 11 радіопередач про історію адвокатури України. Разом з UA: Українське радіо вийшов цикл передач «Адвокатські династії». Активною була співпраця з «Воскресіння. Живе радіо», де у програмі «Добра розмова» знайомили суспільство з нашими здобутками.

На хвилі популярності сьогодні та з важливим іміджевим компонентом є співпраця Центру з Укрпоштою. У 2019 році, до сторіччя Соборності України, було здійснено випуск ювілейного поштового блоку «Адвокати-державники», до якого увійшли дев'ять марок із зображеннями визначних адвокатів, які були Президентами, прем'єр-міністрами та міністрами України у період визвольної боротьби і розбудови державності на початку XX століття.

Також маємо успішний досвід регіональної співпраці з Укрпоштою — це спецпогашення марки до 150-річного ювілею адвоката і філателіста Івана Чернявського.

У 2022 році було випущено ювілейну марку до 10-річчя НААУ.

У 2017 році було започатковано мистецький проєкт «Advocacy art» («Адвокати-митці сучасності») під патронатом Голови НААУ, РАУ Лідії Ізовітової. Мета проєкту — популяризувати іншу сторону діяльності адвокатів — мистецьку та показати усю багатогранність талановитих адвокатів у мистецьких конкурсах, виставках картин, збірках адвокатської поезії і прози, театралізованих виставах тощо. У рамках мистецького проєкту була проведена перша виставка творчих робіт адвокатів на засіданні РАУ у м. Мукачеві. Вперше презентовано твори мистецтва, авторами яких є адвокати: картини, написані олійними фарбами, графіка, ляльки, вироби по дереву, вишиті ікони тощо.

З 2020 року спільно із Комітетом з гуманітарних питань і творчих ініціатив НААУ проведено чотири виставки картин адвокатів-художників: Анни Мацієвської (Львів), Олексія Куревіна (Одеса), Наталії Дядик (Київ), Миколи Алексеєнка (Черкаси); відбувся перший поетичний конкурс серед адвокатів — «Адвокатська ліра»; видано збірник віршів адвокатів, ілюстрована книга картинами адвокатів-художників; пройшов перший конкурс прози серед адвокатів «Особистий погляд» та два творчі вечори адвокатів-письменників і адвокатів-художників.

3 лютого 2022 року з початком широкомасштабної російської агресії обставини наукової і популяризаторської праці Центру досліджень адвокатури і права кардинально змінилися. Українські архіви та бібліотеки зачинені, а дослідники розлетілися по світу у пошуку захисту та належних умов наукової праці.

Водночас з'явилися нові можливості та плани. Центр налагодив співпрацю із Ягеллонським університетом та Університетом ім. Адама Міцкевича у Республіці Польща. Дослідники Центру продовжили свою наукову діяльність, публікацію статей, участь у конференціях, зокрема взяли участь у міжнародних конференціях у Тернополі, Харкові, Кракові та Познані. Продовжувалася просвітницька діяльність через вебінари для адвокатів і студентів. Теми з історії адвокатури України та правил адвокатської етики «об'їздили» усю Україну та викладалися на семінарах з підвищення кваліфікації адвокатів.

У 2022 році Центр реалізував два нових задуми, пов'язаних із війною: проєкт «Адвокатура в час війни» — збір інформації про адвокатів, які загинули, та спогадів адвокатів, які беруть участь у бойових діях, та «Творчість адвокатів у час війни» — це добірка творчих робіт адвокатів, написаних чи створених під час війни. Твори адвокатів публікуються на сторінці проєкту «Історія адвокатури України» у Facebook, який є каналом живого спілкування Центру досліджень адвокатури і права НААУ з адвокатською спільнотою та усіма, хто цікавиться історією адвокатури України. У 2023 році у співпраці з Комітетом НААУ з питань гуманітарних і творчих ініціатив проведено конкурс дитячих малюнків серед дітей адвокатів «Перемога дитячих сердець».

Сьогодні Центр досліджень адвокатури і права активно розвивається та в надскладних умовах війни продовжує свою наукову, методичну, просвітницьку і популяризаційну діяльність. Також є низка планів і проєктів для втілення. Триває дослідницька праця авторів майбутніх монографій про Президента ЗУНР, адвоката Євгена Петрушевича, ідеолога української самостійності адвоката Миколу Міхновського та українського адвоката, дипломата й ученого Андрія Яковліва. Планується відкриття навчальних кабінетів-музіїв історії адвокатури в Українському державному університеті імені Михайла Драгоманова та Державному торговельно-економічному університеті у Києві. Незважаючи на постійні обстріли та складну воєнну обстановку на першій лінії фронту, проводиться робота зі створення Музею адвокатури Запорізького краю.

У рамках реалізації наукових проєктів дослідниками різних сторінок історії адвокатури стали більше 50 науковців зі всієї України. Центр співпрацює

більше ніж із 20 науковими, архівними і музейними установами, вищими навчальними закладами України і зарубіжжя.

Сердечна подяка Голові РАУ, НААУ Лідії Ізовітовій, а також Заступнику Голови РАУ, НААУ Валентину Гвоздію, який безпосередньо курує роботу Центру і є ініціатором багатьох проєктів, за розуміння і незмінну підтримку, у тому числі й фінансову, а також Секретаріату НААУ та його керівнику Вадиму Краснику за методичну, організаційну і технічну допомогу.

Висловлюю подяку Головам рад адвокатів у областях, з якими ми здійснили багато цікавих і потрібних проєктів у їх регіонах. Переконаана, що ця співпраця

триватиме й надалі. Також висловлюю вдячність усім структурним підрозділам НААУ, Комітетам, Вищій школі адвокатури за спільну діяльність і синергію — це чудовий приклад співпраці.

За перших 10 років здійснено багато, але попереду у нас багато цікавих проєктів, розвиток різних напрямків, тож запрошуємо усіх небайдужих адвокатів, науковців, краєзнавців, студентів і аспірантів до співпраці. З нами цікаво, продуктивно та креативно!

*Керівник Центру досліджень адвокатури і права,
проректор Вищої школи адвокатури НААУ, адвокат*
Ірина Василик

ПОРУШУЮТЬ ТВОЇ ПРАВА?

КОМІТЕТ ЗАХИСТУ
ПРАВ АДВОКАТІВ НААУ

телефонуй

(067) 692-44-43*

**гаряча лінія працює цілодобово*

ЮЛІЙ ОЛЕСНИЦЬКИЙ — АДВОКАТ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ, МЕЦЕНАТ

Степан Кобута, к. іст. н., доцент кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника, учасник Всеукраїнського Проєкту «Історія адвокатури України» Центру досліджень адвокатури і права НААУ

Помітне місце у громадському житті міста Станиславова (сучасна назва Івано-Франківськ) першої половини ХХ століття належить українському адвокату Юлію Олесницькому (1878 — 1941). Його професійна та суспільна діяльність тісно пов'язані із містом, в якому народився, навчався, відбувся як висококласний правник та активний суспільний діяч. Він по праву вважався одним із чільних представників української патріотичної інтелігенції міжвоєнної доби, яка віддавала чимало власних сил і коштів на розвиток національної справи. Нинішній воєнний стан не дав можливості публічно відзначити 145-ту річницю від народження адвоката, тож цей допис буде даниною шани українському фахівцю.

**Юлій Олесницький,
1920-ті рр.**

Народився Юлій (Юліан) Ілліч Олесницький 3 червня 1878 р. у Станиславіві в сім'ї залізничного службовця. Шляхетський рід Олесницьких своїм корінням сягав ще ХІІ століття, мав дві гілки: польську та руську (українську). Руський рід Олесницьких виводив коріння від прадіда, православного, згодом греко-католицького священика о. Іллі Олесницького, котрий

переселився з Волині на галицькі землі десь на початку ХІХ ст.¹ Батько Юлія Ілля Олесницький був рідним братом священика із с. Великий Говилів на Тернопіллі Григорія Олесницького, один із синів якого Євген Олесницький (1860 — 1917) став визначним українським адвокатом, політиком, громадським діячем Галичини. Приходився Юлію двоюрідним (стриєчним) братом, по життю став наставником і прикладом для наслідування.

Станиславівська родина Олесницьких належала до заможної міської верстви. І. Олесницький (1836 — 1911) працював урядовцем (адміністратором) у залізничній дирекції Станиславова, був одружений з Марією Дзеконською — представницею польського шляхетського поміщицького роду. Сім'я мала просторий приватний будинок поряд із центральною частиною міста, сад площею у два гектари. Малолітній Юлій здобував освіту у початковій школі, згодом у Станиславівській державній гімназії, де навчання велося німецькою і польською мовами. Гімназистом належав до таємного гуртка української молоді, учасники якого читали твори українських авторів і самі пробували писати. Уже тоді брав участь в громадській роботі, разом із старшими товаришами із просвітницькою метою їздив по селах Станиславівського повіту, був у числі ініціаторів заснування читальні «Просвіти» у приміському с. Чернівці².

По закінченню гімназії у 1898 р. вступив на правничий відділ (факультет) Львівського університету. Студентом не полишав громадської роботи, відвідував сільські просвітянські осередки Станиславівського повіту, виступаючи із рефератами перед місцевими

¹ Сохоцький І. Д-р Євген Олесницький. Історичні постаті Галичини ХІХ — ХХ ст. Нью-Йорк — Париж — Сідней — Торонто, 1961. С. 118.

² Альманах Станиславівської землі: збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславівщини / ред. М. Климишин. Т. 2. Нью-Йорк, Париж, Сідней, Торонто, 1985. С. 700.

селянами — членами «Просвіти» та інших товариств. У 1901 р. як агітатор долучився до виборчої кампанії на підтримку кандидатури Є. Олесницького, якого вперше обрали послом (депутатом) до Державної ради (нижньої палати) австрійського парламенту. Під час навчання в університеті належав до Русько-Української радикальної партії, а у 1900 р. під впливом Є. Олесницького став членом Української націонал-демократичної партії (УНДП). У цій політичній силі правник перебував більше трьох десятиліть років.

У 1901 р. Ю. Олесницький, в рамках сецесії українських студентів Львівського університету, перевівся на навчання до Віденського університету, де у 1902 р. отримав диплом правника³. Перед ним, як випускником правничого факультету, відкривалися різні шляхи реалізації професійних знань, і Ю. Олесницький вибрав адвокатуру. Щоб здобути адвокатський статус (ординацію) в Австро-Угорській імперії, потрібно було мати вищу юридичну освіту, ступінь доктора права (для суддів і нотаріусів це не була обов'язкова умова), пройти безоплатні річну судову і шестирічну адвокатську практики, заслужити позитивні відгуки від своїх старших колег (патронів), здати три фахові адвокатські іспити, зібрати кошти на відкриття власної канцелярії. Здобувши у 1902 р. у Віденському університеті докторський ступінь з права, Ю. Олесницький означив професійний шлях, яким збирався йти. Але перш ніж зайнятися фаховою справою, за тогочасними законами, випускники університетів повинні були пройти річну військову службу. Ю. Олесницький відбуд її, закінчивши у 1903 р. офіцерську школу в Празі, і отримав армійське офіцерське звання поручника⁴ [7, 8 зв.].

Повернувшись до цивільного життя, він у 1904 р. розпочав юридичну практику, спочатку судову, згодом фахову. Адвокатські навички здобував у канцеляріях адвоката Теофіла Окуневського у Городенці, двоюрідного брата Є. Олесницького у Стрию та адвоката Дам'яна Савчака у Борщові. Промовисто цей період його біографії та наставників молодого здобувача описав пізніше його учень Ю. Фединський: «Д-р Юлій Олесницький мав щастя відбувати адвокатську практику

в першорядних канцеляріях, спершу в д-ра Євгена Олесницького, а згодом у д-ра Теофіла Окуневського. Був також субститутом (заступником адвоката у повітовому суді — С. К.) д-ра Савчака в Борщові. Усі названі старші адвокати були громадськими діячами з крові і кости, тож не дивниця, що д-р Юлій почувався знаменито в їх товаристві, не тільки набуваючи професійну практику, але й маючи нагоду брати участь у культурно-освітній і професійній роботі»⁵.

Імена патронів, у яких проходив стажування Ю. Олесницький, належали до числа найвідоміших українських адвокатів і громадсько-політичних діячів початку ХХ ст. Вони вели юридичні справи на повітовому рівні, були добрими правниками, але й водночас визначними громадськими діячами — «організаторами повітів», брали на себе місію гуртування українських громад на місцях. Завдяки їхній праці український політичний рух набув динамічного характеру, став модерним явищем українського національного відродження.

Коротко про своє адвокатське стажування згадував і сам правник: «Як молодий кандидат адвокатури я практикував тоді (у 1908 р. — С. К.) в канцелярії мого стрийного брата, посла до сойму і державної ради, адвоката д-ра Євгена Олесницького у Стрию. Кожну одиницю, що надавалася до праці, запрягали так до роботи. Я був там заступником голови «Сокола», працював у політичній організації, кооптували мене до виділу «Просвіти», що під проводом д-ра Євгена Олесницького була тоді справжньою централею праці у Стрийщині, праці освітньої, економічної і політичної. Мені припало завдання люструвати читальняні округи, до якої належала тоді і Скільщина. Цей обов'язок я виконував совісно, бо — як свідчать друковані звіти філії «Просвіти» в Стрию — я об'їхав тоді всі читальні і то навіть найдальші у Скільщині»⁶. Тож Ю. Олесницький пройшов добру фахову та громадську школи діяльності, застосовуючи згодом набуті навички у своїй самостійній професійній роботі.

Весною 1911 р. він відкрив адвокатську канцелярію у Станиславові. Місто було центром Станиславівського

³ Державний архів Івано-Франківської області (далі — ДАІФО), ф. Р-2157, оп. 2, спр. 4712-П, арк. 8.

⁴ Там само, арк. 8 зв.

⁵ Альманах Станиславівської землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини. / ред. Б. Кравців. Т. 1. Нью-Йорк, Торонто, Мюнхен, 1975. С. 627.

⁶ Олесницький Ю. З моїх спогадів. Діло. 1939. 11 січня.

адміністративного повіту та Станиславівського судового округу, що включав у своїх межах понад десяток судових повітів. Наявність окружного суду обумовлювала потребу у більшій кількості правників: суддів, судових службовців, нотарів, адвокатів. Традиційно, переважаючи більшість судових і нотаріальних посад у Східній Галичині займали австрійці чи поляки, однак певна квота виділялася й українцям — як протипага польському адміністративному засиллю. Серед адвокатів кількісна першість була за євреями, після них йшли поляки і зовсім невелику частину адвокатського корпусу (3 — 4 відсотки від загальної кількості) складали адвокати-українці. Тож майже кожен адвокат-українець на повітовому рівні був на виду, і більшість з них, окрім юридичного фаху, займалася ще й певним напрямом громадської роботи.

На початок роботи Ю. Олесницького у місті (й повіті) працювали чотири українські правозахисники: брати Іван Мандичевський (із 1889 р.) та Володимир Мандичевський (відставний суддя, із 1906 р. адвокат), Йосиф Партицький (із 1906 р.) і Лев Бачинський (відкрив канцелярію у 1910 р.). З них помітну участь у громадсько-політичному житті брав тільки Л. Бачинський — один із лідерів Української радикальної партії (УРП), депутат австрійського парламенту, провідник радикального руху на Станиславщині. Знаний політик і правник, він користувався підтримкою і довірою української громади міста, був членом наявних українських товариств. Він та Ю. Олесницький, зважаючи на невелику різницю у віці, були уже представниками нової хвилі вітчизняних адвокатів, зорієнтованих на залученість до політичної роботи. Окрім фахової діяльності, у місті вони очолювали осередки своїх партій — УРП і УНДП, разом працювали в Станиславівській філії «Просвіти», інших українських товариствах, зміцнюючи міський український елемент. Однак продуктивну суспільну працю перервала Перша світова війна.

У воєнний час офіцер запасу Ю. Олесницький був мобілізований і чотири роки воював поручником австрійської армії на російському фронті. Із завершенням війни у листопаді 1918 р. повернувся до Станиславова, де з утворенням Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) почав службу сотником-інтендантом в Українській Галицькій Армії. Після переїзду парламенту та уряду ЗУНР до Станиславова його залучили до роботи у складі

Державного секретаріату судівництва. Там правник працював до моменту евакуації української влади у травні 1919 р. За польського панування Ю. Олесницького арештували, кілька місяців утримували у львівській в'язниці «Бригідки», звідти відправили у табір у Бресті Литовському, де він пробув до кінця 1919 р.⁷

На початку 1920 р. діяч був звільнений і повернувся додому, відновив адвокатську діяльність, невдовзі продовжив і громадську роботу. За оцінкою Ю. Фединського: «Роки від 1921 до 1939 треба рахувати найактивнішим періодом життя д-ра Олесницького. Його канцелярія виробилася на одну з передових у Станиславщині. Заступав д-р Олесницький здебільша в цивільних справах, винятково теж у карних (м. ін. в політичному процесі «чотирнадцятьох»). Як сумлінний, точний і чесний адвокат втішався пошаною суддів і заслуженими успіхами»⁸.

Діловодство у канцелярії, як і судові справи клієнтів-українців, вів тільки українською мовою, незважаючи на те, що це не подобалося суддям-полякам. У цьому питанні більшість українських правозахисників дотримувалася солідарної позиції, змушуючи польську судову систему терпіти національний прояв українських адвокатів.

Адвокат Ю. Олесницький долучився до створення професійної спілки українських адвокатів у Польщі у міжвоєнний період — Союзу українських адвокатів (СУА). Він став його членом, підтримував організаційні заходи керівництва організації, входив до складу Станиславівського виділу (комітету). У 1930 р., після смерті очільника експозитури Л. Бачинського, Ю. Олесницький одностайно був обраний головою виділу і керував станиславівськими адвокатами до 1939 р.

Крім правового захисту, Ю. Олесницький продовжував свою громадську діяльність, яка займала увесь позаробочий час. Був одним з ініціаторів відновлення діяльності повітової філії «Просвіти», заступником просвітянського лідера. Разом із багаторічним головою, лікарем Володимиром Яновичем Ю. Олесницький розвивав мережу читалень «Просвіти» у селах повіту, часто виступав із рефератами й доповідями, брав участь у відзначенні національних свят і історичних дат. За визнанням сучасника «Якщо треба було їхати на село, звичайно в неділю чи свято, то секретар бігав від одного до другого діяча й просив, щоб поїхати

⁷ ДАІФО, ф. 6, оп. 2, спр. 58, арк. 8 зв.

⁸ Альманах Станиславівської землі: Збірник матеріалів до історії Станиславова і Станиславщини... Т. 1, С. 627.

до читальні «Просвіти», звичайно на збори чи якісь національні роковини, чи з доповіддю. Найчастіше їздили: сам голова філії, далі — д-р Ю. Олесницький, д-р Іван Волянський, рідше д-р Лев Бачинський, В. Пеліх, часто пані Соколовська, з дому Федів, інколи пані Стефанія Барановська, часто Марійка Згоба, учителька»⁹.

Дбав про розширення мережі товариств у містечках — центрах судових повітів, знаходив підтримку колег-адвокатів. Так його свояк, адвокат Ярослав Шипайло, за підтримки Юлія, відновив і очолив філію «Просвіти» у містечку Тисмениця. Разом вони активно розвивали просвітницьку справу у селах Тисменицького судового повіту¹⁰. У лютому 1925 р. Ю. Олесницький як представник Станиславівської повітової «Просвіти» вітав заснування просвітянської філії у Галичі — центрі Галицького судового повіту, де ініціатором і першим головою товариства став місцевий адвокат Володимир Левицький¹¹. У 1935 р., після смерті В. Яновича, Ю. Олесницький був обраний головою Станиславівської повітової філії і керував нею до осені 1939 р.

Із 1921 р. адвокат оживив діяльність повітового комітету націонал-демократів (із 1925 р. Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО)), очолив його і керував партійною організацією до 1933 р. Він брав участь в організації партійних заходів у місті та повіті, агітував за представників партії на виборах до польського парламенту, брав участь у партійних нарадах ЦК УНДО у Львові. Будучи добрим оратором («умів і любив виступати публічно»), Ю. Олесницький ні разу не пробував сам поборотися за депутатське місце, віддаючи перевагу колективній підтримці партійних висуванців. Людина спокійна і врівноважена, він не мав конфліктів на політичному чи особистому рівні, позитивно сприймався як однопартійцями, так і представниками інших політичних сил. Більшість співробітників його канцелярії, окрім ведення юридичних справ, залучалася до партійної роботи, підтримуючи зусилля свого патрона. Однак, у 1933 р. Ю. Олесницький, не погоджуючись із проголошеним партійним керівництвом УНДО курсом «нормалізації» стосунків із поляками, відмовився від посади голови повітового

комітету, фактично перервавши багатолітню партійну діяльність.

Його канцелярія розміщувалася в частині власного будинку, що знаходився на вул. Липовій, 18 (нині вул. Шевченка, 18). У другій частині будинку проживала сім'я — дружина Олександра із роду Левицьких та донька Іванна (Ася), яка теж пішла правничою стежкою, здобувши диплом юриста. Будинок Олесницьких мав у місті не меншу славу, ніж його господар. У цьому домі бувало багато визначних постатей, проходили творчі вечори і зібрання української творчої інтелігенції. Тут від імені української громади приймалися поважні гості, у тому числі і особистий посланець папського престолу, якого адвокат вітав вишуканою промовою латинською мовою.

Після завершення війни Ю. Олесницький взяв на себе місію підтримки українського культурного і освітнього середовища міста. Його прикметною рисою «була його любов і розуміння мистецтва. Був меценатом і протектором мистців і артистів. Ініціював й організував мистецькі виставки. В його домі гостювало багато письменників і мистців»¹². Адвокат як гостинний господар надавав можливість проживати у нього своїм приятелям. Так, у 1921 р. у домі Олесницьких кілька місяців перебували відомі діячі з Наддніпрянської України Іван та Юрій Липи.

Адвокат А. Перегінець так характеризував постать свого старшого колеги: «д-р Юлій Олесницький, був передусім громадським діячем, всеціло готовий служити своєму народові: де тільки до того була нагода і потреба, він ніколи не відмовлявся від помочі, тож втішався теж загальною пошаною»¹³.

Початок Другої світової війни, прихід на західно-українські землі комуністичного більшовицького режиму змінили життя галицьких українців. Розпочалися репресії української інтелігенції, найбільш знакових й активних громадських діячів. Уже 25 вересня 1939 р. був заарештований Ю. Олесницький, не в останню чергу через інформацію про нього в архіві управління польської поліції, що потрапила до рук працівників НКВС. Про його арешт було повідомлено керівників

⁹ Там само... С. 399.

¹⁰ Кобута С. Українські адвокати у громадсько-політичному й культурному житті Тисменичини у 1920-1930-х рр. Покуття — колыска українського національного державотворення. Матеріали VII наукової-краєзнавчої конференції. Тисмениця, Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2018. С. 233 — 234.

¹¹ ДАІФО, ф. 6, оп. 2, спр. 58, арк. 74.

¹² Фединський Ю. Д-р Юлій Олесницький серед українських правників Станиславова. Альманах Станиславівської землі... Т. 1. С. 629.

¹³ Перегінець А. Станиславівські суди і судді та адвокати-українці. Альманах Станиславівської землі... Т. 1. С. 621.

народних комісаріатів внутрішніх справ СРСР Л. Берію та УРСР І. Серова¹⁴. Обвинувачувався в приналежності до УНДО, антирадянській і націоналістичній діяльності. Слідчі відверто ігнорували пояснення Ю. Олесницького, у тому числі й те, що з 1933 р. він припинив свою партійно-політичну діяльність. Звістка про арешт відомого правника і громадського діяча спричинила серед містян та мешканців повіту збір підписів за його звільнення. Всього підписалося більше тисячі осіб, але «визволителі» ігнорували громадську думку.

Після кількох тижнів слідства у Станиславівській в'язниці він був відправлений до Москви, де утримувався у Лефортовській в'язниці, там же перебували ще ряд арештованих націонал-демократів, у тому числі патріарх української галицької політики Кость Левицький. У травні 1940 р. особливою нарадою НКВС Ю. Олесницький був засуджений на вісім років таборів і відправлений для відбування покарання вглиб СРСР¹⁵ [7, арк. 77-80]. Весною 1941 р. донька Олесницького Іванна отримала останнє повідомлення про батька. Вважається, що в червні того року він помер в одному із таборів Свердловської області.

Ю. Олесницький був одним із чільних представників української правничої інтелігенції, що посвятила

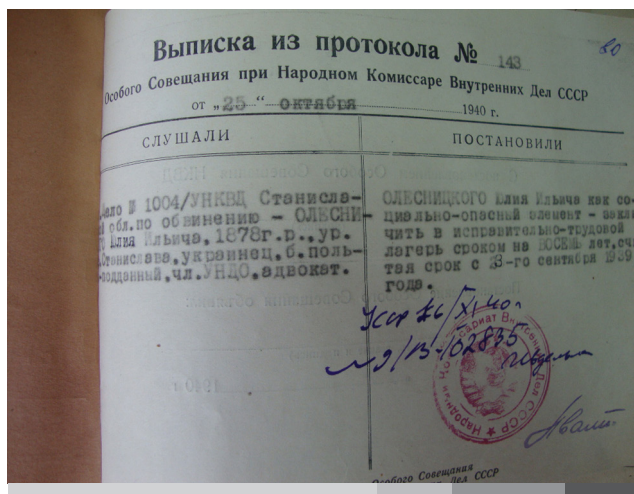

Будинок Олесницьких, сучасний вигляд

своє професійне і громадсько-політичне життя розвитку українського національного руху у першій половині ХХ ст. Його діяльність у Станиславові та повіті мала виразну громадянську основу, сам він доклав чимало зусиль і особистих коштів, щоб піднести правовий і національно-культурний рівень розвитку українського суспільства.

**Фото Ю. Олесницького після арешту.
Взято з карної справи.
Очевидно, жовтень 1939 р.**

**Витяг із протоколу Особливої наради
при НКВС СРСР про вирок Ю. Олесницькому.
Взятий із карної справи**

¹⁴ Радянські органи державної безпеки у 1939 — червні 1941 р.: документи ГДА СБ України / Ред. кол.: Г. Боряк, Вас. Даниленко (відп. ред.), С. Кокін, О. Лисенко, І. Матяш, Н. Миронець; Упорядн.: Вас. Даниленко, С. Кокін. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Служба безпеки України; Галузовий державний архів. К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2009. С. 212.

¹⁵ ДАІФО, ф. 6, оп. 2, спр. 58, арк. 77 — 78.